

Arheološki krajolik Vinodolske doline i Crikveničko-vinodolskoga priobalnog prostora

Modrić, Luka

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:184533>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-23**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

Sveučilište u Zadru
Odjel za arheologiju
Diplomski sveučilišni studij arheologije (jednopedmetni)

Luka Modrić

**Arheološki krajolik Vinodolske doline i Crikveničko-
vinodolskoga priobalnog prostora**

Diplomski rad

Zadar, 2019.

Sveučilište u Zadru
Odjel za arheologiju
Diplomski sveučilišni studij arheologije (jednoprredmetni)

Arheološki krajolik Vinodolske doline i Crikveničko-vinodolskoga priobalnog prostora

Diplomski rad

Student:
Luka Modrić

Mentor:
Doc. dr. sc. Igor Borzić

Zadar, 2019.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Luka Modrić**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Arheološki krajolik Vinodolske doline i Crikveničko-vinodolskoga priobalnog prostora** rezultat mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mogega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mogega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 19. ožujka 2019.

SADRŽAJ

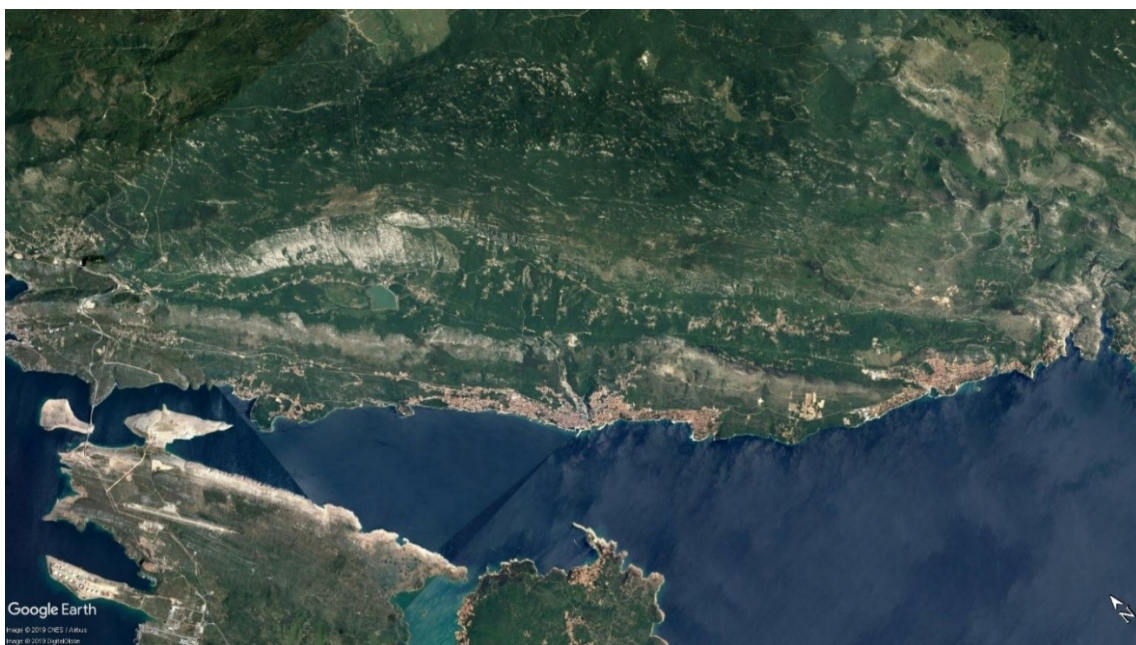
1. UVOD.....	1
2. POVIJEST ISTRAŽIVANJA	3
3. METODOLOGIJA RADA	5
4. PRAPOVIJESNI LOKALITETI	6
4.1. Škabac, spilja Škrbine.....	7
4.2. Jadranovo	7
4.3. Čandrli, tumul Vela Stražnica.....	8
4.4. Gradina Gračišće	8
4.5. Drivenik	9
4.6. Tribalj – Grižane	9
4.7. Sopalj, Gradina – Sv. Kuzam	11
4.8. Kačjak, uvala Stari porat.....	11
4.9. Crikvenica, gradine Obla i Drenin.....	11
4.10. Crikvenica / Vinodolska općina, Podbadanj	11
4.11. Stolnič, Kotor, Godač	12
4.12. Ladvić.....	14
4.13. Gomila ispod Sv. Trojice	14
4.14. Gradina sv. Juraj	15
4.15. Bribir.....	16
4.16. Novi Vinodolski, Veliki Osap	16
4.17. Novi Vinodolski	17
5. ANTIČKI LOKALITETI	18
5.1. Križišće, pećina Škrbina	19
5.2. Jadranovo, Kloštar, Rtac i Lokvišće	19
5.3. Tribalj, Humac.....	21
5.4. Tribalj, Kloštar	21
5.5. Kačjak, uvala Stari Porat	22
5.6. Sopalj, Sv. Kuzam.....	22
5.7. Gračišće	22
5.8. Drivenik	23
5.9. Belgrad.....	23
5.10. Grižane, Sv. Andrija	23
5.11. Godač	23
5.12. Badanj.....	25
5.13. Kotor	25

5.14.	Crikvenica.....	26
5.15.	Selce.....	35
5.16.	Barci, Katlovo.....	37
5.17.	Gradina, Sv. Juraj.....	37
5.18.	Uvala Jesenova	38
5.19.	Uvala Duboka	38
5.20.	Podskoči, Sv. Martin.....	38
5.21.	Bribir	38
5.22.	Humac, Pavlomir	39
5.23.	Sv. Marko, Novljansko polje.....	39
5.24.	Sv. Kuzma, vrelo Ivanj	39
5.25.	Sv. Martin	40
5.26.	Novi Vinodolski, Lopar	40
5.27.	Povile	43
5.28.	Ranokršćanski lokaliteti?	43
6.	SREDNJOVJEKOVNI LOKALITETI	45
6.1.	Križišće, nekropola u Velom Dolu	45
6.2.	Jadranovo, Sv. Jakov.....	49
6.3.	Drivenik, kaštel	49
6.4.	Drivenik, Sv. Stjepan.....	52
6.5.	Drivenik, Sv. Dujam	53
6.6.	Drivenik, Sv. Martin.....	53
6.7.	Tribalj, Sv. Rok, Fabijan i Sebastijan	54
6.8.	Tribalj, Sv. Marija.....	54
6.9.	Tribalj, Njivice	56
6.10.	Tribalj, Sv. Kuzma i Damjan.....	57
6.11.	Tribalj, Stranče – Gorica	58
6.12.	Podbadanj, Sv. Duh	61
6.13.	Utvrda Grižane.....	62
6.14.	Grižane, nestale kapele	63
6.15.	Belgrad, Sv. Marija Snježna	63
6.16.	Grižane, Sv. Martin	64
6.17.	Utvrda Badanj.....	64
6.18.	Kotor, Sv. Trojica	67
6.19.	Kotor, Sv. Juraj.....	68
6.20.	Kotor, Sv. Stipan (Stjepan)	69
6.21.	Kotor, Sv. Šimun i Juda Tadej	69

6.22.	Crikvenica, Sv. Marija	71
6.23.	Selce, Sv. Katarina	71
6.24.	Sv. Juraj na Gradini	72
6.25.	Podskoči, Sv. Martin	75
6.26.	Bribir	77
6.27.	Bribir, Sv. Vid	78
6.28.	Bribir, Sv. Marija Magdalena	79
6.29.	Bribir, Sv. Jeronim	79
6.30.	Bribir, Sv. Ana	80
6.31.	Bribir, Sv. Antun opat	81
6.32.	Bribir, Sv. Stjepan	82
6.33.	Bribir, Sv. Petar i Pavao	82
6.34.	Bribir, Sv. Mikulj (Nikola)	82
6.35.	Bribir, nestale crkve	83
6.36.	Novi Vinodolski, Kula	83
6.37.	Novi Vinodolski, Sv. Trojstvo	84
6.38.	Novi Vinodolski, Sv. Filip i Jakov	85
6.39.	Novi Vinodolski, Sv. Fabijan i Sebastijan	86
6.40.	Novi Vinodolski, Sv. Marija na Ospu	86
6.41.	Novi Vinodolski, Sv. Kuzma	86
6.42.	Novi Vinodolski, Sv. Marko	87
6.43.	Novi Vinodolski, Sv. Martin	88
6.44.	Novi Vinodolski, Sv. Nikola	89
6.45.	Novi Vinodolski, Sv. Mikula	89
6.46.	Novi Vinodolski, Sv. Lucija	90
6.47.	Novi Vinodolski, Lopar	90
6.48.	Novi Vinodolski, Sv. Marina (Sv. Marin)	93
6.49.	Povile, Sv. Magdalena	94
6.50.	Povile, Sv. Ivan	95
7.	POTENCIJALI GEOGRAFSKIH INFORMACIJSKIH SUSTAVA U ARHEOLOGIJI	96
8.	GIS I VINODOL	99
9.	ZAKLJUČAK	106
10.	LITERATURA	109
	SAŽETAK	114
	SUMMARY	115

1. UVOD

Razlog zašto je Vinodolska dolina i pripadajuće joj priobalno područje (slika 1) bilo tako privlačno i zanimljivo ljudskim populacijama od davnih vremena valja tražiti u njenim resursima i povoljnoj lokaciji. Nitko se neće naseliti negdje gdje nema od čega živjeti, a Vinodol je imao resursa napretek. Bujne šume i livade ispunjene izvorima vode činile su optimalno stanište za životinjski svijet, a plodna zemlja uvjetovala je rast vegetacije i razvoj njene kultivacije. Sam priobalni prostor nalazi se na udaru jakih vjetrova, izuzev nekoliko zaštićenih uvala čije prednosti su prepoznate još od prapovijesti kada su korištene kao skloništa tijekom iznenadnih nevremena. Brojna uzvišenja nudila su taktičku prednost tijekom nesigurnih vremena. Klima je ugodna mediteranska, obilježena kratkim i slabim zimama te dugim toplim periodom duž godine, a spomenuto mnoštvo izvora osigurava vodu i tijekom suših perioda.

Slika 1. Satelitska snimka doline Vinodol i priobalnoga područja (earth.google.com, pristupljeno 12. 3. 2019.)

Svrha ovoga diplomskog rada je prikupljanje dosadašnjih spoznaja i uspostavljanje slike o nekadašnjem arheološkom krajoliku, dakle o prostoru nastalom čovjekovim oblikovanjem pejzaža u svrhu njegovoga korištenja tijekom raznih povijesnih razdoblja. Iako ovaj prostor svojim arheološkim bogatstvom potražuje nova i iscrpna istraživanja prije nego li nemaran turistički razvoj nastavi devastirati lokalitete u svrhu profita, tijekom 20. i početkom 21. stoljeća

na vidjelo je izneseno mnogo podataka. O ljudima koji su to omogućili bit će riječ u sljedećem poglavlju.

Moderna naselja poput Jadranova, Crikvenice, Selca, Bribira i Novoga Vinodolskog sigurno su preslojila mnogo starija naselja. Tijekom ekstenzivnih građevinskih radova nerijetko se naiđe na arheološke nalaze. Ponekad su jedini ostaci nekadašnjih gradina rijetki ulomci keramike, ali ima i primjeraka koji su svojom nedostupnosti osigurali svoju egzistenciju kroz vrijeme. Jedini problem je krški teren zbog kojega su mnogi nalazi i lokaliteti bili izloženi eroziji i nemilim vremenskim prilikama. Urbanistički razvoj uzrokovan je eksplozijom turizma koji je ovaj kraj financijski obogatio, međutim u tom procesu baština je znatno zanemarena. To je uzrokovalo situacije gdje se ispod nekih naselja poput Crikvenice ili Selca kriju ostaci nekadašnjih antičkih urbanističkih središta. Unatoč tomu što je skoro pa nemoguće obuhvatiti veći prostor arheološkim istraživanjima unutar naselja, istraživanja poput onoga koje se odvijalo na prostoru pomoćnoga nogometnog igrališta u Crikvenici daju nade kako nije sve izgubljeno.

Tijekom srednjega vijeka građene su utvrde, kašteli, crkve i kapelice, nerijetko na danas zabačenim i teže dostupnim mjestima, pa su tako njihovi ostaci ostali relativno neuznemireni. Sakralne građevine, koje su vjernici nastavili pohoditi, doživjele su pregradnje, nerijetko tijekom novoga vijeka i u recentnim vremenima, ali taj period neće biti obuhvaćen ovim radom.

Područje obuhvaćeno ovim radom vodi se granicama geografske cjeline – prostora Vinodolske doline koja se proteže od naselja Križišće pa sve do Povila južnije od Novog Vinodolskog te priobalnoga područja koje je služilo kao dodirna točka preko koje je unutrašnjost komunicirala s otocima i morskim trgovačkim putevima i obrnuto. Sakupljene su informacije o prapovijesnim, antičkim i srednjovjekovnim lokalitetima, a jedan dio rada obratit će pozornost na jednu od tehnologija koja je postala dostupna u ovom informatičkom dobu – sustavu GIS-a. Izrađena baza podataka bit će predana Muzeju grada Crikvenice u nadi kako će se tijekom budućih istraživanja nadopunjavati i koristiti u unapređivanju znanja o povijesti ovoga kulturom bogatoga kraja.

U radu su lokaliteti i njima pripadajući nalazi poredani od zapada prema istoku, od Križišća do Novoga Vinodolskog uz pripadajuće nalaze u zaleđu.

2. POVIJEST ISTRAŽIVANJA

Prva istraživanja započeta su u drugoj polovini 19. stoljeća kada se Šime Ljubić priključio iskopavanju prapovijesnih tumula na prostoru Grižana,¹ ali prve rezultate sustavnih terenskih istraživanja prostora Hrvatskoga primorja objavio je Josip Brunšmid početkom 20. stoljeća u svojim djelima *Kameni spomenici hrvatskog narodnog muzeja u Zagrebu* i *Arheološke bilješke iz Dalmacije i Panonije*, gdje je između ostaloga pisao i o nalazima otkrivenim između Tarsatice (Rijeka) i Senie (Senj). Iako je od pisanja te literature proteklo više od stoljeća ona je i danas relevantna zbog podataka koje donosi, ali i zbog manjka arheoloških istraživanja tijekom prve polovice 20. stoljeća.² Tijekom druge polovice prošloga stoljeća interes za materijalnu kulturu ovoga područja se obnavlja pa tako Radmila Matejčić započinje nova istraživanja na kopnu i pod morem, i to ne samo Vinodola već i cijeloga Kvarnera.³ Šime Batović, Dunja Glogović i Martina Blečić Kavur bavili su se pitanjem Kvarnera u brončano i željezno doba te su svojim istraživanjima obuhvatili i Vinodol.⁴

Pod vodstvom Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka istraživane su starohrvatske nekropole u Vinodolu i potom objavljene u radovima Radmile Matejčić i Željke Cetinić.⁵ Temeljiti doprinos u lociranju prapovijesnih gradina i tumula, te raznih antičkih i srednjovjekovnih lokaliteta dao je Ranko Starac.⁶ Goranka Lipovac Vrkljan je nakon prvotnoga sondiranja "Igrališta" u Crikvenici 2004. godine započela sa sustavnim arheološkim istraživanjima lokaliteta te otkrila rimsku keramičarsku radionicu koja je svoje proizvode izvozila po Kvarneru, sjevernoj Dalmaciji, sjevernoj Italiji i unutrašnjosti Hrvatske, što govori o produkcijskoj snazi postrojenja i njenoj ekonomskoj važnosti. O temi antičke topografije Vinodola pišu Starac i Lipovac Vrkljan i otkrivaju koliko arheološkog potencijala sadrži još relativno neistraženo područje Vinodola, te koji lokaliteti ukazuju na značajan potencijal za prikupljanje daljnjih podataka.⁷ Hrvatski restauratorski zavod proveo je istraživanja na prostoru devastirane utvrde Lopar, u blizini koje se nalazi još nekoliko potencijalnih lokaliteta nužnih za razumijevanje kasne antike i ranoga srednjeg vijeka Novoga Vinodolskog.⁸

¹ M. BLEČIĆ KAVUR, 2014, 32.

² G. LIPOVAC VRKLJAN, R. STARAC, 2014, 93.

³ G. LIPOVAC VRKLJAN, R. STARAC, 2014, 93.

⁴ M. BLEČIĆ KAVUR, 2014, 40-41.

⁵ Ž. CETINIĆ, 2011, 13.

⁶ M. BLEČIĆ KAVUR, 2014, 38.

⁷ G. LIPOVAC VRKLJAN, R. STARAC, 2014, 94.

⁸ A. JANEŠ, 2014, 12.

Važno je napomenuti kako je unatoč enormnom pomaku u stanju istraživanja, za koje je ključni trenutak bio početak stručno vođenih arheoloških istraživanja tijekom druge polovice 20. stoljeća, mnogo lokaliteta zanemareno tj. nisu osigurane financije za njihovu sanaciju ili im dosad nije pridano dovoljno pažnje. Npr. ima nekoliko sakralnih građevina iz srednjega vijeka koje pokazuju naznake kako bi se moglo raditi o mnogo starijim lokalitetima, ali na njima nisu vršena istraživanja već su rekognosciranjem terena prepoznati i uvršteni u literaturu koja se bavi topografijom. Svako novo istraživanje doprinosi spoznaji barem dijela arheološkoga krajolika ovoga kraja, ali otvara i nova pitanja vezana uz međusoban odnos lokaliteta.

3. METODOLOGIJA RADA

Sadržaj ovoga rada podijeljen je na 9 poglavlja: uvod, metodologija rada, povijest istraživanja, prapovijesni lokaliteti, antički lokaliteti, srednjovjekovni lokaliteti, potencijal GIS-a, GIS i Vinodol te zaključak.

Izrada diplomskoga rada započela je prikupljanjem literature, raznih članaka i knjiga, kako bi se kreirao katalog lokaliteta. Najinformativniji su bili izvori koji se bave topografijom pošto oni pružaju najopširniji uvid u stanje istraživanja. Samim prikupljanjem i obradom literature dobiven je uvid u tijek istraživanja, tj. povijest istraživanja arheološke materije na ovom prostoru. Katalog lokaliteta podijeljen je na tri dijela: prapovijest, antiku i srednji vijek. Lokaliteti unutar poglavlja poredani su orijentacijom od sjevera prema jugu. Radi se o širokom spektru lokaliteta, na nekim lokalitetima istraživanja su vršena više godina pa stoga imamo više informacija o njima, a neki su lokacije slučajnih nalaza pronađenih tijekom obilaska terena. Svi tipovi lokaliteta su uzeti u obzir, uključujući nekoliko podvodnih koji su itekako vezani uz obuhvaćeni krajolik i neizostavni za spoznaju gospodarsko-društvenih tokova tijekom povijesti.

Veliku pomoć pri vizualizaciji nekadašnjega arheološkog krajolika na prostoru Vinodolske doline i Crikveničko-vinodolskoga priobalja dobio sam vlastitim upoznavanjem kraja. Obišao sam lokalitete na prostoru Jadranova, Drivenika, Kačjaka, Badnja, Triblja, Kotora, Crikvenice, Selca, Sv. Jurja, Bribira i Novoga Vinodolskog. Samim uspinjanjem na vrh gradine na Sv. Jurju pružen mi je pogled na većinu Vinodolske doline i morskoga prolaza između Krka i kopna. Tijekom ljetnih mjeseci kajakom sam obišao uvale između Selca i Novoga Vinodolskog u kojima su pronađeni podvodni arheološki nalazi. Jednostavnim obilaskom određenoga lokaliteta može se dobiti uvid u njegove predispozicije, npr. prema kojem naselju gravitira, koji je najoptimalniji put za doći do drugoga lokaliteta, koliko je zaštićen od atmosferskih neprilika i slično.

Zadnja faza izrade diplomskoga rada bila je osvrtanje na prednosti upotrebe sustava GIS-a tijekom arheoloških istraživanja. U poglavlju GIS i Vinodol izvedeni su zaključci na temelju kreirane baze podataka Vinodolske doline i Crikveničko-vinodolskoga priobalja koristeći GIS. Ona je kreirana unošenjem podataka o lokalitetima dobivenim koristeći katalog lokaliteta. U posljednjem poglavlju izveden je zaključak dobiven na temelju cijeloga rada.

4. PRAPOVIJESNI LOKALITETI

Zbog premaloga broja nalaza i lokaliteta starijih od brončanoga doba, malo je podataka dostupno o tom periodu ljudskoga naseljavanja Vinodolske doline i Crikveničko-vinodolskoga priobalja. Nakon doseljavanja indoeuropskih naroda tijekom eneolitika promijenio se način života te su ljudi počeli naseljavati i formirati gradinska naselja. Njih imamo mnogo na navedenom prostoru, smjestila su se na teže dostupnim i lakše branjivim lokacijama sa kojih se pružao strateški pogled na okolinu. Brončano doba na ovim prostorima započelo je oko 2300. godine.⁹

Zbog nedovoljne istraženosti gradinskih naselja na ovome području okvirno se svrstavaju u brončano i željezno doba. Sudeći prema njihovoj lokaciji pretpostavlja se kako su komunicirala međusobno, a u blizini im se nalaze resursi poput izvora vode i obradive površine. Bogatstvo društva brončanoga doba očitava se u velikim grobnim humcima tj. tumulima, u ovome kraju izrađenih od najdostupnijeg materijala – kamena. Svi tumuli obrađeni u ovome radu nalaze se u blizini gradinskih naselja, a zastupljen je ritus incineracije i inhumacije. Arheološki nalazi otkriveni unutar ukopa veoma su važni za spoznaju života brončanodobnoga stanovništva pošto nam govore o njihovoj trgovini i društvenom uređenju. Budući da sirovina za izradu metalnih predmeta nema na ovome prostoru, očigledno je kako je stanovništvo Vinodola moralo bilo uključeno u trgovinsku razmjenu kojom su dobavljali sirovinu koju u potom obrađivali. Tadašnje društvo Vinodola bilo je dio kulturne skupine koja je u znanstvenim krugovima poznata kao tzv. kvarnerska skupina. Prema dostupnom arheološkom materijalu (npr. fibule, igle, narukvice) vidljiv je utjecaj skupina tzv. kontinentalnoga kompleksa kulture polja sa žarama tijekom kasnoga brončanog doba na Kvarneru (od oko 1300. do oko 1100. godine prije Krista). Nađeno je nekoliko predmeta koji su mogli poslužiti u vojne svrhe poput sjekire s kratkim zaliscima tipa Guntramsdorf (mogla je služiti kao oruđe), vrhovi koplja i brončani mač s punom kovinskom ručkom balčaka oblika čaše, a svi oni govore u prilog tome kako je stanovništvo toga doba itekako bilo uključeno u zbivanja na prostoru širega područja.¹⁰

Željezno doba na ovom prostoru započinje tijekom 10. stoljeća prije Krista i traje sve do dolaska Rimljana tijekom 1. stoljeća prije Krista. U ovom periodu dolazi do formiranja etničkih skupina poput Japoda, Liburna i Histra, a trgovačke veze i kulturni utjecaji uspostavljeni u

⁹ S. DIMITRIJEVIĆ, T. TEŽAK-GREGL, N. MAJNARIĆ-PANDŽIĆ, 1988, 167.

¹⁰ M. BLEČIĆ KAVUR, 2016, 17-21.

prošlom dobu se nastavljaju. Kao dokaz tomu mogu poslužiti zmijasta fibula pronađena unutar tumula u Triblju koja je često zastupljena na prostoru Kvarnera, italske i istočnojadranske obale, te Grižanska fibula importirana s prostora Apeninskoga polutoka. Tu još ubrajamo razne nakite izrađene od metala i perle od jantara i stakla koji su činili dio nošnje i djelovali kao statusni simboli.¹¹ Neka gradinska naselja se napuštaju, a neka traju čak do antike (poput Bribira npr.). U vremenu od 4. do 1. stoljeća prije Krista na obali se uspostavljaju mnoga pristaništa i manje luke, poput lokaliteta u uvali Lokvišće.¹²

4.1. Škabac, spilja Škrbine

Unutar spilje na vrhu brda koje se nalazi iznad naselja Križišće i Šmrika otkriveni su nalazi keramičkih ulomaka tipičnih za mlađi neolitik i eneolitik, a radi se o posudama ukrašenim metličastim ukrasom. Pretpostavlja se kako je upravo stanovnicima ove spilje pripadao slučajan nalaz glačanoga kamenog čekića pronađen na brdu iznad Šmrike kojeg Starac smješta u razdoblje 4. tisućljeća prije Krista.¹³

4.2. Jadranovo

Iako arheološki lokaliteti iz vremena neolitika još nisu otkriveni na prostoru Vinodola, pronađeni su tragovi obitavanja ljudskih zajednica između 6. i 4. milenija prije Kr. poput glačane klinaste sjekirice izrađene od žutozelenoga serpentinita pronađene u uvali Lokvišće u Jadranovu. Jedna probušena čekić-sjekira pronađena je na uzvišenju povrh uvale Lokvišće, na prostoru gdje se nalazi prapovijesna gradina Čelo. Međutim, ovi nalazi nisu pouzdan izvor datacije zbog toga što su kameni predmeti toga tipa na ovom prostoru korišteni kroz dulji vremenski period, čak i kroz 2. tisućljeće prije Krista. Samu gradinu branio je polukružni bedem sagrađen u suhozidnoj tehnici sa strane koja je lakše dostupna.¹⁴

¹¹ M. BLEČIĆ KAVUR, 2016, 21-22.

¹² A. KONEŠTRA, T. ROSIĆ, 2016, 12.

¹³ R. STARAC, 2010, 49.

¹⁴ R. STARAC, 2010, 48-49.

Ponukani vijestima znatiželjnih mještana o pronalasku amfora unutar jame na prostoru gradine, ona je istražena te su pronađeni ulomci keramičkih posuda i ostaci životinjskih kostiju. Ispostavilo se kako nije riječ o amforama tj. da nema uopće nalaza iz antike, već kako se radi o prapovijesnim nalazima. Pronađeni su keramički ulomci tipični za cetinsku kulturu iz vremena kraja 3. i početka 2. tisućljeća prije Krista, dijelovi žrvnjeva i ulomak čekić-sjekire s rupom za nasad drške. Kasnom brončanom dobu pripadaju ulomci pitosa i malih lončića s jednom ručkom, a njihove analogije nalazimo po Istri i Kvarneru. Nađeni su i ulomci keramike koja se oblikom i načinom ukrašavanja može pripisati eneolitiku. Sustavna arheološka istraživanja gradine Čelo nikad nisu izvršena pa jednostavno nema dovoljno informacija za uspostavljanje kronološke slike lokaliteta. Jedini nalaz iz željeznoga doba je ulomak brončane narukvice pronađen prilikom istraživanja antičkoga lokaliteta u uvali Lokvišće.¹⁵

Zbog svoje pozicije i veličine, pretpostavlja se kako je primarna funkcija gradine Čelo povrh uvale Lokvišće bila nadziranje prometovanjem morskim kanalom između Krka i kopna.¹⁶

4.3. Čandrlji, tumul Vela Stražnica

Lokalitet Vela Stražnica nalazi se u blizini naselja Čandrlji nedaleko gradine Gračišće. Radi se o prapovijesnoj gomili koja je služila kao nadzorna točka s koje se promatralo područje Vinodola i morskoga puta između otoka Krka i kopna. Pretpostavlja se kako gomila nije imala funerarnu funkciju, no lokalitet nije istraživan već samo unijet u evidenciju.¹⁷

4.4. Gradina Gračišće

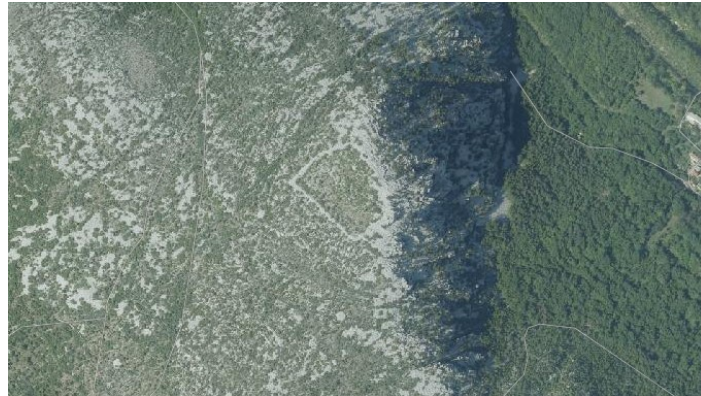
Lokalitet Gračišće (slika 2) nalazi se iznad naselja Cerovići, u blizini tumula Vela Stražnica. Ova prapovijesna gradina najvjerojatnije je nastala u brončanom dobu zauzimajući stratešku poziciju naknadno ojačanu s dva prstena bedema sagrađenog suhozidnom tehnikom.

¹⁵ R. STARAC, 2010, 50-51.

¹⁶ R. STARAC, 2010, 50-51.

¹⁷ M. RIZNER, 2006, 285.

Rekognosciranjem lokacije pronađen je jedan tumul, a navodno ih ima još. Uz bedem se nalazi i nekoliko grobova, a na lokalitetu i njegovoj okolini nalaze se keramički ulomci.¹⁸

Slika 2. Satelitska snimka gradine Gračišće (geoportal.dgu.hr, pristupljeno 12. 3. 2019.)

4.5. Drivenik

Tijekom pokusnih arheoloških istraživanja na prostoru utvrde Drivenik 1999. godine unutar sonde 2 pronađeni su ulomci grube prapovijesne keramike, a tijekom istraživanja crkve sv. Stjepana otkriven je sloj ispunjen keramičkim ulomcima iz željeznoga doba. Zbog dugoga kontinuiteta lokaliteta nekadašnja prapovijesna gradina je devastirana.¹⁹ Godine 2009. je tijekom zaštitnih istraživanja otkrivena otpadna jama, a u njoj i uokolo nje ulomci keramike datirani u srednje brončano doba. Između nalaza ističu se ulomci šalice s trakastim X i sedlastim ručkama, ulomci ukrašeni koncentričnim kružnicama i bradavičastim ispupčenjima na sredini, brončana karika i ulomci kućnoga lijepa.²⁰

4.6. Tribalj – Grižane

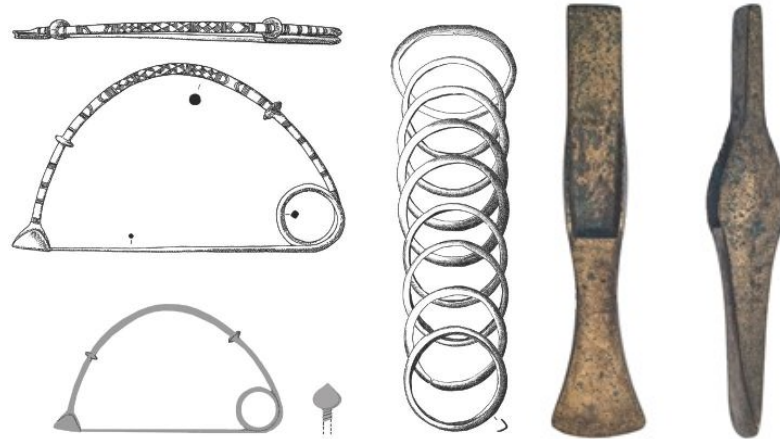
Na prostoru naselja Tribalj i Grižane nalazilo se nekoliko tumula. Njihovim iskopavanjem pronađeno je više važnih nalaza (slika 3) koji nam govore o brončanom dobu Vinodola. Neki od njih su igla s lukovičastom glavom i djelomično očuvanom iglom, dvije

¹⁸ M. RIZNER, 2006, 285.

¹⁹ R. STARAC, 2002, 207-208.

²⁰ T. ROSIĆ, 2012, 32.

lučne fibule s dva dugmeta na luku, jedna dvodijelna zmijasta fibula, fibula tipa *Certosa* i dva prstena. Nađena je i brončana sjekira tipa Guntramsdorf (slika 4) na kojoj su čak sačuvani inicijali MM.²¹

Slika 3. i 4. Nalazi pronađeni iskopavanjem humka u Triblju (BLEČIĆ KAVUR 2016: 23, 86).

Na prostoru kamenoloma pronađen je 1902. godine veoma rijedak nalaz – brončani mač (slika 5).²² Radi se o primjerku mača s punom kovinskom ručkom, poznat u znanstvenoj literaturi kao tip mača s vrhom balčaka u obliku čaše. Vinski-Gasparini ga je smjestila u Ha B1, tj. u 10. stoljeće prije Krista.²³ Dvodijelna zmijolika fibula pronađena u Grižanima usporedbom s analogijama može se datirati u 10. st. prije Krista, upotpunjujući bitne praznine o vremenu kasnoga brončanog doba u Vinodolu.²⁴

Na položaju Humac u okolici Triblja mogu se pronaći tragovi prapovijesne gradine.²⁵

Slika 5. Brončani mač iz Grižana (BLEČIĆ KAVUR 2016: 87).

²¹ M. BLEČIĆ KAVUR, 2014, 192.

²² D. GLOGOVIĆ, 1989, 46.

²³ D. GLOGOVIĆ, 1989, 13-14.

²⁴ D. GLOGOVIĆ, 1988, 10.

²⁵ R. STARAC, 2006, 77-78.

4.7. Sopalj, Gradina – Sv. Kuzam

Gradina sv. Kuzma smještena je na vrhu Sopalj, nije istraživana.²⁶ Ranko Starac pronašao je ovdje malu glačanu sjekiru iz razdoblja eneolitika.²⁷

4.8. Kačjak, uvala Stari porat

Nalazi iz kasnog eneolitika ili ranog brončanog doba pronađeni su unutar pripećka koji se nalazi iznad današnje plaže u uvali Stari porat na poluotočiću Kačjak. Pretpostavlja se kako je tu riječ o nekadašnjem skloništu.²⁸

4.9. Crikvenica, gradine Obla i Drenin

Na vrhovima brda iznad Crikvenice ostali su sačuvani ostaci dvije prapovijesne gradine Obla i Drenin. U blizini Drenina nalazi se tumul.²⁹

4.10. Crikvenica / Vinodolska općina, Podbadanj

Navodno je na položaju Podbadnja (na prostoru spoja crikveničke udoline i Vinodola) pronađena ostava od trinaest vrhova koplja, a danas se nalaze u privatnom vlasništvu. Primjer koji je ustupljen istraživačima pripada kategoriji malih vrhova koplja lovorastoga oblika lista (slika 6), preciznije grupi IIB. Analogija ima mnogo na prostoru Italije.³⁰

²⁶ M. RIZNER, 2006, 285.

²⁷ R. STARAC, 2010, 49.

²⁸ R. STARAC, 2010, 49.

²⁹ M. BLEČIĆ KAVUR, 2016, 18.

³⁰ M. BLEČIĆ KAVUR, 2014, 96.

Slika 6. Vrh koplja, Podbadanj (BLEČIĆ KAVUR 2016: 87)

4.11. Stolnić, Kotor, Godač

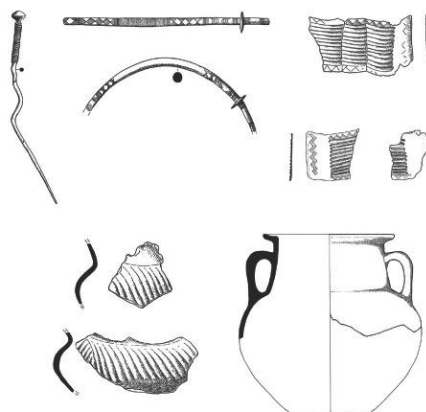
Unutar širega krajolika visinskoga naselja Kotor (sjeveroistočno od Crikvenice) zabilježeno je nekoliko položaja grobnih humaka. Uz nalaze na lokalitetu Godač na sjeverozapadnom dijelu Kotora, potvrđena je prapovijesna gomila u blizini crkve Sv. Trojice i nekoliko njih u blizini brijega Zajam. Stolnić je devastiran prilikom gradnje dalekovoda, ali vidljivo je kako se radilo o tumulu promjera oko 10 m, visok ispod metra. Keramički ulomci nađeni su rasuti po gomili. Sam grob bio je pokriven kamenom pločom, a njegova konstrukcija izvedena je od složenoga pločastog kamena (slika 7). Pretpostavlja se kako grob nije bio ispunjen zemljom, što objašnjava zašto su nalazi zatečeni u lošem stanju. Otkrivene su dvije keramičke posude, od kojih je jedna služila kao urna za pokojnika, brončana igla, brončana fibula i ulomci dvije brončane narukvice (slika 8). Ovi metalni predmeti najvjerojatnije su ostaci nošnje, i to ženskog ukopa.³¹ Starac ove nalaze pripisuje vremenu Ha A1-Ha A2 ili faze II i III Kulture žarnih polja sjeverne Hrvatske, između oko 1200. do 1000. godine prije Krista.³²

Slika 7. Grobna konstrukcija humka (BLEČIĆ KAVUR 2016: 18)

³¹ R. STARAC, 2004a, 167-168.

³² R. STARAC, 2004a, 169.

Slika 8. Nalazi sa lokaliteta Stolnić (BLEČIĆ KAVUR 2016: 23)

Na prostoru naselja Kotor nije teško pronaći ulomke prapovijesne keramike, no rijetki su ulomci koji bi svojim oblikom ili ukrasom mogli biti smješteni unutar kronologije. Ipak, utvrđeno je kako je ovdje postojalo naselje od kasnoga brončanog doba do vremena rimske okupacije kada nije više bilo potrebe za utvrđenim naseljem te se ono najvjerojatnije preselilo na ušće rijeke Dubračine. Prapovijesno naselje na Kotoru bilo je zaštićeno suhozidnim bedemom sa sjeverne strane brda koje gleda na Vinodol pošto je s te strane bilo pristupačnije. Danas su vidljivi urušeni tragovi toga bedema u obliku nasipa od urušenog kamena širine 5 do 10 metara, a nekoć je činio liniju od vrha uzvisine (u blizini sv. Jurja) do točke blizu jedne lokve.³³ Naselje je imalo očitu stratešku poziciju, a zračnom je linijom promatralo lokacije Vela gromača iznad Ladvića i Gradina iznad Gornjeg kraja. Manja gomila koja je služila kao osmatračnica nalazila se sa suprotne strane Dubračine kod Kavranove stijene, a još sjevernije se nalazio prapovijesni refugij na vrhu Obla. Iznad naselja Kotor, na sjevernoj padini između crkve sv. Trojice i Podbadanja, pronađene su grobne i granične gomile, no većina je uništena zbog funkcioniranja kamenoloma. Zbog urbanizacije Crikvenice uništeni su tragovi naselja uz Dubračinu, ali nisu uništeni tragovi trgovanja vinodolskog prapovijesnog stanovništva sa stanovništvom na otoku Krku gdje su nađeni predmeti izrađeni od sirovina porijeklom s kontinentalnog područja koji su mogli doći samo posredstvom priobalnog stanovništva.³⁴

Lokalitet Godač nalazi se u zaleđu Crikvenice, na dijelu brijega Kotora, sjeveroistočno od crkve sv. Trojice. Značenje njegovog imena nije poznato, za razliku od obližnjega srednjovjekovnog naselja Kotora.³⁵ Pozicija na kojoj se nalazi lokalitet Godač ima tragove

³³ R. STARAC, 2004a, 166.

³⁴ R. STARAC, 2004a, 166-167.

³⁵ R. STARAC, 2012, 10.

ljudske prisutnosti od prapovijesti do ranoga srednjeg vijeka, unatoč krševitoj konfiguraciji terena. Pozicija je zaštićena od jakoga vjetrova, a u blizini se nalazi izvor vode. Najstariji nalaz je retuširani mikrolit iz mezolitika. Nekoć se ovdje nalazila prapovijesna gomila s incineracijskim ukopom, no već je tijekom antike devastirana kako bi se sagradila stražarnica. Pronađen je ulomak brončane narukvice iz kasnoga brončanog doba, ulomci prapovijesne keramike te životinjske kosti nagorjele od vatre te ostaci spaljenih ljudskih kostiju (najvjerojatnije ostaci pokojnika iz gomile).³⁶ Neki od ulomaka prapovijesne keramike mogu se datirati u rano brončano doba pošto je na njima prepoznat utjecaj Cetinske kulture.³⁷

4.12. Ladvić

Lokalitet Vela Gromača nalazi se povrh naselja Ladvić. Radi se o dva humka kružnoga tlocrta, promjera oko 15 m, a visine između 1 i 2 m. Pokusno je istražen donji humak u kojemu su pronađene recentne kosti i municija iz vremena Prvoga svjetskog rata, ali i ulomci keramičke posude iz brončanoga doba. Grobne konstrukcije unutar humka nije bilo te se pretpostavlja kako je riječ o nekakvom znaku granice posjeda, što nas navodi na pomisao kako bi se u gornjem humku mogao kriti grob.³⁸

4.13. Gomila ispod Sv. Trojice

Pronađena gomila ima kružni tlocrt promjera 10 m, visine do 1,50 m. Nalazi se na dijelu brijega ispod Sv. Trojice, a između Guljanovog dolca i Stolniča. Većina je istražena, ali nisu otkriveni tragovi grobne konstrukcije. Skidajući slojeve poslaganog kamenja otkriveni su ulomci prapovijesne keramike i jedan vrh strijele iz antike, no na dnu je nađen ulomak keramičke posude koja se pripisuje vremenu prijelaza iz eneolitika u brončano doba, oko 2500. godine prije Krista.³⁹

³⁶ R. STARAC, 2007, 346-347.

³⁷ R. STARAC, 2007, 347-348.

³⁸ R. STARAC, 2004, 171.

³⁹ R. STARAC, 2004, 172.

4.14. Gradina sv. Juraj

Gradina sv. Juraj s crkvicom nalazi se sjeveroistočno od današnjeg naselja Selce. Linija koju čine ostaci prapovijesnih suhozidnih bedema oko crkve sv. Jurja vidljiva je i danas (slika 9), naročito na južnom i jugozapadnom dijelu zaravni pošto je taj dio najpristupačniji pa mu je bilo potrebno najviše zaštite. Tlocrt gradine ima oblik peterokuta. Djelomično je sačuvano lice zida, ponegdje i do dva i pol metra u visinu. Iz zraka je vidljiv manji kružni prostor smješten unutar zidina koji je obuhvaćao zaklonjeniji prostor, a primjetljive su i polukružne terase manje veličine čije su granice upisane postavljanjem megalitskih blokova. U pismenim izvorima je sačuvan podatak kako je cijeli ovaj prostor bio obrastao hrastovom šumom koju su potom lokalni stanovnici raskrčili, a kamene ostatke građevina iskoristili kao sirovinu za izradu vapna. Zbog toga danas nalazimo samo krš, a najvjerojatnije je i dio pokretnoga arheološkog materijala pratio eroziju tla.⁴⁰

Slika 9. Satelitska snimka gradine sv. Juraj (geoportal.dgu.hr, pristuljeno 12. 3. 2019.)

Prilikom istraživanja obližnje crkve otvorena je probna sonda veličine 1x1,5m na jednoj od spomenutih terasa u blizini te je ustanovljen plitak arheološki sloj od 30 do 45cm (ovisno o neravnom dijelu stijene na kojem se nalazi) s pomiješanim nalazima prapovijesne (slika 10) i veoma malo antičke keramike, drobljenog kamenja, ulomaka spaljenih kostiju i zemlje. Moguće je kako prostor oko bedema sadrži bolje očuvanu stratigrafiju zbog toga što sprječava otjecanje tla. Analizom prikupljenog keramičkog posuđa može se pretpostaviti okvirno funkcioniranje gradine od oko 1600. do 1100. godine pr. Kr., tj. od razvijenoga ili srednjega brončanog doba sve do kraja starije faze kasnoga brončanog doba. Ulomci keramičkoga posuđa

⁴⁰ R. STARAC, 2004, 192.

pronađeni ovdje svjedoci su trgovinskih veza s lokalitetima Primorja, Istre, sjeverne Dalmacije i unutrašnjosti.⁴¹

Slika 10. Rekonstruirana šalica, Sv. Juraj (BLEČIĆ KAVUR 2016: 91)

4.15. Bribir

Na prostoru Bribira pronađeni su ulomci prapovijesne keramike, postoji mogućnost kako se ovdje nekoć nalazilo gradinsko naselje.⁴²

4.16. Novi Vinodolski, Veliki Osap

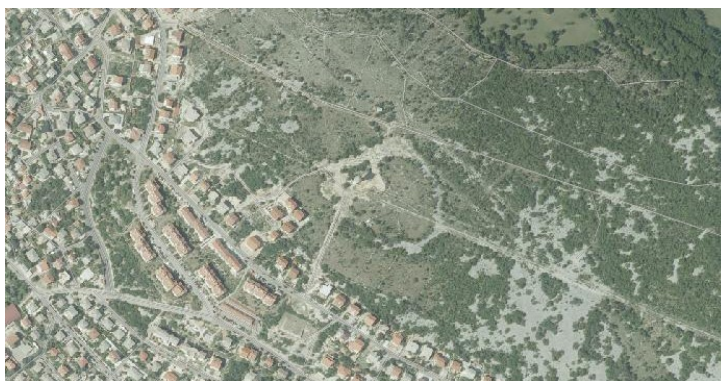
Veliki Osap (slika 11) je prapovijesna gradina iz starijega željeznog doba u blizini Novoga Vinodolskog, a pripada tipu gradine s jednim bedemom koji okružuje vrh brda. Bedem je sagrađen bez vezivnoga materijala, slaganjem većega kamenja s obje strane, dok je sredina ispunjena manjim kamenjem.⁴³ Tijekom 1967. provedena su arheološka istraživanja te je otkrivena prapovijesna keramika tipična za gradinska naselja ovog područja, a datira se u oko 11. stoljeća prije Krista.⁴⁴

⁴¹ R. STARAC, 2004, 192-194.

⁴² R. STARAC, 2006, 82.

⁴³ D. GLOGOVIĆ, 1967, 5-6.

⁴⁴ A. JANEŠ, 2014, 8.

Slika 11. Satelitska snimka gradine Osap (geoportal.dgu.hr, pristupljeno 12. 3. 2019.)

4.17. Novi Vinodolski

Jedan od najvažnijih nalaza za razumijevanje povijesti Vinodola je tzv. Novovinodolski lav. Radi se o primjerku ataše izvedene u motivu lavlje glave s dvije pomične ručke (slika 12) koja je činila dio brončane situle. Datira se u sredinu i drugu polovicu 4. stoljeća prije Krista, a jasan je dokaz trgovačkih veza koje su poslovale Jadranskim morem. Sama situla spominje se kao predmet izrađen u makedonskom kulturnom krugu, a naš primjerak se ubraja onima pronađenim na prostoru Makedonije, Trakije, Italije, Ukrajine i Balkana. Koristila se kao vrč za točenje čistoga vina.⁴⁵

Slika 12. Ataša stamnoidne situle u obliku lavlje glave (BLEČIĆ KAVUR 2012: 150)

⁴⁵ M. BLEČIĆ KAVUR, 2012, 149.

5. ANTIČKI LOKALITETI

Antika na prostoru Vinodolske doline i Crikveničko-vinodolskoga priobalja započinje dolaskom Rimljana koji su svoju ekspanzionističku politiku počeli primjenjivati na navedenom prostoru tijekom 2. i 1. stoljeća prije Krista.⁴⁶ Iako su Liburni uspostavili svoju dominaciju ovim područjem od 4. st. prije Krista, ponukani prijetnjom Japoda pristali su biti rimski saveznici što je dodatno omogućilo postupak romanizacije i urbanizacije pošto su potisnuli Japode do ruba Grobničkoga polja u okolici današnjega grada Rijeke.⁴⁷

Rimljani su bili svjesni kako je za efektivnu kontrolu područja bitna infrastruktura te su izveli građevinski pohvat izgradnje kopnenoga prometnog pravca tj. ceste *Aquileia–Tarsatica–Senia*, a sigurnost putnicima nadziralo je nekoliko kontrolnih točaka koje su lokalnom centru osigurale ime *Ad Turres* (kod tornjeva). Pretpostavlja se kako se nalazio na prostoru današnjega grada Crikvenice gdje je otkriven gospodarski sklop rimske keramičarske radionice, a u prilog toj teoriji govore i obližnje nadzorne točke poput Kotora i Badnja na kojima su pronađeni ostaci antičke keramike. Vidljivo je kako su lokaliteti na ovom prostoru logično smješteni na najoptimalnijim mjestima koja im pružaju korištenje prirodnih resursa, sigurnost i lakšu međusobnu komunikaciju.⁴⁸

Tijekom kasne antike započinje nemirni period obilježen slabljenjem rimske prevlasti i provalama raznih naroda, a rezultate tih događaja vidimo u gradnji fortifikacija poput utvrde Badanj i nadzornih točaka poput lokaliteta Sv. Juraj čiji je cilj bio pravovremeno upozoriti stanovništvo na opasnost i pružati im sigurnost. Arheološki ostaci antičkog razdoblja nađeni su posvuda u navedenom krajoliku, ali samo je nekoliko lokaliteta obuhvaćeno sustavnim arheološkim istraživanjima.⁴⁹

U radu će se spomenuti i pitanje postojanja ranokršćanskih lokaliteta.

⁴⁶ N. CAMBI, 2002, 51.

⁴⁷ A. JANEŠ, 2014, 8-9.

⁴⁸ G. LIPOVAC VRKLJAN, R. STARAC, 2014, 97.

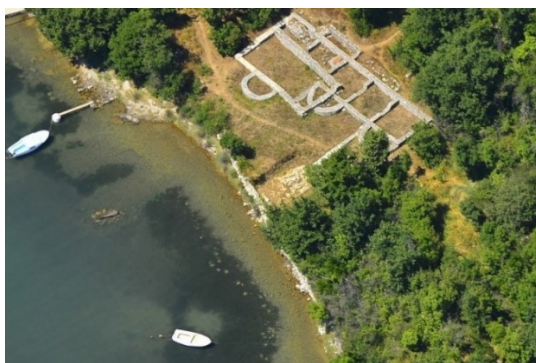
⁴⁹ A. JANEŠ, 2014, 9.

5.1. Križišće, pećina Škrbina

Lokalitet se nalazi između naselja Križišće i Šmrika, unutar pećine na vrhu Škabac koja se nalazi unutar manje prapovijesne gradine. Sama pećina je prostorna, ima dvije prostorije koje su mogle pružiti utočište manjoj količini ljudi. Na tlu su vidljivi ostaci kasnoantičke, tj. ranobizantske keramike što nam ukazuje u kojem periodu je bila u funkciji, no sama lokacija unutar gradine indicira na moguću raniju upotrebu. Najbitnija odlika pećine jest dobar pregled terena, posebice tjesnaca prema otoku Krku.⁵⁰

5.2. Jadranovo, Kloštar, Rtac i Lokvišće

Poluotok Havišće nalazi se s istočne strane Burnog kanala, morskog tjesnaca koji dijeli otok Krk od kopna, a pošto se na obali Krka nalazi nekoliko antičkih i kasnoantičkih lokaliteta (Voz, Vošćica i otok Sv. Marko) najvjerojatnije su bili povezani. Prvi zabilježeni nalazi na ovo prostoru bile su kamene rimske urne otkrivene krajem 19. i početkom 20. st. kod naselja Kloštar, dok je na poluotoku Rtac koji štiti uvalu Lokvišće prilikom izgradnje svjetionika pronađeno mnoštvo nalaza koji se mogu datirati u period od 1. – 3. st.: kamene, keramičke i staklene urne, kvalitetno posuđe, nakit, novac. Tijekom 90-ih godina prošloga stoljeća uz uvalu Lokvišće otkriven je i ruralno-stambeni kompleks (slika 13) koji ima slojeve od 2. st. pr. Kr. do kasne antike kada biva napuštena.⁵¹

Slika 13. Zračna snimka ostataka rimske vile u uvali Lokvišće (rivieracrikvenica.com, pristupljeno 12. 3. 2019.)

⁵⁰ R. STARAC, 2006, 77.

⁵¹ R. STARAC, 2006, 77.

Antički lokalitet Lokvišće nalazi se u istoimenoj uvali koja svojim malim poluotočićem Rtcem pruža adekvatnu zaštitu brodovlju prilikom nevremena, pa stoga ni ne čudi što je prilikom arheoloških istraživanja ovdje otkrivena veća količina rimskih amfora iz doba kasne Republike. Također, pronađeni su i čepovi amfora koji nose pečat proizvođača, a neki sadrže i inicijale trgovaca što nam uvelike pomaže pri dataciji. Nakon podvodnih arheoloških istraživanja koja su vodile 1970. Radmila Matejčić i Velika Dautova-Ruševljan u sklopu kojih su pronađene spomenute amfore arheološko istraživanje na kopnu pokrenuo je Ranko Starac. Otvorena je sonda veličine 3x2 m u kojoj su pronađeni ulomci rimske građevinske keramike, amfora, fine keramike tamnosive boje s tragom tamnog premaza (import iz Italije, 1. st. pr. Kr.) dvije keramičke uljanice helenističkog tipa i jedna olovna uljanica te mnogo amorfnih grumenja olova, brončanih klinova i čavli (mogući trag nekadašnje drvene nadstrešnice). Otkrivena je hodna površina koja je bila u upotrebi tijekom 1. st. pr. Kr., sadržavala je sloj šljunka pomiješanog sa ilovačom ispod kojeg je bio drenažni sloj sastavljen od drobljenih tegula i amfora, a on je ležao na vodonepropusnoj ilovači. Taj isti sloj nalazi se na prostoru na kojem je legla rimska građevina čije ostatke vidimo i danas. Materijalni ostaci pronađeni u sondi ukazuju na postojanje privremenoga naselja najvjerojatnije nastalog u vrijeme rimskoga građanskog rata kada su se Pompej i Cezar natjecali za prevlast.⁵²

U razdoblju rimske vlasti nakon spomenute bitke, na ovom području, na dijelu zaštićenom od jakoga vjetra, u blizini uvale Lokvišće sagrađen je stambeno-gospodarski sklop koji je nažalost devastiran od strane lokalnoga stanovništva koje je arhitektonske ostatke upotrijebilo za gradnju suhozida, a sama zemlja je prekopavana pri kultivaciji. Tijekom arheoloških istraživanja započelih 1993. godine otkriveni su temelji zidova i ostaci podnica te je otkrivena građevina od pet pravokutnih prostorija, od kojih su tri prostorije koje gledaju na more imale polukružne edikule. Sačuvani su i temelji stubišta koje je vodilo na kat. Građevina nije u potpunosti istražena, a pošto se jedan zid nastavlja prema moru moguće je kako je činio dio ograde koja je okruživala ulazno dvorište. Zbog nedostatka mozaika na podovima, podnih obloga od opeka ili hipokausta, možemo pretpostaviti kako se nije radilo o zgradi imućnoga Rimljanina već o zgradi za smještaj straže koja je kontrolirala plovidbu tjesnacem. Unutar i uokolo zgrade pronađeni su numizmatički nalazi koji pripadaju razdoblju vladavine Konstantina i njegovih nasljednika.⁵³

⁵² R. STARAC, 2010, 52-53.

⁵³ R. STARAC, 2010, 55-57.

Na poluotočiću Rtac koji zakriva uvalu nalazi se rimska nekropola, no ona je nastala prije nego li je zgrada bila u funkciji. Ulomci kamenih sarkofaga pronađeni su među suhozidima, no zbog manjka natpisa ili reljefne dekoracije teško je utvrditi njihovu dataciju. Njihovu funkciju potvrđuje poroznost kamena od kojeg su izrađeni pošto isti nije mogao biti korišten za čuvanje vode ili ulja. Biti će potrebna daljnja istraživanja kako bi se istražio odnos između toga prvog antičkog sloja naseljavanja i građenja stambeno-gospodarskog sklopa.⁵⁴

5.3. Tribalj, Humac

Navodno je u Donjem Triblju, u posjedu Stipana Franića krajem 19. stoljeća viđen „ulomak kvalitetno klesanog i dekoriranog antičkog vijenca, odnosno nadvoja ili zabata neke monumentalne ranocarske građevine“.⁵⁵ Na žalost, predmet u pitanju je nestao, ali sam Tribalj sadrži nekoliko poznatih i potencijalnih lokaliteta. Crkva sv. Marije u Triblju sagrađena je na prostoru ranijega starohrvatskog groblja, a na položaju Humac u okolici Triblja mogu se pronaći tragovi prapovijesne gradine, a ovdje su pronađeni i ulomci antičke keramike.⁵⁶

5.4. Tribalj, Kloštar

Lokalitet Kloštar u blizini Gornjeg Triblja sadrži zidove većega objekta iz doba antike i tragove paljevine u kulturnom sloju. Prema analizi nalaza moguće je zaključiti kako je bilo u funkciji od 1. do kraja 4. stoljeća poslije Krista, a u blizini se nalazi i trasa magistralne rimske ceste *Aquileia–Tarsatica–Senia*.⁵⁷ Nađeni su brojni nalazi antičke keramike izrađeni u Crikvenici koji nam govore o ranoj organizaciji prostora i gospodarskom razvoju kraja, no tek će buduća istraživanja otkriti više o toj temi.⁵⁸

⁵⁴ R. STARAC, 2010, 57-58.

⁵⁵ R. STARAC, 2006, 77-78.

⁵⁶ R. STARAC, 2006, 77-78.

⁵⁷ G. LIPOVAC VRKLJAN, R. STARAC, 2014, 96.

⁵⁸ G. LIPOVAC VRKLJAN, R. STARAC, 2014, 97.

5.5. Kačjak, uvala Stari Porat

U blizini uvale Stari Porat koja se nalazi sjeverno od poluotočica Kačjak pronađen je pripećak s materijalom iz ranoga brončanog doba, no i amforama što nam ukazuje na to da je bio u upotrebi i tijekom antike.⁵⁹

5.6. Sopalj, Sv. Kuzam

Na vrhu Sopalj između Dramlja i Triblja nalazi se prapovijesna gradina, a u njenom sjevernom dijelu vidljivi su ostaci srednjovjekovne crkve sv. Kuzme u čijoj okolini su pronađeni ulomci antičkih tegula i kasnoantičkih amfora. Pošto se lokalitet nalazi na strateškoj lokaciji s odličnim pregledom terena te uz njega prolazi put koji spaja priobalje s Vinodolom te je bio korišten od davnih vremena, mogli bi pretpostaviti da se radi o manjoj utvrdi ili nadzornoj postaji. Iako je Sopalj okružen s nekoliko suhozidnih bedema, jedan polukružni zid je bio sagrađen od kamena i morta pa bi mogli pretpostaviti kako je bio u funkciji tijekom kasne antike kao refugij.⁶⁰

5.7. Gračišće

Sjevernije od Soplja nalazi se vrh Gračišće gdje su slučajno nađeni vrhovi željeznih strelica koji se datiraju u 4. stoljeće poslije Krista, no potrebna su daljnja istraživanja kako bi se teorija potvrdila i kako bi se saznalo više.⁶¹

⁵⁹ R. STARAC, 2006, 78.

⁶⁰ R. STARAC, 2006, 78.

⁶¹ G. LIPOVAC VRKLJAN, R. STARAC, 2014, 98.

5.8. Drivenik

Drivenik je poznatiji kao srednjovjekovni kaštel, no njegova povoljna pozicija u Vinodolu je osigurala da bude centar ljudskih aktivnosti još od prapovijesti, a što se tiče antike na samom vrhu brda i po istočnim obroncima nađeni su ulomci antičke keramike i opeka.⁶²

5.9. Belgrad

Ulomci antičkih amfora i opeke pronađeni su po lokalnim gromačama, a zbog povoljne pozicije moguće je da se radi o dokazima nekadašnjega naselja antičkoga perioda.⁶³

5.10. Grižane, Sv. Andrija

Antički arheološki sloj otkriven je nedaleko raskrižja između Grižana i Belgrada, na lokaciji danas urušene srednjovjekovne crkvice sv. Andrije gdje se pripremao teren za gradnju kuća, a nalazio se ispod 60–90 cm ilovače. Sloj je bio debljine do 30-ak cm i ispunjen zagorjelim komadićima antičkog posuđa i opeka, a danas je lokalitet devastiran zbog izgradnje spomenutih kuća. Zanimljivo je napomenuti kako se lokalitet nalazi ispod strmog brijega na kome se nalaze. Moguće je pretpostaviti kako se ispod ruševina srednjovjekovnoga kaštela Grižane nalazi još stariji lokalitet iz antičkoga doba pošto se kaštel nalazi na brijegu iznad otkrivenoga stratuma.⁶⁴

5.11. Godač

Lokalitet Godač nalazi se na strateškoj poziciji u blizini naselja Kotor (oko 100 m sjeverozapadno od crkve sv. Trojice) s koje se pruža pogled na dolinu Dubračine. Pozicija je zaklonjena od bure, a u blizini se nalazi i izvor vode. Iako je tlo krševito, obraslo je šumom. Tijekom 2007. godine provedena su pokusna istraživanja prilikom kojih je otvoreno nekoliko

⁶² R. STARAC, 2006, 78.

⁶³ R. STARAC, 2006, 79.

⁶⁴ R. STARAC, 2006, 79.

sondi. Sondom 1 istražen je istočni dio kamene gomile kružnog tlocrta. Njen promjer iznosi oko 10 m, a pretpostavlja se kako je ovdje u novije vrijeme odložen višak kamenja dobiven čišćenjem prostora za poljoprivredu. Nekoć se ovdje nalazio incineracijski ukop iz prapovijesti, ali je u antičko doba modificirana kako bi služila kao osmatračnica rimskom naselju na prostoru današnje Crikvenice. Sama stratigrafija je poremećena, među nalazima ubrajamo: retuširani mikrolit tipičan za mezolitik, ulomak brončane narukvice iz kasnoga brončanog doba, ulomci keramičkoga posuđa iz prapovijesnoga, kasnoantičkog i ranobizantskog vremena, ulomci stakla, ostaci nagorjelih životinjskih i spaljenih ljudskih kostiju, čavli i klinovi od željeza, tri strelice oblika tipičnog za kasnu antiku, ulomci amorfnoga brončanog lima te gruba keramika iz vremena ranog srednjeg vijeka. Iako nisu otkriveni tragovi arhitekture, činjenica kako nalazimo željezne čavle, tegule i imbrekse ukazuje na mogućnost kako se ovdje nalazila nekoć drvena konstrukcija. Novovjekovni i recentni nalazi nisu pronađeni.⁶⁵

Sonda 2 je postavljena 6 m istočnije od prve. Nije pokazala rezultate osim nekoliko ulomaka antičke keramike, najvjerojatnije je riječ o lokaciji na koji je bacan nepoželjan materijal prilikom čišćenja prostora. Sonda 3 je pokrila dio strmog obronka, a pronađeni su ulomci prapovijesne, antičke i kasnoantičke keramike, željezni čavli, ulomak oštrice željeznog noža, amorfni komadić brončanog lima i ulomci stakla. Kao i u ostalim sondama, nisu pronađeni tragovi arhitekture. Istražena je i obližnja jama ljevkastog oblika, u prosjeku dubine oko 1 m. Nije nastala prirodno već se pretpostavlja kako je služila kao vodosprema, a u njoj su pronađena dva ulomka kasnoantičkog vrča.⁶⁶

Prilikom istraživanja nisu pronađeni tragovi morta ili naznaka arhitekture, ali moguće je kako su postojale drvene konstrukcije koje su stražarima pružale zaštitu od vremenskih neprilika. Starac navodi kako su na višim dijelovima lokaliteta pronađena udubljenja u stijenama poravnatih litica te kako je moguće riječ o tragovima tih drvenih konstrukcija pošto se i s ove pozicije pruža strateški pogled na prostor Crikvenice i utvrde Badanj. Ova pozicija je bila u upotrebi tijekom prapovijesti, antike i ranog srednjeg vijeka, a najvjerojatnije je imalo najvažniju ulogu tijekom nemirnih perioda kasne antike. Lokalitet se napušta početkom 9. stoljeća.⁶⁷

⁶⁵ R. STARAC, 2008, 346-347.

⁶⁶ R. STARAC, 2008, 347-348.

⁶⁷ R. STARAC, 2008, 348.

5.12. Badanj

Utvrda Badanj i danas ističe u krajoliku te je vidljiva i s ceste Tribalj-Crikvenica, a potvrdu njene funkcije nalazimo i u toponimu obližnjeg naselja Kostelj. Bila je u funkciji od kasne antike do 14. stoljeća. Prilikom radova na održavanju i arheoloških istraživanja otkriveni su nalazi ranoantičkih krovnih opeka pa je moguće kako početak lokaliteta valja tražiti u dobu kasne antike, ako ne i prije. Mali broj antičkih opeka nalazimo i u podnožju Badnja na srednjovjekovnom lokalitetu sv. Duh. Važno je napomenuti kako antičke opeke bivaju često ponovno upotrijebljene na ranosrednjovjekovnim lokalitetima te će biti potrebna daljnja istraživanja kako bi se potvrdila ili odbacila ta teorija.⁶⁸ Dva načina gradnje koji su korišteni tijekom građevinskih radova, opus incertum u slojevima i opus incertum bez reda, ukazuju na ishodište utvrde tijekom kasne antike, od 4. do 6. stoljeća. Najvjerojatnije se ovdje na početku nalazila osmatračnica koja je nadzirala kretnju cestom *Aquileia–Tarsatica–Senia* koja je prolazila kroz Vinodol.⁶⁹

5.13. Kotor

Srednjovjekovno naselje Kotor nalazi se na strmome brijegu koji nadgleda put od današnje Crikvenice prema Vinodolskoj dolini, na poziciji koja pruža odličnu zaštitu od oštih vjetrova pa stoga ni ne čudi kako je još u prošlom stoljeću bilo moguće vidjeti nizove gromača kako čuvaju nasade loze i maslina. Zbog spomenute povoljne pozicije tu se nalazilo i prapovijesno naselje, a ulomci antičke keramike (ponajviše amfora i tegula) svjedoče da je prostor bio u upotrebi i u antičko vrijeme. U blizini brda nalazi se i lokalitet Igralište, pa je veoma lako pretpostaviti kako je i u to doba ovaj prostor bio kultiviran. Naziv Kotor svoj korijen vuče iz riječi Kod-tor što možda upućuje na lokaciju jednog od rimskih toranja prema kojima je *Ad Turres* i dobio svoje ime.⁷⁰

⁶⁸ R. STARAC, 2006, 79.

⁶⁹ R. MATEJČIĆ, 1978, 257.

⁷⁰ R. STARAC, 2006, 80.

5.14. Crikvenica

Prvi antički nalazi u Crikvenici pronađeni su krajem 19. stoljeća na prostoru Kotorske ulice, oko Kaštela i ulice Dvorska. Također, Pavao Ritter Vitezović je opisao nadgrobni spomenik koji je nekada stajao u vrtu Kaštela na kojem se spominje ime prokuratora Lucija Ficilija Procline. Prema njegovom imenu možemo zaključiti da je bio sjevernoafričkoga podrijetla, no nadgrobnom spomeniku se do danas izgubio svaki trag.⁷¹ Brunšmid spominje kako je Ivan Župan u Crikvenici 1882. godine prilikom građevinskih radova u svojem dvorištu otkrio malu špilju u kojoj je bilo ljudskih i životinjskih ostataka, tragova ugljena, četiri keramičke svjetiljke, brončane pločice, željezni alat (nije se sačuvao), tesani kamen s udubljenjem u kojoj se nalazio komadić željeza te rimski novci (navodno od vremena Augusta do Teodozija). Zanimljivo je kako se ova lokacija nalazi u blizini mjesta gdje je pronađen nadgrobni natpis Lucija Ficilija Procline. Još jedan slučajan nalaz vrijedan spomena je keramička svjetiljka s prikazom Pegaza u reljefu (slika 14).⁷²

Slika 14. Keramička svjetiljka s prikazom Pegaza u reljefu (BRUNŠMID 1901: 114)

Kulturni sloj na lokalitetu Igralište utvrđen je 1984. godine pri građevinskim zahvatima na pomoćnom nogometnom terenu, ali tek je 2004. godine Institut za arheologiju iz Zagreba pod vodstvom dr. sc. Goranke Lipovac Vrkljan izvršio zaštitna sondažna istraživanja na lokalitetu kada su otvorene dvije sonde: sonda A i Mikrosonda B, te je ustanovljeno da je ovdje djelovala rimska keramičarska radionica. Također, oslanjajući se na izvore poput *Tabula Peuntigeriana*, *Itinerarium Antonini* i *Cosmographia* pretpostavljeno je da se možda radi o antičkome gradu *Ad Turres*.⁷³ Dvije činjenice koje idu u prilog toj teoriji su to što *Ad Turres* u prijevodu s

⁷¹ R. STARAC, 2006, 80.

⁷² J. BRUNŠMID, 1901, 113-114.

⁷³ G. LIPOVAC VRKLJAN, 2005, 73-74, 76.

latinskog označava mjesto kod tornjeva, a ostaci koji sugeriraju moguće lokacije nađeni su kod hotela Kaštel, ruševine srednjovjekovne utvrde Badanj i srednjovjekovnoga naselja Kotor,⁷⁴ te činjenica da se izračunom udaljenosti na *Tabuli Peutingeriani* može doći do brojke u rimskim miljama koje korespondiraju s lokacijom *Ad Turresa* na mapi (slika 15).⁷⁵

Slika 15. Prikaz *Ad Turresa* na *Tabuli Peutingeriani* (peutinger.atlantides.org/map-a, preuzeto 12. 3. 2019.)

Godine 2006. započela su sustavna istraživanja lokaliteta „Igralište“, a nastavila su se u više kampanja i to od 2007. do 2015. godine. Koristeći radiokarbonsko datiranje utvrđeno je da su prvi stalni stanovnici lokaliteta „Igralište“ pristigli oko prve polovice 1. st. pr. Kr.,⁷⁶ a lokalitet najveći zamah postiže tijekom 1. st. poslije Krista nakon čega, tijekom prve polovice 2. st. proizvodnja staje.⁷⁷ Tijekom istraživanja otkrivene su rimske keramičke peći, objekti koji su bili dio radionice Seksta Metilija Maksima (njegovo ime znamo prema radioničkim pečatima na tegulama, krovnim pločama),⁷⁸ mnogo ulomaka amfora, te uporabne i građevinske keramike (slika 16).⁷⁹

Slika 16. Pečat Seksta Metilija Maksima (LIPOVAC VRKLJAN 2011: 8)

⁷⁴ I. OŽANIĆ ROGULJIĆ, 2012, 11.

⁷⁵ I. OŽANIĆ ROGULJIĆ, 2012, 10.

⁷⁶ I. OŽANIĆ ROGULJIĆ, 2012, 13.

⁷⁷ G. LIPOVAC VRKLJAN, 2011, 11.

⁷⁸ G. LIPOVAC VRKLJAN, 2007, 86.

⁷⁹ G. LIPOVAC VRKLJAN, 2011, 3.

Glavna odlika radionice u Crikvenici nije njezina veličina nego dobra očuvanost dijelova arhitekture koji nam ukazuju slijed tehnoloških procesa primjenjivanih pri izradi keramičkih proizvoda. Istraženi dio industrijskog kompleksa je okružen zidovima sa sjeverne, istočne i zapadne strane, a njihov smještaj ukazuje na to da su bili poredani po potrebi, tj. u svakome objektu se vršila po jedna faza proizvodnje. Između objekata prolazi rimska cesta koja se kreće prema cestovnoj komunikaciji Tarsatica–Senia koja se nalazila u Vinodolskoj kotlini nedaleko lokaliteta. Pretpostavlja se da je dio radnih prostora bio natkriven nadstrešnicom iako nema sačuvanih rupa koji bi indicirali ukopane stupove, no pronađena je velika količina željeznih čavala koji upućuju na moguće postojanje nadstrešnica.⁸⁰ Tu su još i bazen za obradu gline, kanali koji su dovodili vodu i jedna otpadna jama.⁸¹

Slika 17. Rekonstrukcija mogućega izgleda radionice (sliku ustupio Muzej grada Crikvenice)

Otpadna jama i bazen za primarnu obradu gline nalaze se uz radioničku cestu. U blizini se nalaze i prostori za koje se zbog veće količine životinjskih kostiju pretpostavlja da je mogla služiti kao neka vrsta odmorišta za radnike (slika 17). Skoro cijeli istraženi prostor lokaliteta prekriven je slojem keramičkog otpada koji je imao funkciju drenažnog sistema pošto se sama radionica nalazila usred gliništa. Za drenažu su poslužili razni otpadni keramički ulomci građevinske i uporabne keramike, ali i amfore od kojih se između ostalih nalaza ističe i drenažni sloj od amfora tipa Dressel 2–4 (slika 18).⁸²

⁸⁰ G. LIPOVAC VRKLJAN, 2011, 5.

⁸¹ I. OŽANIĆ ROGULJIĆ, 2012, 16.

⁸² G. LIPOVAC VRKLJAN, 2011, 6-7.

Slika 18. Prikaz drenažnog sloja sačinjenoga od amfora tipa Dressel 2–4 (LIPOVAC VRKLJAN 2011: 7)

Najvažnija otkrivena struktura na lokalitetu su keramičarske peći kojih je tijekom više godina istraživanja pronađeno sveukupno šest, a pripadaju tipu Cuomo di Caprio IIb.⁸³ Istog su dizajna, pravokutnog tlocrta i vodoravnog sustava protoka toplog zraka, te se sastoje od dva glavna dijela: vatrišnog kanala i komore. Rešetka položena na nekoliko mostova unutar peći razdvaja prostor gorišta vatre od prostora gdje se pekla keramika. Topli zrak se diže kroz rešetku i peče keramiku te izlazi kroz otvore na svodu peći. Na žalost, nijedna peć nije ostala sačuvana u potpunosti već su vidljivi samo ostaci dijelova strukture, a po sačuvanosti se ističe zapadna peć ili „Ignacija“ (slika 19). Dimenzije njene komore su 4,52 x 3,93 m, a dimenzije njenog vatrišnog kanala iznose 2,70 x 0,95 m. Ostali su sačuvani zidni dijelovi dimnoga kanala, dijelovi lukova vatrišnoga kanala i dijelovi rešetke.⁸⁴

Slika 19. Prikaz ostataka keramičarske peći (LIPOVAC VRKLJAN 2011: 8)

⁸³ G. LIPOVAC VRKLJAN et al., 2014, 43.

⁸⁴ G. LIPOVAC VRKLJAN, 2011, 7.

Pretpostavlja se da je svaka peć u Crikvenici služila za pečenje određene vrste keramike, a baza za tu pretpostavku je to što je svaka bila različitih dimenzija što indicira moguću užu specijaliziranost pri pečenju keramike. Još jedna činjenica koja se može razaznati iz usporedbe peći jest da sve imaju identični sistem protoka zraka što ukazuje na to da se isti tehnološki proces odvijao neovisno o tipu keramike.⁸⁵

Rimska keramičarska radionica u Crikvenici nije proizvodila isključivo jednu vrstu keramike, već se njena proizvodnja može podijeliti na kućansku, građevinsku i ambalažnu keramiku (amfore). Ono što keramiku s ovog lokaliteta čini lako prepoznatljivom je njezina boja i struktura, a osim toga najjednostavniji i najjasniji pokazatelj podrijetla određenih keramičkih proizvoda je pečat. Par primjeraka keramičkih proizvoda iz Crikvenice krase pečat *De salt(u) Sex(ti) M(e)tilli Max(imi)* koji označava ime vlasnika radionice. Važno je napomenuti kako se pečatirala isključivo građevinska keramika, i to najčešće krovne opeke (*tegulae*).⁸⁶

Slika 20. Ulomci crikveničke amfore ravnog dna (LIPOVAC VRKLJAN 2011: 10)

Osim građevinske keramike, radionica je proizvodila i nekoliko tipova amfora, među njima i posebnu vrstu Jadranskih amfora ravnog dna veoma slična tipu Forlimpopoli i Santarcangelo – Crikveničku amforu ravnoga dna (slika 20). Tip Forlimpopoli ima sljedeće karakteristike: cilindrični otvor grla, plosnate narebrene ručke koljenastoga pregiba spojene s ramenom gotovo

⁸⁵ G. LIPOVAC VRKLJAN, 2011, 7.

⁸⁶ G. LIPOVAC VRKLJAN, 2011, 8-9.

pod pravim kutom, tijelo im je jajastog oblika, u gornjem dijelu je široka pa se sužava prema dnu koje je ravno. Njihova proizvodnja trajala je od posljednje četvrtine 1. stoljeća i kroz cijelo 2. stoljeće. Tip Santarcangelo je prema obliku dosta sličan Forlimpopoli amforama, no ima dovoljno razlika da ove amfore budu podijeljene na dva tipa. Santarcangelo amfore se datiraju od polovice 1. stoljeća do druge polovice 3. stoljeća. Ono po čemu se crikvenička amfora razlikuje su njeno grlo s trakastom profilacijom, izduženiji vrat koji ima manje proširenje pri spoju s trbuhom i razmak između ručke i vrata koji iznosi do 5 cm (manje nego Jadranske amfore). No, ne postoji strogo pravilo oblika amfore kojeg su se svi keramičari pridržavali već se javljaju manje varijacije, npr. neke amfore imaju dvije trakaste profilacije iznad ručke, neke imaju dvije profilacije ispod obruba izljeva grla itd.⁸⁷ Godine 2012. tako su otkrivena još dva nova tipa amfora koja su se proizvodila u radionici (slika 21).⁸⁸

Slika 21. Dva nova tipa amfora s lokaliteta „Igralište“ (ŠILJEG et al. 2013: 124)

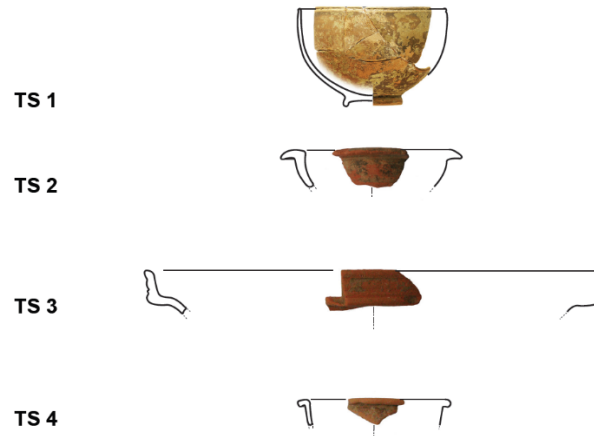
Osim amfora, keramičko posuđe pronađeno na lokalitetu „Igralište“ može biti podijeljeno u osamnaest grupa određenih prema karakteristikama strukture, oblika, tehnici izrade i korištenju. Počevši s *terra sigillatom*, tj. imitacijom *terrae sigillatae* koja se može podijeliti u četiri skupine, crikvenička radionica pokušala je savladati tehniku izrade jednog od najluksuznijeg posuđa prilagodivši ga za domaće tržište (slika 22).⁸⁹ Prvi tip (Conspectus 36) se odnosi na poluloptastu čašu koja se može pronaći diljem Sredozemlja, a bila je u opticaju od druge polovice 1. st. pr. Kr. do kraja 1. st. poslije Kr. Drugi tip (Conspectus 39) je tanjur, tj. zdjela također poluloptastoga oblika i širega područja uporabe, datira se od druge polovine 1.

⁸⁷ G. LIPOVAC VRKLJAN, 2011, 9-10.

⁸⁸ B. ŠILJEG et al, 2013, 124.

⁸⁹ I. OŽANIĆ ROGULJIĆ, 2012, 50.

st. poslije Kr. pa čak i do 3. st. Treći tip (Conspectus 21) je posuda koju karakterizira koljeno između ruba i dna, te profiliran i okomit rub. Zadnji tip je posuda koja slični na šalicu Conspectus 27, a slična je pronađena i na području rimskog vojnog logora Burnuma.⁹⁰

Slika 22. Posude izrađene u tradiciji *terrae sigillatae* (OŽANIĆ ROGULJIĆ 2012: 51)

Sljedeća skupina prisutna na lokalitetu je keramika tankih stjenki, a podijeljena je na tipove KTS 1-5 koji pokrivaju zdjele i KTS 6-13 koji pokrivaju kategoriju čaša i lončića.⁹¹ Najčešći od tih tipova je zdjelica poluloptastog oblika, obojena i ukrašena urezivanjem malih crtica koje formiraju po par redova po truhu posude. Dimenzije variraju, a koristi se od druge polovice 1. st. poslije Kr. do početka 2. st.⁹² Što se ukrasa tiče, među ovom skupinom ističe se tip KTS 11 s barbotino ukrasom u obliku polumjeseca na truhu (slika 23).⁹³

Slika 23. Primjer barbotino ukrasa na posudi (OŽANIĆ ROGULJIĆ 2012: 58)

Zdjele pronađene na lokalitetu mogu se podijeliti u šest tipova (Z 1-6). Na namjenu ovog tipa posuda utječe njihova struktura, što znači da će krhke posude biti primjenjivane kao stolno

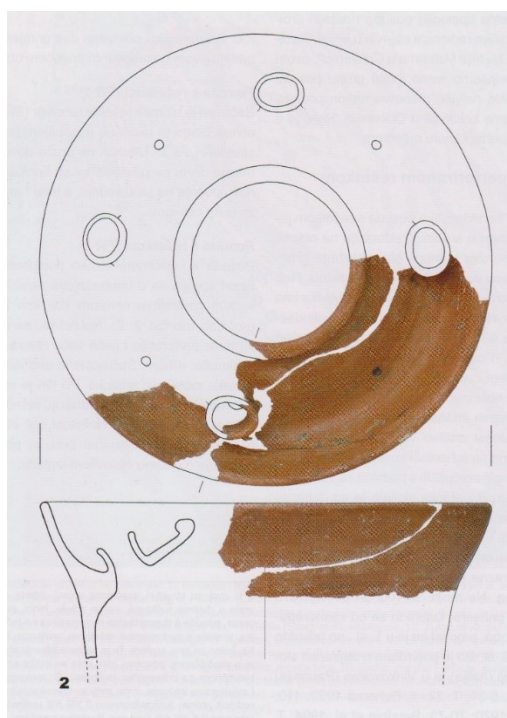
⁹⁰ I. OŽANIĆ ROGULJIĆ, 2012, 51-52.

⁹¹ I. OŽANIĆ ROGULJIĆ, 2012, 53.

⁹² I. OŽANIĆ ROGULJIĆ, 2012, 54.

⁹³ I. OŽANIĆ ROGULJIĆ, 2012, 57.

posuđe, a čvršće će se koristiti pri pripremi hrane.⁹⁴ Velike zdjele ili lavori mogli su koristiti kao posude za pripremu hrane ili u higijenske svrhe, a možda čak i pri izradi drugih posuda.⁹⁵ Među podjelom imamo i vrčeve (V), vrčeve s širokim vratom i dvije ručke (VŠ), lonce (L), poklopce (Po), te kadionice (K). Neki predmeti ne mogu sa sigurnošću biti podijeljeni unutar tipologije posuđa jer im se ne zna namjena, a to bi bile posude s dugmastim recipijentima na ručkama, posude s perforiranom rešetkom (slika 24), cjediljke, tarionici, radni tanjuri i moguća *amforetta* ili *infudibulum*. Mnogo posuđa još ostaje misterij zbog loše očuvanosti pa iako neke imaju reprezentativne ukrase, npr. aplicirane zmije, ne mogu se tipološki opredijeliti.⁹⁶

Slika 24. Ulomak posude s rešetkom (OŽANIĆ ROGULJIĆ 2014: 282)

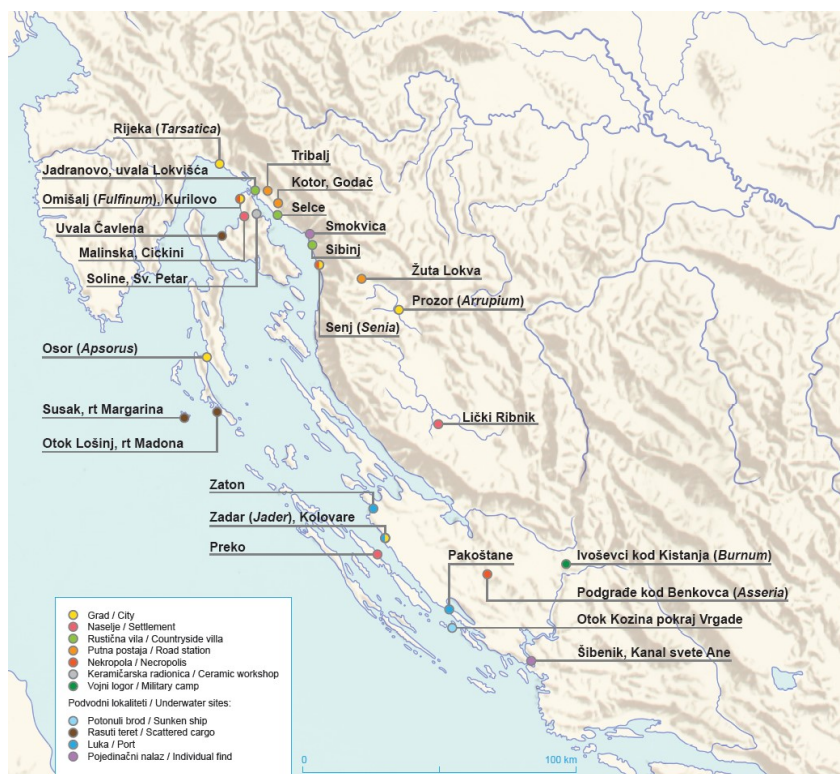
Sav keramički materijal proizveden u radionici Seksta Metilija Maksima bio je distribuiran, a područje trgovanja moramo ograničiti na priobalna područja na prostoru današnje Republike Hrvatske. Lipovac Vrkljan i Ožanić Roguljić spominju nalaze crkveničke keramike na širem području od nekadašnje Tarsatike sve do Šibenskog kanala, uključujući gradove *Fulfinum* (Omišalj), *Apsorus* (Osor), *Senia* (Senj), *Arrupium* (Prozor) i *Jader* (Zadar), vojni logor *Burnum*, te mnoga manja središta unutar spomenutog područja (slika 25). Nalazi crkveničke keramike otkriveni su i u nekoliko brodoloma (npr. rt Madona kod otoka Lošinja

⁹⁴ I. OŽANIĆ ROGULJIĆ, 2012, 60.

⁹⁵ I. OŽANIĆ ROGULJIĆ, 2012, 78.

⁹⁶ I. OŽANIĆ ROGULJIĆ, 2012, 49.

ili rt Margarin na otoku Susku)⁹⁷ što ukazuje na to da je materijal transportiran morskim putevima. Manjak nalaza na području udaljenijih rimskih provincija ukazuje na to da je radionica opskrbljivala jedino kvarnerski i sjevernodalmatinski prostor.⁹⁸

Slika 25. Nalazi crkveničkih keramičkih proizvoda (sliku ustupio Muzej grada Crikvenice)

Tijekom istraživanja 2012. godine pronađena su dva dječja groba na istočnom dijelu lokaliteta, u blizini velike peći „Ignacija“. U grobu I pokopano je dijete starosti od oko šest godina, bez priloga. Veća količina tegula oko ukopane osobe naznačuje mogućnost grobne rake, ali zbog iskopavanja kanala 1982./83. donji dio pokojnika je nepovratno uništen. Jedino što možemo još reći o ovome ukopu je da mu je orijentacija jug – sjever.⁹⁹ U grobu 2 nalazi se ovoga puta cjeloviti ukop djeteta sličnih godina onome u grobu 1, položen u orijentaciji istok – zapad (slika 26). Imamo par nalaza koji nam pomažu pri dataciji u 4. st., počevši s staklenom perlom poznatom pod nazivom *trilobitenperle* čije primjere imamo u Akvileji, te na području Istre i Dalmacije. Još je nađena i lampica tipa Firma, nešto slabije izrade, ali opet pomaže pri dataciji u 4. st. Unutar te lampice nalazila se brončana igla i mali vrč.¹⁰⁰

⁹⁷ I. RADIĆ ROSSI, 2011, 19.

⁹⁸ G. LIPOVAC VRKLJAN, I. OŽANIĆ ROGULJIĆ, 2013, 259-260.

⁹⁹ B. ŠILJEG et al., 2013, 123,126.

¹⁰⁰ B. ŠILJEG et al., 2013, 126.

Slika 26. Ukop u grobu 2 (ŠILJEG 2013: 126)

Ova dva groba u sloju keramičkoga otpada i mogućnost stavljanja grobnih predmeta unutar vremenskoga perioda ukazuju na činjenicu da su stanovnici toga područja nastavili živjeti tamo unatoč gašenju proizvodnje keramičarske radionice. A ako su tamo živjeli ljudi u doba kasne antike, morala je negdje postojati i nekropola koja još uvijek ostaje nepoznanica.¹⁰¹

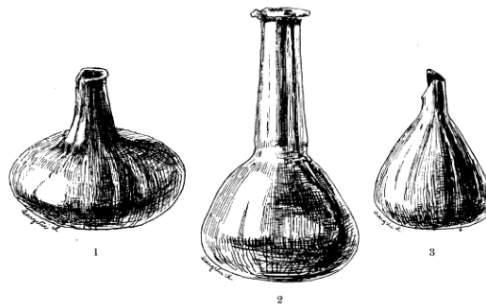
5.15. Selce

U vremenu dok je Selce bilo manje urbanizirano nego što li je sada, domaće stanovništvo je prilikom gradnje i obrade zemlje stalno nalazilo na arheološke nalaze, osobito na predjelu Dolac. Nađeni su ostaci starih zidova, mozaička popločenja, stara građevinska keramika, ali i keramičke i staklene posude, brončani i željezni predmeti i rimski novac, no Brunšmid već početkom 20. stoljeća iznosi zabrinutost oko devastacije od strane lokalnog stanovništva iako su neki ipak prepoznali vrijednost nalaza te su kontaktirali odgovorna tijela. Tijekom druge polovice 19. stoljeća jedan mještаниn je navodno prilikom kopanja na svom zemljištu pronašao ostatke građevine s raznobojnim mozaikom, grobnu konstrukciju s inhumacijskim ukopom u kojoj su se nalazili stakleni predmeti, posude i drugi predmeti. Njegov susjed je također prilikom radova pronašao mozaike i ostatke zidova, ali sve je uništeno.¹⁰²

¹⁰¹ B. ŠILJEG et al., 2013, 126.

¹⁰² J. BRUNŠMID, 1901., 114-115.

Na sreću, nisu svi nalazi tragično završili jer je još 1876. godine donirano nekoliko predmeta nađenih u Selcu: svjetiljka sa pečatom CRESCES, četiri staklene bočice (slika 27), četiri crnih staklenih dugmadi, plitka brončana zdjelica i dekoriran kolobar. Godine 1899. su prilikom gradnje ceste uz obalu otkriveni ostaci građevine sa mozaikom od bijelih kamenčića, a nađen je i pečat Pansiana na građevinskoj keramici. Diljem obale nađeni su i novčići: jedan bakreni lakonski (kovan prije vladavine cara Augusta), dva kovana za vrijeme Augusta, jedan za Tiberija, jedan za Tita, jedan za Domicijana, a dva su možda iz 2. stoljeća, za Hadrijana ili Marka Aurelija. Nađeni su brončani ulomci fibula, a sam Brunšmid je našao komad mozaika od bijelih i crnih kamenčića, dva brončana i jedan željezni čavao, ulomak bojan crvenom bojom, ulomke keramičkih i staklenih posuda te ulomak ručke od amfore.¹⁰³

Slika 27. Staklene bočice, Selce (BRUNŠMID 1901: 115)

Tijekom spomenute gradnje ceste nađeno je još ziđa, a među njima ljudske kosti pa se pretpostavlja kako je riječ o ostacima grobnih konstrukcija nastalih u vremenu kada su Rimljani prešli na ritus inhumacije. Tijekom radova na prostoru Dolca otkrivena je ručka brončane posude luksuzne izrade (slika 28), ručka ima oblik jastoga koji kliještima drži posudu, a na tom dijelu su pozicionirana dva dupina koji repovima dotiču raka.¹⁰⁴

Slika 28. Drška brončane posude, Selce (BRUNŠMID 1901: 117)

¹⁰³ J. BRUNŠMID, 1901., 115-116.

¹⁰⁴ J. BRUNŠMID, 1901., 117.

Pravoga arheološkog nadzora ili istraživanja nije bilo sve do 60-ih godina prošloga stoljeća kada se pod vodstvom Radmile Matejčić odvijalo dograđivanje hotela Selce prilikom kojeg je otkriven kvalitetno građen objekt iz ranocarskoga razdoblja. Navodno se na dijelu naselja zvanom Kloštar nalazila neka kasnoantička ili ranokršćanska građevina koja je nestala tijekom izgradnje naselja, a dio kamena je bio korišten pri gradnji zgrade toča za preradu maslina.¹⁰⁵ Moguće je da se radilo o privatnoj rezidenciji Seksta Metilija Maksima u prilog čemu govore amfore crikveničkog tipa i tipa Dressel 2 – 4 i tegule s pečatom Pansiana i imenom vlasnika crikveničke radionice koji su pronađeni u podmorju ispred autokampa Selce.¹⁰⁶

5.16. Barci, Katlovo

U podnožju naselja Šarari blizu puta koji povezuje Zoričiče i Barce nalazi se predjel Katlovo. U ogradnom zidu slučajno je pronađen željezni bodež koji se danas nalazi u privatnom posjedu. Većinom je sačuvan, jedino nedostaje dio trna za nasad ručke. Pretpostavlja se kako se radi o bodežu koji je pripadao rimskom vojniku.¹⁰⁷

5.17. Gradina, Sv. Juraj

Na vrhu brijega između Bribira i Selca nalazi se prapovijesna gradina koja svojim urušanim zidinama okružuje srednjovjekovnu crkvicu sv. Jurja. Kroz povijest je obnavljana više puta, no tek tijekom posljednjih radova otkriveno je kako su bočni zidovi nekoć činili dio tornja koji se datira u kasnu antiku, a tijekom ranog srednjeg vijeka dograđeni su polupiloni te je građevina prenamijenjena u crkvicu. Od prve faze ostali su tek rijetki nalazi tegula, ali jugoistočni potez vanjskog bedema od prapovijesne gradine ponovno je u kasnoantičko doba obnovljen i ojačan sa vapnenim mortom. Zbog vrijedne strateške pozicije koja nadgleda Vinodol i morske putove ni ne čudi što je lokalitet korišten od prapovijesti. Također, bitno je napomenuti kako su ranobizantske utvrde na Krku (Sv. Marko, rt Zidine kod Šila, tornja kod uvale Javna kod Vrbnika, Zidina na poluotoku Glavina i Korintije iznad Male luke) bile vidljive s te točke.¹⁰⁸

¹⁰⁵ R. STARAC, 2006, 81.

¹⁰⁶ G. LIPOVAC VRKLJAN, R. STARAC, 2014, 99.

¹⁰⁷ R. STARAC, 2006, 81.

¹⁰⁸ R. STARAC, 2006, 81-82.

5.18. Uvala Jesenova

Ova uvala nalazi se između Selca i Novoga Vinodolskog, ispod lokaliteta Sv. Juraj te je poznata kao sklonište u slučaju nevremena. Tu je pod morem, uz obalu, pronađena jedna amfora koja se datira u ranu antiku, a prema pričama domaćeg stanovništva vidljivo je više krhotina keramičkih predmeta što nam ukazuje na kontinuitet korištenja uvale u vrijeme antičkog i srednjovjekovnog doba.¹⁰⁹

5.19. Uvala Duboka

Ova uvala se također nalazi između Selca i Novoga Vinodolskog, jugoistočno od uvale Jesenova. Otkriven je jedan primjerak amfore tipa Dressel 26 koji se datira u vrijeme 3. i 4. st. poslije Kr., a potječe iz keramičarskih radionica sjeverne Afrike.¹¹⁰

5.20. Podskoči, Sv. Martin

Ulomci antičke keramike pronađeni su sjevernije od srednjovjekovne crkvice sv. Martina kod sela Podskoči, a u gromači oko crkve može se naći mnogo obrađenog kamenja s tragovima morta što nam ukazuje na mogućnost postojanja starijega objekta iz antike ili ranoga srednjeg vijeka na mjestu postojeće kapele.¹¹¹

5.21. Bribir

Bribir je naseljen još od prapovijesti kada je na tom području nastalo gradinsko naselje. Što se antike tiče, prisutni su slučajni nalazi antičke i kasnoantičke keramike. Pretpostavlja se kako je današnji naziv Bribir potekao od naziva Varvaria (Barbaria) što ukazuje na mogućnost kako

¹⁰⁹ R. STARAC, 2006, 82.

¹¹⁰ D. VRSALOVIĆ, 2011, 86.

¹¹¹ R. STARAC, 2006, 82.

je ovdje u antičko doba živjela peregrinska zajednica. Također, ovim područjem tekla je i komunikacija u smjeru Pavlomira.¹¹²

5.22. Humac, Pavlomir

Jugoistočno od Bribira nalazi se brežuljak Humac, poznat i pod nazivom Grobnik, a na terenu su vidljivi ostaci temelja koje bi mogli pripisati manjoj utvrdi. Po obroncima i gromačama vidljivi su brojni ulomci antičke i kasnoantičke keramike, amfora te grumenja žbuke, a nedaleko je pronađen i trag kolovoza koji je popločan nepravilnim kamenjem izlizane površine. U podnožju brežuljka gdje se nekoć nalazila crkvice sv. Mihovila mogli su biti viđeni tragovi antičke prometnice popločene kamenjem, no zbog uređivanja ugostiteljskog objekta uz Pavlomirske vinograde ona je zatrpana.¹¹³

5.23. Sv. Marko, Novljansko polje

U polju u okolici Novoga Vinodolskog nalazi se crkvice sv. Marka, uokolo koje su pronađeni ulomci antičke keramike.¹¹⁴

5.24. Sv. Kuzma, vrelo Ivanj

U šumi koja okružuje vrelo Ivanj, blizu srednjovjekovne crkvice sv. Kuzme, pronađeni su ulomci antičke keramike.¹¹⁵

¹¹² R. STARAC, 2006, 82.

¹¹³ R. STARAC, 2006, 82-83.

¹¹⁴ R. STARAC, 2006, 83.

¹¹⁵ R. STARAC, 2006, 83.

5.25. Sv. Martin

Srednjovjekovna crkvice sv. Martina nalazi se u zaleđu Novoga Vinodolskog, podignuta je na 2–3 m visokom kamenom humku, a danas je u ruševnom stanju. Sam humak sastoji se od poluobrađenoga kamenja s tragovima žbuke i ulomaka antičke keramike (tegula, amfora). Za više informacija biti će potrebno provesti istraživanje kako bi se utvrdilo postoje li stariji slojevi i je li se ovdje nalazila starija građevina.¹¹⁶

5.26. Novi Vinodolski, Lopar

Ostaci utvrde Lopar nalaze se na istočnom dijelu Novoga Vinodolskog, tj. uz morsku obalu gdje se danas nalazi gradska plaža. Tik do nje nikla je zgrada gdje je smješten dom Crvenog križa Grada Zagreba te hostel *Villa rustica*. Iako su danas vidljivi samo ostaci zidina iz srednjega vijeka, istraživači Službe za arheološku baštinu Hrvatskog restauratorskog zavoda su tijekom tri kampanje arheoloških istraživanja (2011., 2012. i 2013.) otkrili kako krije veću količinu kasnoantičke keramike.¹¹⁷ Nakon što je provedena analiza stratigrafije, uzoraka ugljena i keramike utvrđena su tri horizonta. Najranija faza datira se u kasnu antiku, a tu se ubrajaju nalazi ulomaka grube keramike, amfora, zdjela, tegula, željeznih čavli, ulomaka staklenih posuda, životinjskih kostiju i šljake. Pronađen je i brončani novac cara Maksimina Daie koji se datira u 313. godinu.¹¹⁸ Nađeni su i ostaci amfora u podmorju ispred lokaliteta.¹¹⁹

Od keramike najviše je pronađeno lonaca grube fature, izrađenih na brzovrtećem kolu s primjesama kamenčića, grudica gline i mrvljene cigle. Od ukrasa najčešće je zastupljena urezana jednostruka valovnica, iako ima i ulomaka sa više nizova valovnica te jedan sa češljastom valovnicom u kombinaciji sa ravnim linijama. Pronađen je i ulomak lonca ukrašen urezanim valovnicom i plastičnom trakom ukrašenom otiscima prstiju. Analizom oblika i ukrasa keramičkih posuda i usporedbom sa kasnoantičkim lokalitetima u Rijeci utvrđeno je kako se radi o keramici kasnoantičkoga doba. Nalazi spomenutih lonaca uspoređeni su s nalazima s lokaliteta *Tarsatice* u Rijeci (gdje su isti datirani u razdoblje od 3. do 5. st.), nalazima

¹¹⁶ R. STARAC, 2006, 83.

¹¹⁷ A. JANEŠ, 2014, 7-8.

¹¹⁸ A. JANEŠ, 2014, 17.

¹¹⁹ JURIŠIĆ, 1988, 108.

sa lokaliteta Trga Pul Vele crikve (4. st.), nalazima s lokaliteta Guran – Sv. Cecilija (od početka 5. do sredine 6. st.), lokaliteta Gradine kod Donje Prizne (6. st.) te nalazima pećina na istočnim obroncima Učke – Vrtaškoj peći i Oporovini gdje su se nalazili kasnoantički refugiji koji su bili u funkciji od kraja 4. do početka 7. st. itd.¹²⁰

Što se tipologije amfora tiče, prema pronađenim ulomcima moguće je prepoznati tip Berenice LR 5 koji se proizvodio u bliskoistočnim radionicama na Levantu i koristio se za prijevoz palestinskog vina. Na jednom ulomku ne može se sa sigurnošću reći radi li se o tipu Late Roman 3 (od 4. do 7. st.) ili Class 45 (od kasnog 4. st. do kraja 6. st.), a sam presjek amfore je sličan tipu Keay XXXIX (od 4. do sredine 5. st.) koja je po novoj klasifikaciji svrstana u tip 34 (od 4. do sredine 5. st.) koji porijeklo vuče iz sjeverne Afrike. Iako analizom keramičkih nalaza možemo uspostaviti kronologiju, daljnju potvrdu vidimo u rezultatima kemijske analize uzoraka ugljena koja slojeve 029 i 031 koji pripadaju najranijem horizontu svrstava tijekom sredine i druge polovice 6. st.¹²¹

Na temelju arheoloških ostataka i radiokarbonskog datiranja pretpostavlja se kako je prvotna utvrda bila kvadratnoga oblika te kako je dodatni zid na sjevernom dijelu naknadno sagrađen tijekom 6. stoljeća, što bi se podudaralo sa razdobljem kada su mnoge utvrde činile obrambeni sustav organiziran za vrijeme Justinijanove rekonkviste. Moguće je kako je taj prvotni kvadratni tlocrt nastao tijekom 4. stoljeća zbog obrane od tzv. barbarskih plemena ili borbi za vlast unutar Rimskog Carstva. Još jedan arhitektonski oblik koji potječe iz 6. stoljeća su tzv. gljivasti otvori, a o tome kako su postojali na ovoj utvrdi piše Laszowski 1923. godine. Danas se lokalitet nalazi malo dalje od morske obale, no to je zato što je današnja plaža nasuta te je obalna linija pomaknuta. U doba dok je bila u funkciji, utvrda se nalazila tik uz more te se zato i pretpostavlja kako je njena funkcija bila obrana i nadziranje morskog puta, možda i obližnje pristanište u Povilama.¹²²

Nema sumnje kako je utvrda nadzirala rimsku cestu koja je prolazila kroz Vinodol, a moguće je kako je bila dio sustava nadzornih točaka skupa s lokalitetom Badanj i Sv. Juraj. Najvjerojatnije je komunicirala s utverdama na otoku Krku. Svojim oblikom se uklapa u kategoriju manjih utvrda u kojima su bili smješteni garnizoni, a moguće je kako je bila opasana protehizmom, obrambenim zidom koji je sprječavao upotrebu opsadnih sprava. Takav sistem

¹²⁰ A. JANEŠ, 2014, 17-18.

¹²¹ A. JANEŠ, 2014, 19-20.

¹²² A. JANEŠ, 2014, 23.

je odlika obrambene arhitekture Justinijanovog doba na prostoru Bugarske pa je moguće kako je ovaj primjer nastao u isto doba.¹²³

Na potezu od današnjega groblja u Novome (nekadašnjega pavlinskog samostana) prema utvrđi Lopar 1894. godine je prilikom gradnje ceste pronađeno nekoliko incineracijskih i inhumacijskih ukopa sa nalazima poput staklenih i keramičkih posuda, željeznih čavli, tučanih i koštanih predmeta. Spominju se grobne konstrukcije pravokutnog oblika od građevinske keramike, bez nalaza pečata, ali i kako su ih radnici uništili. Na otočiću Sv. Marine koji se nalazi ispred utvrde Lopar je pak ispred crkve prilikom kopanja jame za sadnju drveća pronađena mramorna ploča sa natpisom (slika 29) koju je podignuo Flavije Julije Rufin Sarmencije, namjesnik rimske provincije Dalmacije u periodu između 337. i 350. godine kada su na vlasti bili carevi Konstans i Konstancije II. Posvećen je ženskoj osobi iz carske obitelji, no nepoznato nam je ime jer je taj dio spomenika oštećen. Najvjerojatnije je riječ o Heleni, majci cara Konstantina, a možda čak i njegovoj ženi Fausti.¹²⁴ Sama ploča nije jednako kvalitetno obrađena u donjem dijelu pa se pretpostavlja kako je bila usađena u zemlju, komad gornjeg dijela nedostaje, a neki dijelovi rubova također nastradali.¹²⁵ Početkom 20. stoljeća u podmorju ispred utvrde je otkriveno antičko sidro, a u kasnijim istraživanjima su otkrivene kasnoantičke amfore (od kojih su neke ostale cijele sačuvane). Datiraju se u vrijeme 3. i 4. stoljeća poslije Krista, a potječu iz radionica sjeverne Afrike.¹²⁶

Slika 29. Natpisni spomenik s otočića Sv. Marina (BRUNŠMID 1895: 153)

¹²³ A. JANEŠ, 2014, 25.

¹²⁴ J. BRUNŠMID, 1895, 152-153.

¹²⁵ J. BRUNŠMID, 1907, 156.

¹²⁶ D. VRŠALOVIĆ, 2011, 80.

5.27. Povile

U uvali Povile nedaleko Novoga Vinodolskog otkrivena je lokacija antičkoga brodoloma. Nisu sačuvani ostaci brodske konstrukcije, ali nađene su amfore sjevernoafričkoga podrijetla tipa Dressel 27, pa tako lokalitet možemo datirati u period od 3. do 4. stoljeća.¹²⁷ Na prostoru obližnjeg autokampa pronađeni su ulomci antičke keramike. Zanimljivo je napomenuti kako su Povile služile kao luka za srednjovjekovno naselje Ledenice, što nas navodi na pomisao kako bi taj grad mogao imati kontinuitet još od kasne antike no taj odgovor potražuje arheološka istraživanja koja još nisu provedena.¹²⁸

5.28. Ranokršćanski lokaliteti?

Iako danas znamo mnogo više o antičkom i srednjovjekovnom periodu povijesti Vinodola i priobalnog područja, veoma malo se zna o kasnoj antici i razdoblju ranobizantske prisutnosti, a posebice izostaju i nalazi ranog kršćanstva. U prilog postojanju ranokršćanskih objekata na ovom prostoru ide činjenica što se u antici ovdje nalazilo nekoliko naselja, a sva su bila povezana kako cestama na kopnu tako i morskim putevima. Također, ti putevi su ih povezivali s dva veća središta u Rijeci (*Tarsatica*) i Senju (*Senia*) od kojih su oba imala ranokršćanske crkve, a Senj je bio i centar biskupije. Mnogi podvodni nalazi govore kako je bilo mnogo naselja i postaja na samoj obali, a postojali su i obrambeni lokaliteti poput utvrde Lopar u Novom Vinodolskom koji su nadzirali i osiguravali prometne putove. Prema tome bi mogli zaključiti kako je to bio civiliziran prostor, okružen centrima iz kojih je mogao stizati utjecaj kršćanstva.¹²⁹

U podnožju srednjovjekovnih Grižana nekoć se nalazila crkva sv. Andrije, no uništena je recentnom gradnjom. Jedini dokazi pomoću kojih bi mogli indicirati kako se tu nekoć nalazila ranokršćanska građevina je arheološki horizont ispod površine zemlje u kojem se nalaze ulomci kasnoantičke keramike, potrebno je provesti arheološka istraživanja. Crkva sv. Jurja na brdu između Selca i Bribira se u predaji spominje kao lokalitet kojeg su izgradili Grci, pri čemu se misli na Bizantinca. Nađeni su ostaci kasnoantičke keramike, a čak je i originalno

¹²⁷ M. JURIŠIĆ, 1988, 105.

¹²⁸ R. STARAC, 2006, 83.

¹²⁹ R. STARAC, 2000., 46-47.

brončanodobni bedem koji okružuje nekadašnju gradinu nadograđen s vanjske strane u kasnoj antici te upotrijebljen u obrambene svrhe. Kasnoantička utvrda Lopar u Novom Vinodolskom je najvjerojatnije imala mjesto za molitvu unutar ili izvan zidina. Pošto je na obližnjem otočiću Sv. Marine pronađena mramorna ploča sa natpisom iz 4. stoljeća, a vidljivi su i dijelovi arhitekture ispod srednjovjekovne kapele, moguće je kako je to bila lokacija ranokršćanskog objekta. Važan trag nalazi se u samoj žbuci koja ima ulomke sivkastog mramora u sebi jer je identičan materijal pronađen na nekim lokalitetima koji datiraju u razdoblje Justinijanove rekonkviste oko polovice 6. stoljeća. Ulomci amfora ukrašenih češljastim motivom sa lokacije iznad naselja Kotor potječu iz 6. i 7. stoljeća, ali Starac ističe kako je najvjerojatnija lokacija za ranokršćanski objekt zauzimala današnji prostor kaštela i crkve sv. Marije u Crikvenici. No, nalazi sa ranosrednjovjekovnih groblja nam pričaju drugačiju priču. Naime, na groblju Gorica u blizini sela Stranče tragovi kršćanske kulture javljaju se tek u ukopima od 10. stoljeća. U neposrednoj blizini ovog groblja, na položaju Duševo, nalazi se crkvica čiji su temelji dijelom preslojili kasnoantičke zidove mogućeg sakralnog objekta. Obzirom da se radi tek o preliminarnim terenskim zapažanjima, nije moguće iznijeti precizniji zaključak o mogućem postojanju ranokršćanske faze spomenute crkve na Duševu.

Ranosrednjovjekovno groblje Štale kod Bribira devastirano je nakon Drugo svjetskog rata, no sačuvan nam nalazi ukazuju na poganski ritus ukapanja. Zbog izostanka sustavnih istraživanja prisutnost rano kršćanskoga sloja na prostoru Vinodola moguće je tek pretpostaviti na temelju slučajnih terenskih nalaza.¹³⁰

¹³⁰ R. STARAC, 2000., 49-50.

6. SREDNJOVJEKOVNI LOKALITETI

Period od 7. do 11. stoljeća obilježen je doseljavanjem slavenskoga stanovništva i njihovom postupnom kristijanizacijom. Najiscrpnija saznanja o njihovom životu i kulturnim odlikama dobivena su istraživanjem nekropola na prostoru Vinodolske doline: Veli Dol kod Križišća, Stranče–Gorica, Tribalj–Sv. Marija, Tribalj–Njivica i Bribir–Štale. Starohrvatsko stanovništvo zauzelo je fortifikacije poput utvrda Badanj i Lopar koje su potom prošle nekoliko pregradnji i dogradnji, održivši se u funkciji tijekom većine srednjeg vijeka. Ako izuzmemo fortifikacije koje su mogle primiti određen broj ljudi, nije istražen niti jedan lokalitet naseobinskog karaktera. Kristijanizaciju nekršćanskog stanovništva možemo pratiti kroz promjenu u ritusu pokapanja, ali i izgradnjom sakralnih građevina. Ovaj prostor bio je pod utjecajem nekoliko kršćanskih centara poput *Senie*, *Tarsatice* i *Curicuma*. Vinodol se nalazio pod upravom ugarsko-hrvatskih vladara od 11. do 13. stoljeća, a 1225. godine kralj Andrija II. dodijelio je Vinodol krčkim knezovima Frankopanima. Vinodol kao kneštvo je tako podijeljen na 9 kaštela oko kojih su nastala podgrađa.¹³¹ Na nekim lokalitetima vidljive su posljedice velikog potresa 1323. godine, npr. utvrda Badanj je nakon toga s vremenom napuštena, a tragovi štete vidljivi su na nekim crkvama u tom dijelu Vinodola.¹³²

6.1. Križišće, nekropola u Velom Dolu

U Velom Dolu u blizini Križišća 1959. godine slučajno je otkrivena starohrvatska nekropola pri poljoprivrednim radovima u vrtu jednog mještana. Prema njegovom iskazu na tome je prostoru njegov otac 40-ak godina prije pronašao tzv. starinski mač kojemu se u međuvremenu izgubio trag. Prema pričama stanovništva tu su često nalaženi metalni predmeti, ali nitko dotad nije naišao na kosturne ostatke. To se promijenilo u siječnju 1959. kada su prilikom kopanja jame za vodospremu otkrivena četiri inhumacijska ukopa, tri odrasle osobe i jedno dijete s priložima. Iako je vlasnik parcele sam iskopao ta četiri groba, vijest je došla do

¹³¹ A. JANEŠ, 2014, 9-10.

¹³² Ž. BARTULOVIĆ et al, 2018, 166.

zaduženih institucija pa je tako iste godine provedeno arheološko istraživanje većeg dijela nekropole.¹³³

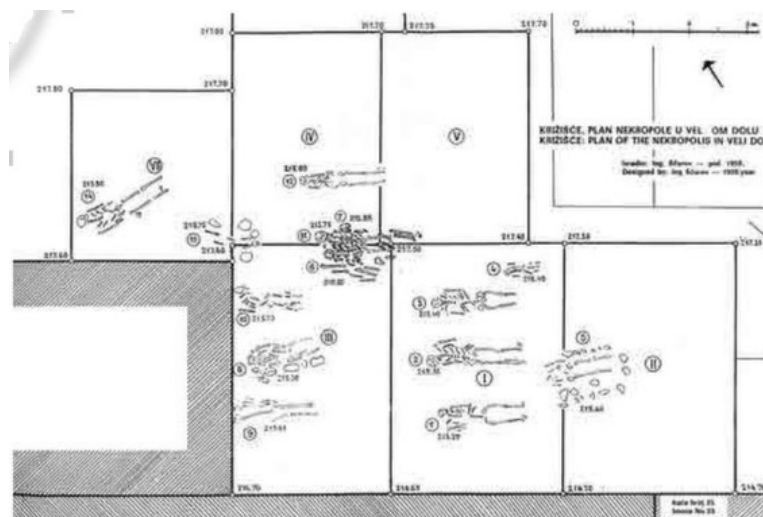

Slika 30. i 31. S lijeve strane prikaz položenog sloja kamenja na grobu, a s desne primjeri samih ukopa (MATEJČIĆ 1974: 30)

Prilikom istraživanja ustanovljeno je kako se radi o starohrvatskoj nekropoli na redove (slika 30, 31), nađeno je dodatnih 10 ukopa. Matejčić piše kako je većina lokaliteta istražena, osim jednog manjega dijela. Pokojnici su polegnuti u jednostavne zemljane rake bez grobne konstrukcije. Na neke grobove položen je sloj neobrađenoga kamenja u obliku malog humka, najvjerojatnije kako bi se označilo mjesto gdje je netko pokopan. Odbacuje se mogućnost korištenja drva u grobnoj konstrukciji jer je tanki karbonizirani sloj ispod pokojnika pretanak da bi ukazivao na tragove dasaka te se najvjerojatnije radi o ostatku tkanine pokojnika. Usmjerenost pokojnika je zapad–istok, polegnuti su na leđa, najčešće im je desna ruka namještena uz tijelo, a lijeva presavijena na trbuhu (slika 32).¹³⁴

¹³³ R. MATEJČIĆ, 1974, 7.

¹³⁴ R. MATEJČIĆ, 1974, 10.

Slika 32. Tlocrt lokaliteta Veli dol (CETINIĆ 2011: 14)

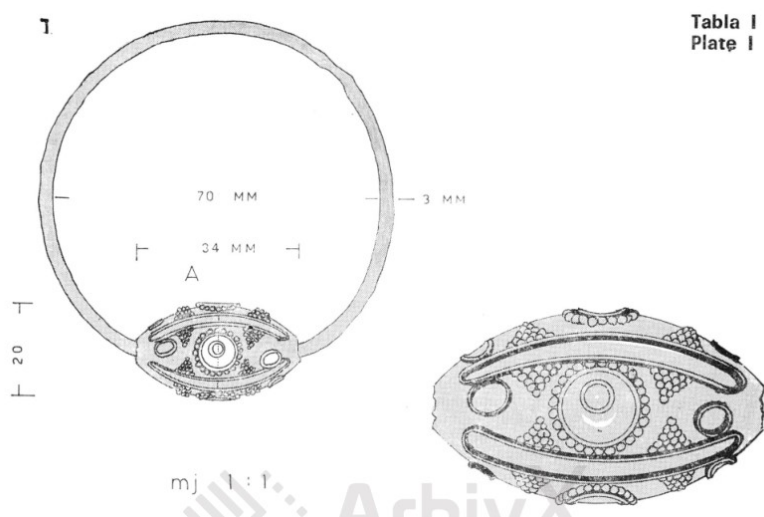
Osим spomena kako je otac tadašnjeg vlasnika parcele 40 godina prije iskopavanja otkrio mač, na groblju nije pronađeno oružje već nakit: mali nožić (vjerojatno je činio dio odjeće), naušnice s jagodom starohrvatske-dalmatinske nakitne grupe (par naušnica s jednom jagodom od srebra, par naušnica s jednom jagodom od bijele bronce te još jedan par naušnica s jednom jagodom od bijele bronce sa tragom pozlate, naušnica s jednom jagodom od bronce), naušnice köttlške nakitne grupe (par naušnica u obliku karike od bijele bronce), naušnice kasnoantičke mediteranske tradicije (naušnica s lijevanim proširenjem na dnu, naušnice filigranskim privjeskom spojenim uz kariku), naušnica od tanke žice s petljom, prstenje i karike. U grobu broj 13 otkrivena je keramička posuda loptastog oblika ukrašena valovnicom po truhu, najvjerojatnije napunjena hranom za onoga koji putuje na drugi svijet. Unatoč tom nekršćanskom segmentu, prema orijentaciji pokojnika možemo zaključiti kako je većinom riječ o ukopima pokrštenoga stanovništva.¹³⁵

¹³⁵ R. MATEJČIĆ, 1974, 9-12.

Slika 33. Prikaz pokojnika sa naušnicom s lijevanim obručima, grob 11 (MATEJČIĆ 1974: 31)

Pri uspostavljanju kronologije pomažu naušnice s jednom jagodom (slika 34) koje su inače standardan nalaz u starohrvatskim grobovima Dalmacije i Istre, a iste imamo u Triblju i Podbadanju. Datiraju se u 9. i 10. stoljeće. Nakitni predmeti köttlaške kulture također se datiraju u 9. i 10. stoljeće. Primjerci nakita kasnoantičke mediteranske tradicije (slika 33) pripadaju vremenu 8. stoljeća, no na nekropoli u Žminju isti su predmeti prisutni u grobovima 9. stoljeća što pokazuje kako su nastavili biti u upotrebi i kasnije.¹³⁶

Slika 34. Naušnica s jednom jagodom, grob 12 (MATEJČIĆ 1974: 32)

¹³⁶ R. MATEJČIĆ, 1974, 14-15.

6.2. Jadranovo, Sv. Jakov

Ostaci nekadašnje rimske vile u uvali Lokvišće poslužili su tijekom doseljenja Hrvata na ovaj prostor kao sklonište,¹³⁷ a tijekom srednjeg vijeka na prostoru današnjeg Jadranova razvilo se naselje Sv. Jakov koje je ispunjavalo funkciju luke Driveniku.¹³⁸ Podaci o mogućoj srednjovjekovnoj crkvi sv. Jakova ostali su zabilježeni samo u povijesnim izvorima iz razdoblja novoga vijeka (1690. godine), kada je došlo do njene desakralizacije. Unatoč tome, možemo pretpostaviti kako je na poziciji današnje župne crkve istoimenog titulara stajala manja srednjovjekovna crkva pošto su u ogradnom zidu oko crkve uočeni obrađeni kameni blokovi za koje se pretpostavlja kako su činili dio polukružnog nadvoja trijumfalnog luka apside nekadašnje srednjovjekovne crkve. Prema predaji se srednjovjekovna crkva sv. Jakova nalazila na Havišću i tamo jesu uočeni ostaci građevine koja je adaptirana u stražarnicu tijekom 16. i 17. stoljeća, no prema Starcu taj položaj nema veze s položajem srednjovjekovne crkve sv. Jakova. Moguće je kako nazivi položaja u Jadranovu poput „Neriz“ i „Kloštar“ ukazuju na postojanje srednjovjekovnih eremitaža.¹³⁹

6.3. Drivenik, kaštel

Što se tiče srednjovjekovnoga naselja Drivenik, od njega nije ostalo mnogo. Najvjerojatnije ga je devastiralo lokalno stanovništvo jer su dijelove arhitekture ponovno upotrijebili za daljnje građevinske pothvate. Izgradnja utvrde koja je danas vidljiva započeta je tijekom 16. stoljeća (slika 35).¹⁴⁰

¹³⁷ R. STARAC, 2009, 435.

¹³⁸ Ž. BARTULOVIĆ et al, 2018, 162.

¹³⁹ R. STARAC, 2000, 84.

¹⁴⁰ Ž. BARTULOVIĆ et al, 2018, 163.

Slika 35. Kaštel Drivenik danas (<http://frankopani.eu/loc/kastel-drivenik/>, pristupljeno 12. 3. 2019.)

Tijekom 1999. godine Starac je vodio sondažna istraživanja na prostoru Driveničkog kaštela. Otvoreno je 6 sondi. Prva sonda postavljena je sa unutarnje strane ulaza u dvorište kaštela, ali pronađen je samo tanki sloj šute sa crijepom i ulomcima recentne keramike iz 18. i 19. stoljeća. Druga sonda je postavljena na istočnom dijelu obodnog bedema, pronađeni su ulomci grube keramike ranoga srednjeg vijeka čiju analogiju nalazimo na lokalitetu Stranče (9. – 10. stoljeće) gdje je keramika ovoga tipa nađena u sklopu ukopa. Tipologija keramičkih nalaza govori nam kako se radi o vremenu od kraja 8. stoljeća kada su ovdje boravili starohrvatski doseljenici. Sonda 3 je pokrila središnji dio unutarnjega dvorišta, otkriven je prednji dio izduljene pravokutne građevine nepoznate namjene koja je imala jedan kat, a prizemlje polovično ukopano. Pošto su arhitektonski elementi građevine maknuti i ponovno upotrebljeni na nekoj drugoj lokaciji, nemoguće ju je datirati. Pronađena je jama za koju se pretpostavlja kako je nastala prilikom uređivanja prostora za izgradnju cisterne pošto ju Drivenik nije imao.¹⁴¹

Sonda 4 otvorena je unutar zapadne ugaone kule, pronađeno je nekoliko ulomaka majolike, ali su slojevi iz 16. i 17. stoljeća maknuti tijekom 80-ih kada su vršeni konzervatorski radovi. Ostao je jedino nasip nastao prilikom gradnje kaštela. Kaštel kakvog ga danas vidimo nastao tijekom 16. stoljeća, ali tijekom ovih istraživanja otkriven je natpis na kamenu ugrađen kao dio ulaza u kulu koji spominje 1476. godinu. Nepoznanica je radi li se o ulomku sa starije zgrade čiji su arhitektonski elementi iskorišteni pri gradnji kaštela ili je možda riječ o datumu

¹⁴¹ R. STARAC, 2002, 207-208.

gradnje tog dijela kaštela. Kakav god bio slučaj, Starac naglašava potrebu za detaljnijim istraživanjem problematike datacije arhitektonskih elemenata kaštela ove regije (slika 36).¹⁴²

Slika 36. Kaštel Drivenik danas (<http://frankopani.eu/loc/kastel-drivenik/>, pristupljeno 12. 3. 2019.)

Sonda 5 pokriva istočni kut prizemlja stambene zgrade, tu je pronađen vrh projektila za samostrijel. Sonda 6 zbog financijskih poteškoća i atmosferskih prilika nije dovršena. Postavljena je s vanjske strane istočnoga bedema na poziciji gdje se naziru ostaci dvije pravokutne prostorije uz bedem. Pronađeni su tragovi ognjišta i nalazi životinjskih kostiju, ulomaka posuđa, više željeznih čavli i klinova, ulomci noževa, dlijeta i ručno svrdlo. Građevine su bile u upotrebi tijekom gradnje kaštela sve do kraja 16. stoljeća, nakon čega se u njih baca otpad. U gornjem sloju pronađena su tri izlizana mletačka bakrena novčića, od kojih se jedan datira između 1625. i 1629., a drugi između 1631. i 1646. godine.¹⁴³

Tijekom 2009. godine pod vodstvom Tee Rosić provedena je još jedna kampanja arheoloških istraživanja.¹⁴⁴ Prostor istraživanja ograničen je unutar zidina kaštela te podijeljen na sektore. Sektor 1 pokrio je prostor jugozapadne ugaone kule te su tu otkriveni nalazi glazirane novovjekovne keramike koji se datiraju u prvo polovicu 16. stoljeća. Na većoj dubini otkriveni su ulomci brončanodobne keramike. Sektor 2 pokrio je prostor sjeverozapadne ugaone kule kaštela, gdje je otkriveno urušenje nastalo kao posljedica napuštanja kule i njenoga propadanja nakon 17. stoljeća. U sloju ispod nađeni su ulomci novovjekovne keramike (glazirane i kuhinjske),¹⁴⁵ ali i ulomak žbuke oslikan plavom bojom. Rezultati kemijske analize

¹⁴² R. STARAC, 2002, 208-210.

¹⁴³ R. STARAC, 2002, 210-211.

¹⁴⁴ T. ROSIĆ, 2012, 27.

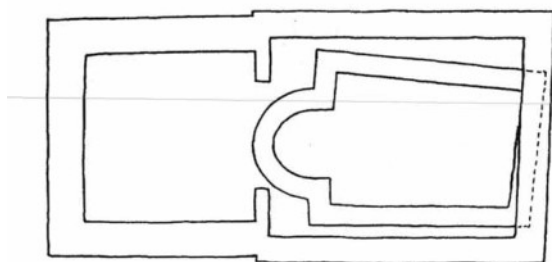
¹⁴⁵ T. ROSIĆ, 2012, 28-29.

pigmenta i način primjene ukazuju na vrijeme srednjeg vijeka. Sektor 3 pokrio je sjeveroistočnu kulu kaštela. Pronađene su životinjske kosti, željezni čavli, keramika kasnoga srednjeg i novoga vijeka, ulomak keramičkog kalupa za lijevanje projektila, željezni ključ, novčić Mletačke Republike i olovni projektili. Pronađeni su i nalazi tipični za bakreno ili rano brončano doba – ulomci keramike ukrašeni metličastim ukrasom i ulomak odbačka od opsidijana.¹⁴⁶

Sektor 9 pokrio je prostor ispred sjeveroistočne kule, pronađeni su ulomci keramike kasnog srednjega i novoga vijeka. Sektori 4 i 8 pokrili su središnji dio kaštela, dio koji je pretrpio najveću devastaciju. Utvrđen je sloj urušenja iz novoga vijeka.¹⁴⁷ Prema pronađenim nalazima očito je kako je ovaj prostor bio naseljen još od brončanog doba, no nedostaju nalazi arhitekture koje bi valjalo potražiti u okolici kaštela pošto su na njegovom prostoru vršeni ekstenzivni građevinski radovi koji su uništili većinu ranijih slojeva, ali u okolici nisu.¹⁴⁸

6.4. Drivenik, Sv. Stjepan

Nakon izvođenja zaštitnih arheoloških istraživanja 1992. godine na prostoru ranobarokne crkve sv. Stjepana u Driveniku otkriveni su tragovi temelja starije građevine (slika 37). Pretpostavlja se kako se radi o tragovima male kapele nastale u doba ranog kršćanstva ili romanike, no zbog nedostatka databilnih nalaza temelji se ne mogu smjestiti ranije od 13. stoljeća. Iako je danas vidljiva samo novija građevina, Starac navodi kako debljina zidova i konfiguracija prostora svetišta pripadaju tipičnom načinu gradnje u kasnoj gotici te vidi sličnost u svetištu crkve Sv. Trojice kod naselja Kotor.¹⁴⁹

Slika 37. Tlocrt crkve sv. Stjepana (Starac 2000: 90)

¹⁴⁶ T. ROSIĆ, 2012, 30-31.

¹⁴⁷ T. ROSIĆ, 2012, 31.

¹⁴⁸ T. ROSIĆ, 2012, 33-34.

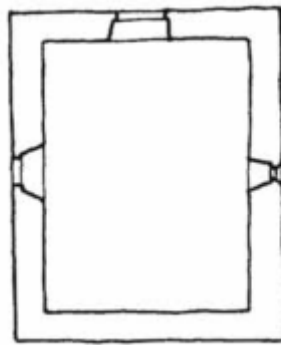
¹⁴⁹ R. STARAC, 2000, 83.

6.5. Drivenik, Sv. Dujam

Crkva sv. Dujma u Driveniku koju danas vidimo sagrađena je 1821. godine, no pretpostavlja se kako je na njenom mjestu nekoć postojala starija. Jedini tragovi koji ukazuju na mogućnost postojanja starije crkve nalaze se na sjevernom dijelu fasade gdje se ispod slojeva žbuke vide veliki kameni blokovi koji su možda činili zid starije građevine. Sam titular sv. Dujma, splitskoga mučenika kojega nema u titularima istodobnih crkava i kapela u bližoj okolini ukazuje na mogućnost kako se radi o starijoj crkvi.¹⁵⁰

6.6. Drivenik, Sv. Martin

Današnja kapela sv. Martina (slika 38) nalazi se na groblju u blizini utvrde Drivenik. Sastoji se od jedne pravokutne prostorije bez istaknute apside, a dio arhitekture po kojem bi je mogli smjestiti u srednji vijek je mali uski prozor sa zašiljenim nadvojem tipičnim za gotiku koji se nalazi na sjevernom zidu. Moguće je kako bi se ispod sadašnje žbuke mogle naći starije freske. Ova kapela najvjerojatnije potječe iz razdoblja od sredine do kraja 15. stoljeća, Starac spominje analogiju s crkvom sv. Nedilje kod Vrbnika koja je sagrađena 1445. godine.¹⁵¹

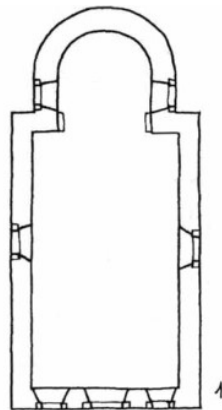
Slika 38. Tlocrt kapele sv. Martina (Starac 2000: 92)

¹⁵⁰ R. STARAC, 2000, 83

¹⁵¹ R. STARAC, 2000, 84.

6.7. Tribalj, Sv. Rok, Fabijan i Sebastijan

Crkva posvećena sv. Roku, Fabijanu i Sebastijanu (slika 39), zaštitnicima od zaraznih bolesti, bila je u funkciji sve do 1953. godine kada je porušena u potpunosti. Danas nam ostaju samo stare fotografije koje se čuvaju u arhivu župe i snimci objekta. Prema proporcijama crkve moguće je pretpostaviti kako je originalno sagrađena u srednjem vijeku, no prema obliku apside, prozorima i vratima smješta se u 16. stoljeće. Pretpostavlja se kako su vrata čak možda izrađena u 19. stoljeću kao kopija gotičkoga stila.¹⁵²

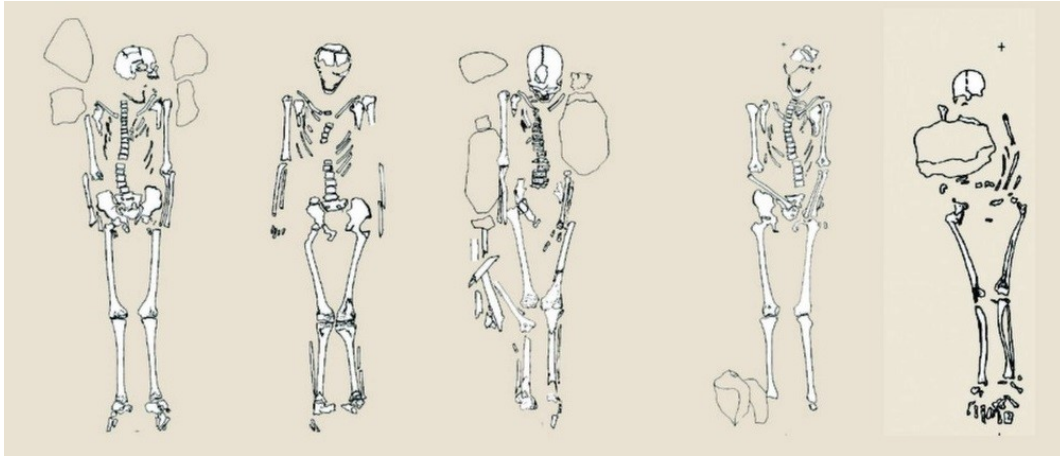
Slika 39. Tlocrt crkve sv. Roka, Fabijana i Sebastijana (STARAC 2000: 90)

6.8. Tribalj, Sv. Marija

Prve informacije o crkvi sv. Marije nalazimo u povijesnim izvorima iz 1323., 1412. i 1449. godine. Samo Tribaljsko polje na čijem se rubu nalazi lokalitet u srednjem vijeku nosilo je naziv Stomorino polje. Danas je nemoguće vidjeti arhitektonske dijelove srednjovjekovne crkve jer ju je u potpunosti prekrila barokna, a jedini pokretni nalazi iz starije faze su zvona izljevena 1436. i 1486. godine. Moguće je kako će se o njoj otkriti više kada dođe do radova na obnovi. Važno je napomenuti kako se u blizini nalazi ranosrednjovjekovno groblje (slika 40).¹⁵³

¹⁵² R. STARAC, 2000, 82.

¹⁵³ R. STARAC, 2000, 82.

Slika 40. Nekoliko otkrivenih ukopa oko crkve sv. Marije (CETINIĆ 2011: 18)

Zdenko Vinski 1903. godine spominje pronalazak dvije naušnice s jednom jagodom izrađenom od bronce (slika 41) na prostoru oko crkve sv. Marije u Triblju,¹⁵⁴ no prava arheološka istraživanja vršena su tek 1999. godine. Otvoreno je nekoliko sondi te je utvrđeno kako je prostor oko crkve dijelom devastiran, ali je ipak otkriveno 7 sačuvanih grobnih cjelina. Druga kampanja izvršena je 2002. godine te je otkriveno još 9 grobova. Utvrđeno je kako se radi o groblju na redove gdje su pokojnici pokapani u jednostavne zemljane rake s izuzetkom nekolicine grobova u čijem je sklopu otkriveno neobrađeno kamenje. Pokojnici su orijentirani istok-zapad, položeni na leđa sa rukama ispruženim uz tijelo ili prekriženima.¹⁵⁵ Najviše ima grobova sa jednim pokojnikom, ali otkriveno ih je nekoliko sa ukopom više osoba. Najveći dio nalaza čine naušnice od kojih Cetinić ističe nove oblike poput naušnice s koljencima koje su inače čest nalaz unutar starohrvatskih ukopa oko sakralnih objekata,¹⁵⁶ a pronađeni su i sitni keramički ulomci.¹⁵⁷ Tijekom zaštitnih arheoloških radova 2015. godine na lokalitetu su otkrivena još 33 ukopa (slika 42), a pronađeni nalazi ukazuju kako je groblje bilo u funkciji od 9. do 13. stoljeća (dulje nego što su ranija istraživanja pokazala).¹⁵⁸

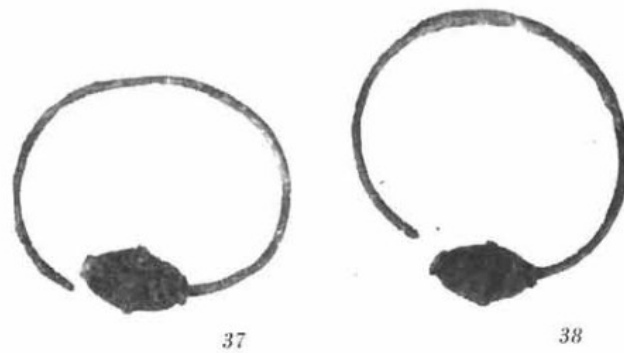
¹⁵⁴ Z. VINSKI, 1949., 26-27.

¹⁵⁵ Ž. CETINIĆ, 2011, 16-18.

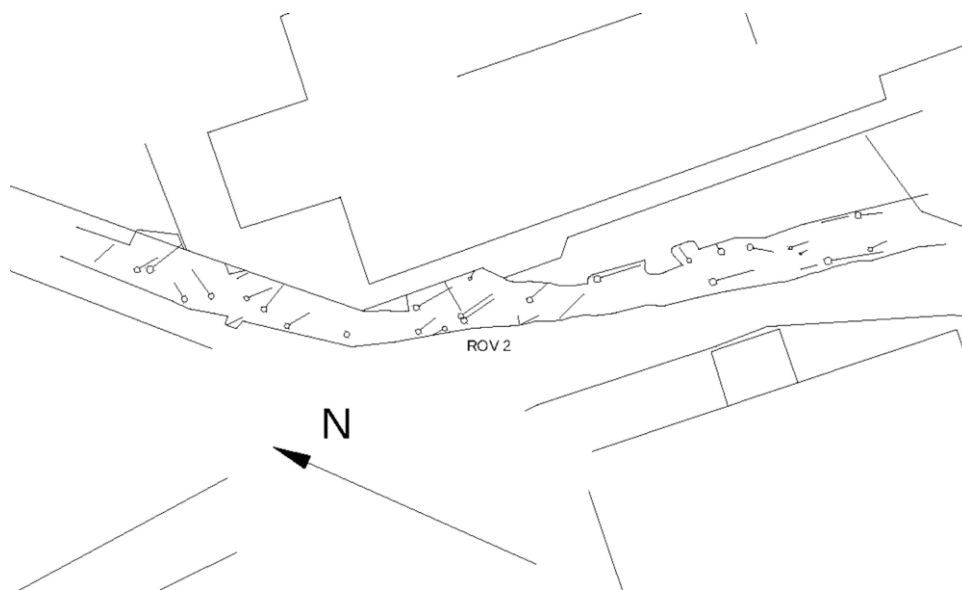
¹⁵⁶ Ž. CETINIĆ, 2011, 18-19.

¹⁵⁷ Ž. CETINIĆ, 2011, 21.

¹⁵⁸ Ž. CETINIĆ, 2015, 20.

Slika 41. Tribalj, dvije naušnice s jednom jagodom (VINSKI 1949: 38)

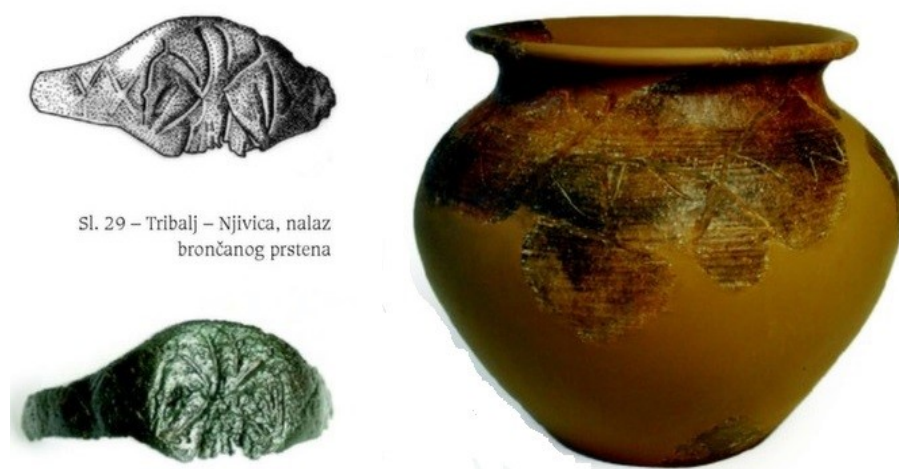

Slika 42. Tlocrt istraživanja lokaliteta Tribalj – Sv. Marija 2015. godine (UJČIĆ GRUDENIĆ 2015: 17)

6.9. Tribalj, Njivice

Godine 2007. provedena su istraživanja na lokalitetu Njivice u okolici Triblja, nedaleko prapovijesne gradine Humac. Radi se o ranosrednjovjekovnoj nekropoli koja je poljoprivrednim djelatnostima dobrim dijelom nepovratno oštećena. Neki grobovi koji su se nalazili na neobrađenom dijelu polja su pak podlegli znatizelji lokalnih mještana pa su bili prekopani u potrazi za vrijednostima. Prilikom istraživanja otkriveno je 5 ukopa u običnim zemljanim rakama od kojih su neke dijelom obložene neobrađenim kamenjem, orijentacije istok–zapad. Položaj pokojnika nije bilo moguće saznati zbog lošeg stanja kostiju, a u samo dva

groba su pronađeni prilozi: ostaci jedne keramičke posude ukrašene valovnicom (slika 44) te ulomci druge keramičke posude manje veličine također ukrašene motivom valovnice. Ti nalazi vežu se uz nekršćanski horizont ukapanja starohrvatskog stanovništva. U dijelu nekropole koja je kompletno uništena pronađen je željezni nožić i dio brončanog prstena sa dekoriranim ovalnim proširenjem (slika 43). Osim ovih nalaza, pronađeni su ulomci rimske i recentne keramike. Prema rezultatima istraživanja moguće je zaključiti kako se radi o starohrvatskoj nekropoli nekršćanskog horizonta koja je bila u funkciji od oko 8. do 9. stoljeća. Zanimljivo je kako su ovdje pronađeni nalazi rimske keramike, a mogli bi pretpostaviti vezu s obližnjom građevinom iz kasne antike na položaju Njivina tj. Gnivina.¹⁵⁹

Sl. 29 – Tribalj – Njivica, nalaz brončanog prstena

Slika 43. i 44. Nalazi s lokaliteta Tribalj – Njivice (CETINIĆ 2011: 25)

6.10. Tribalj, Sv. Kuzma i Damjan

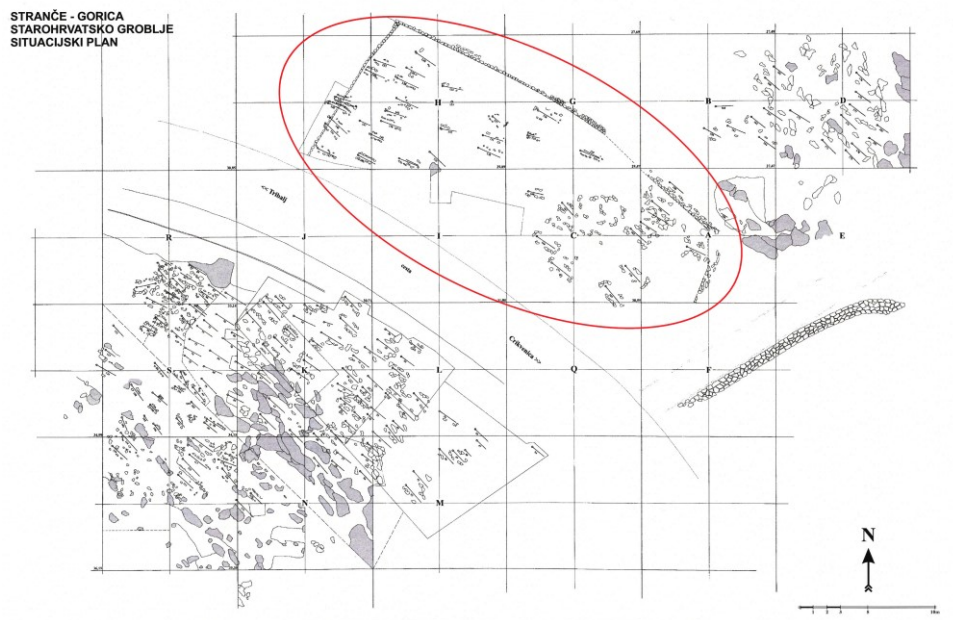
U blizini gradine na Soplju koja se nalazi na vrhu brda između Triblja i Dramlja u 19. stoljeću podignuta je privatna kapelica Sv. Kuzme i Damjana. Danas je u ruševnom stanju, nije bila obnavljana od štete nastale tijekom Drugog svjetskoga rata, no zanimljivo je kako ju okružuju ruševine jedne mnogo starije crkve. Prema konfiguraciji ostataka sjevernog bočnoga zida i dijela začelja starije crkve pretpostavlja se kako nije imala istaknutu polukružnu apsidu, nego je bila upisana. Sama građevina se sastoji od žbuke i priklesanog lomljenog kamena sлагanog u horizontalne redove. Ukoliko se dokaže pretpostavka o načinu gradnje apside, to će

¹⁵⁹ Ž. CETINIĆ, R. STARAC, 2008, 364-365.

biti prvi takav primjer na prostoru Vinodola. U blizini je pronađena antička keramika i ljudski ostaci, razlog više za provođenje arheoloških istraživanja.¹⁶⁰

6.11. Tribalj, Stranče – Gorica

Lokalitet Stranče – Gorica (slika 45) nalazi se u blizini Triblja, u današnjem naselju Semičevići (nekad Strančevo selo). Srećom, prostor koji obuhvaća starohrvatsko groblje nikad nije bio povoljan za poljoprivredu što mu je i omogućilo očuvanje do arheološke intervencije. Jedinu opasnost predstavljala je izgradnja ceste i telefonskih instalacija koji su presjekli lokalitet. Arheološka istraživanja vršila su se u nekoliko kampanja, započela su 1974. i završila 1997. godine (slika 46).¹⁶¹ Prema prikupljenim nalazima i njihovoj koncentraciji na lokalitetu moguće je razaznati dva kulturna horizonta. Stariji horizont tijekom kojeg je prisutan nekršćanski ritual pokapanja pokriva period od sredine 8. do prve polovice 9. stoljeća, a mlađi horizont obilježen postupnom kristijanizacijom pokriva period od druge polovice 9. do kraja 11. stoljeća.¹⁶²

Slika 45. Tlocrt lokaliteta Stranče – Gorica, obilježen je dio nekropole s nekršćanskim ritusom pokapanja (CETINIĆ 2010: 22–23)

¹⁶⁰ R. STARAC, 2000, 82-83.

¹⁶¹ Ž. CETINIĆ, 2011, 30.

¹⁶² Ž. CETINIĆ, 1998, 101.

Na ovom groblju na redove ukopi su prilagođeni neravnom kamenitom tlu. Npr. sjeverni dio groblja nalazi se na prostoru sa većom količinom stijena pa je stoga veći razmak među ukopima. Sama dubina na koju su pokojnici ukapani varira, no to najvjerojatnije ima veze s djelovanjem erozije pa je tako dio grobova plići zbog toga što je sloj zemlje kojim su bili pokriveni nestao. Svi grobovi su inhumacijskog tipa, orijentirani u smjeru istok–zapad, a pokojnici su pokapani u obične zemljane rake, grobove s djelomičnom upotrebom kamena, grobove koji su bili obloženi neobrađenim kamenjem, grobove nad kojima su stavljane hrpe kamenja i grobove u kojima su nađeni ostaci dasaka. Pokojnici su polagani na leđa. Većinom su im obje ruke ispružene uz tijelo, ali ima slučajeva gdje im je lijeva ruka stavljena na tijelo dok je desna ostala ispružena i obrnuto. Kod 19 pokojnika obje ruke su položene na tijelo. Nekim pokojnicima nije bilo moguće odrediti položaj ukopa jer su im kosti slabo očuvane.¹⁶³

Slika 46. Fotografija istraživanja tijekom 1978. godine (CETINIĆ 2011: 35)

Većina otkrivenih grobova sadržavala je jednog pokojnika, no nekoliko ih je sadržavalo dvoje ili više. Možemo pretpostaviti kako su neki grobovi imali više naknadnih ukopa zbog toga što su ostaci ranijeg pokojnika poremećeni, ali ima primjeraka gdje je nekoliko osoba odjednom pokopano. Analizom ljudskih ostataka istraživači su došli do podatka kako je najviše pokojnika ženskog roda, a treba naglasiti i brojne dječje ukope koji su svjedok lošim higijenskim uvjetima i teškim vremenima pošto su djeca najviše izložena raznim opasnostima. Fragmenti odjeće su otkriveni u sedmero grobova pa možemo pretpostaviti kako je bilo tipično pokapati pokojnika u odjeći.¹⁶⁴ Također, unutar i iznad nekih grobova pronađeni su ulomci keramike koji se dovode u vezu s nekršćanskim pogrebnim ritualima. Najvjerojatnije su iznad grobova tijekom pogreba vršene gozbe u čast pokojnika te su korištene posude razbijane.¹⁶⁵

¹⁶³ Ž. CETINIĆ, 2011, 35-37.

¹⁶⁴ Ž. CETINIĆ, 2011, 38.

¹⁶⁵ Ž. CETINIĆ, 2010, 2.

Slika 47. Koštani recipijent (CETINIĆ 2010: 6)

Na lokalitetu je sveukupno otkriveno i istraženo 186 grobova, a čak 60 % je sadržavalo nalaze koji su pružili bolje razumijevanje o nekadašnjem životu starih Hrvata.¹⁶⁶ U nalaze ubrajaju se: dvije željezne strijele, dvije željezne ostruge s garniturom za zakopčavanje na obuću, 3 bojna noža te 29 noževa, dvije britve, 6 kresiva i 8 kremenja, 3 željezne zakovice, 15 keramičkih posuda, ulomak igle, 4 predmeta izrađena od kosti ili roga (slika 47), češalj od kosti, 168 naušnica, 76 prstena, 6 ogrlica od stakla, staklene paste ili srebra, 4 perforirana novčića, 7 dugmadi, 4 aplikacije od bronce, ulomci tekstila, ulomak brončane oplata s čavlicima, nožić od kremenja, mikrolit, 4 ulomka staklenih posuda, ulomak brončanog lima, fibula, dvije karičice i nekoliko predmeta od metala kojima upotreba nije poznata.¹⁶⁷ Nalazi koji nam dodatno govore o pogrebnim običajima su ulomci keramičkih posuda (slika 48) pošto se vežu uz ritualno gošćenje iznad groba pokojnika.¹⁶⁸

Slika 48. Keramička posuda iz groba 3A (CETINIĆ 2010: 7)

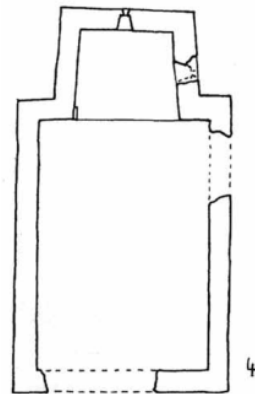
¹⁶⁶ Ž. CETINIĆ, 2011, 39.

¹⁶⁷ Ž. CETINIĆ, 1998, 54.

¹⁶⁸ Ž. CETINIĆ, 2011, 38.

6.12. Podbadanj, Sv. Duh

U blizini ostataka srednjovjekovne utvrde Badanj nalaze se ruševine kapele sv. Duha (slika 49). Tlocrt je jednostavan, crkva ima pravokutnu apsidu koja zbog deformacija u gradnji ima pomalo trapezast oblik. Iako je većina građevine urušena, sačuvan je jedan mali otvor koji oblikom podsjeća na puškarnice nastale u kasnijim vremenima, a na južnom zidu se prepoznaje trag okvira većeg otvora. Od polukružnoga trijumfalnog luka svetišta ostao je sačuvan impost stepenastog profila, sličnog oblika kao i impost sačuvan u svetištu crkve sv. Jurja u blizini Selca. Lokalitet ima dvije faze. Starijoj fazi pripada južni bočni zid građen od uslojenog manjeg klesanog kamenja, a mlađoj pripada sačuvani ostatak građevine. Najvjerojatnije se radi o originalno romaničkoj građevini koja je pretrpjela potres koji je također oštetiio obližnju utvrdu Badanj tijekom 14. stoljeća, pa je potom obnovljena u 15. stoljeću. Važno je napomenuti spominjanje groblja u lokalnoj predaji.¹⁶⁹

Slika 49. Tlocrt sv. Duha (STARAC 2000: 91)

Prema izvještaju kojeg je 1902. uputio Ivan Skomerža Hrvatskom arheološkom društvu u Zagrebu dio toga groblja je devastiran prilikom gradnje dijela ceste prema Grižanama. Spominje se Podbadanj i ruševina te nekoliko inhumacijskih ukopa u kojima su nađene naušnice i prsteni, od kojih je autor pisma jednu naušnicu (slika 50) poslao HAD-u kako bi stručnjaci protumačili o kojem dobu se radi.¹⁷⁰ Vinski 1949. godine prilikom objave starohrvatskih naušnica iz Arheološkoga muzeja u Zagrebu piše kako se radi o oštećenoj

¹⁶⁹ R. STARAC, 2000, 81-82.

¹⁷⁰ J. BRUNŠMID, 1902, 239.

naušnici izrađenoj od bronce te kako je na karičici ostao fragment jedne jagode no vidljivi su tragovi još dvije.¹⁷¹

Slika 50. Naušnica s jednom jagodom, pronađena 1902. godine (VINSKI 1949: 38)

6.13. Utvrda Grižane

Unatoč potencijalu, ovaj lokalitet nije arheološki istražen. Utvrda (slika 51) se spominje u Vinodolskom zakonu iz 1288. te je kao i utvrda Badanj sigurno bila oštećena tijekom potresa 1323. godine. Sačuvani dijelovi obrambene arhitekture prilagođeni su za obranu od vatrenoga oružja, a njihovom analizom došlo se do podatka kako pregrade nisu mogle nastati prije kraja 15. stoljeća. U podnožju utvrde nalazilo se malo naselje.¹⁷²

Slika 51. Kaštel Grižane danas (<http://frankopani.eu/loc/kastel-grizane/>, pristupljeno 12. 3. 2019.)

¹⁷¹ Z. VINSKI, 1949, 27.

¹⁷² Ž. BARTULOVIĆ et al, 2018, 165-166.

6.14. Grižane, nestale kapele

Na području Grižana postojalo je nekoliko crkvi. Ostale su zapisane u Grižanskom urbaru iz 1544. godine, no danas je većini iščeznuo svaki trag. Urbar spominje kapelu sv. Križa, no danas postoji samo recentna crkva koja nosi isti titular. Nalazi se na uzvisini iznad sela Marušići ispod lokaliteta Gradina, ali prilikom rekognosciranja terena nisu pronađeni nalazi koji bi upućivali na prisutnost srednjovjekovne crkve. Katastar nastao krajem 19. stoljeća pokazuje kako je usred grada sve do poplave početkom 20. stoljeća stajala kapela sv. Filipa i Jakova. Novije kapele nalaze se kod Belgrada (sv. Marko) i Blaškovića (sv. Mihovil), a imamo i kapele u Pećcima. Noviji ostaci javljaju se još u blizini Baretića. Na putu koji vodi prema Antovu se prema pričama mještana nalazilo grobišće, no lokacija je devastirana. Starac piše kako se u tlu mogu naći ulomci grube srednjovjekovne keramike. Nalazi su prvi puta primijećeni kada se vršila obrada terena za vinograd prilikom koje su, prema iskazima starijeg stanovništva, pronađene keramičke žare s pepelom. Naknadnim obilaskom terena pronađeni su maleni ulomci keramičkih lonaca što nam ukazuje na činjenicu da se najvjerojatnije radi o ranosrednjovjekovnom lokalitetu. Crkva sv. Andrije nalazila se uz raskrižje cesta Grižane – Belgrad, no devastirana je zbog izgradnje novijih kuća. Usmena predaja spominje groblje uz tu crkvu, a u suhozidima su vidljivi ulomci imbreksa i antičkih imbreksa pa je moguće kako je neki dio lokaliteta ostao sačuvan te bi nam arheološka istraživanja mogla otkriti više.¹⁷³

6.15. Belgrad, Sv. Marija Snježna

Iako je bilo moguće evidentirati samo barokne dijelove crkve, arheolozi su 1988. godine iskoristili priliku tijekom obnavljanja crkve te maknuli staru žbuku i izvršili sondažna istraživanja na prostoru partera i dijelova grobnica. Otkrili su kako je crkva bila u funkciji tijekom srednjega vijeka, no jedini dijelovi arhitekture iz tog vremena nalaze se u zidu pročelja. Ta najstarija, kasnogotička faza imala je drveno dvostrešno krovništvo, a sama crkva je bila mnogo niža nego li što je danas vidljivo. Zvonik je bio monumentalne izgradnje, tipa preslice, pretpostavlja se da mu je pripadalo sačuvano zvono izljeveno 1439. godine. Pročelje stare crkve sagrađeno je od horizontalno slaganog priklesanog lomljenog kamena. Iz te faze ostao je

¹⁷³ R. STARAC, 2000, 80.

sačuvan i sjeveroistočni začeljni ugao na kojega je kasnije dodan kosi kontrafor kao potpora. U kasnijoj fazi crkva je proširena te su začeljni i bočni zidovi maknuti, izgrađeno je svetište pravokutnog tlocrta koje je bilo presvođeno križno-rebrastim svodom. Sve se promijenilo početkom 17. stoljeća kada je došlo do ekstenzivnog obnavljanja te je crkva dobila svoje barokne odlike, a podaci o tom događaju ostali su sačuvani u glagoljskim natpisima na zvoniku i nekoliko dijelova građevine.¹⁷⁴

6.16. Grižane, Sv. Martin

Srednjovjekovni dijelovi arhitekture crkve nestali su tijekom obnova u 16. i 17. stoljeću, no inventar pokretnih spomenika i glagoljski natpisi koji spominju novovjekovne obnove govore o srednjovjekovnom podrijetlu crkve.¹⁷⁵

6.17. Utvrda Badanj

Ostaci nekadašnje srednjovjekovne utvrde Badanj (slika 52) nalaze se povrh ceste Crikvenica – Tribalj. Ne spominje se u povijesnim izvorima, barem ne pod ovim imenom. O njoj su pisali Ivan Kukuljević Sakcinski, Đuro Szabo i Emilij Laszowski, no prva arheološka istraživanja su provedena 1966. godine.¹⁷⁶

Slika 52. Utvrda Badanj (BARTULOVIĆ et al. 2018: 168)

¹⁷⁴ R. STARAC, 2000, 79-80.

¹⁷⁵ R. STARAC, 2000, 79.

¹⁷⁶ R. MATEJČIĆ, 1978, 239.

Prva faza istraživanja vođena Radmilom Matejčić koncentrirana su na središnji dio utvrde pod pretpostavkom kako se radi o najstarijem dijelu lokaliteta, a potom je istražen ostatak (slika 53). Prostor utvrde je ispunjavalo urušenje, našlo se velikog i manjeg kamenja.¹⁷⁷ Velika pozornost je pridana načinu gradnje zidova kako bi se utvrdila njihova datacija i međusoban odnos, a veliku pomoć je pružala usporedba sa sličnim lokalitetima na prostoru Dalmacije i Istre. Istraživanja su otkrila kako su tijekom građenja korištena dva načina gradnje tipična za period od 4. do 6. stoljeća, i to: *opus incertum* gdje se kamenje slagalo u redove i *opus incertum* gdje je kamenje slagano bez reda. Unutarnji zidovi jezgre utvrde građeni su slaganjem kamena u horizontalne redove, a tu se nalazila i pravokutna kula koja je u prizemlju imala vodospremu. Na prostoru kule i oko nje vidljivi su obrađeni kameni dovratnici i pragovi, a vodosprema je bila kvalitetno građena tehnikom *opus signinum*, koristeći hidraulično vapno. Nakon te početne faze idući val gradnje zahvatio je lokalitet zbog provale tzv. barbarskih naroda u 6. stoljeću, pa je utvrda učvršćena i proširena. Zbog nepravilne gradnje vanjskih zidina i razlike u širini zidova možemo pretpostaviti kako se radilo s brzinom na prvom mjestu, a samo kamenje je slagano bez reda u tehnici *opus incertum*.¹⁷⁸

Slika 53. Badanj nakon završetka istraživanja (MATEJČIĆ 1978: 265)

Na istočnoj strani ophoda sagrađenog tijekom 6. stoljeća nalaze se latrine koje nam govore kako je došlo do povećanja osoblja utvrde. Mogli bi zaključiti kako je osnovna funkcija lokaliteta bila stražarska kula koja je nadgledala putovanje obližnjom rimskom cestom, a tijekom nestabilnih vremena je poprimila obilježja refugija koji je trebao imati odgovarajuću infrastrukturu za veći broj ljudi. Pretpostavlja se kako je ona bila samo dio većeg obrambenoga sustava fortifikacija koji je obuhvaćao ne samo prostor Vinodola, nego širu okolicu. Nakon

¹⁷⁷ R. MATEJČIĆ, 1978, 241.

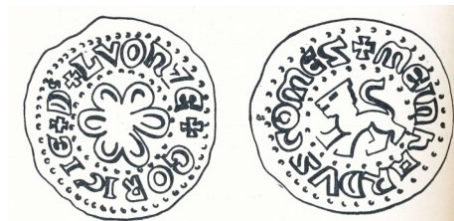
¹⁷⁸ R. MATEJČIĆ, 1978, 257.

vremena seobe naroda lokalitet je više puta dograđivan, a bio je u upotrebi sve do 14. stoljeća.¹⁷⁹ Njen kraj zapečatio je veliki potres 1321. godine. Nisu pronađeni tragovi koji bi upućivali na kakav požar. Moguće je kako je postojao i sakralni objekt ili prostorija posvećena molitvi unutar utvrde, ali zbog nedostatnih arheoloških nalaza nemoguće je to potvrditi.¹⁸⁰

Slika 54. Sastavljeni ulomci faentinskog arhaiskog vrča (MATEJČIĆ 1978: 254)

Što se samih nalaza tiče, otkriveni su ostaci grube i faentinske arhajske keramike (slika 54), stakla, srednjovjekovnih novaca, čavli, pređice, antičke građevinske keramike te obrađeno kamenje. Bilo je moguće rekonstruirati vrč koji pripada faentinskoj arhaiskoj keramici, a datira se u vrijeme 13. i 14. stoljeća. Od novaca je pronađen bakreni mletački novčić za kojeg se pretpostavlja kako se radi o primjerku iskovanom za vrijeme dužda Antonija Veniera koji je obnašao dužnost tijekom 14. stoljeća.¹⁸¹ Pronađeni su i srebrni denari poznati kao frizaheri (slika 55) koji su najvjerojatnije pripadali goričkom knezu Meinhardu II. ili Meinhardu III. Datirani su u vrijeme prve polovice 13. stoljeća. Na prostoru ispod latrina otkriveno je 19 denara iz vremena vladavine Meinharda VI. (morali su biti kovani tek nakon 1271.).¹⁸²

Slika 55. Primjerak pronađenog goričkog frizahera (MATEJČIĆ 1978: 246)

¹⁷⁹ R. MATEJČIĆ, 1978, 258-259.

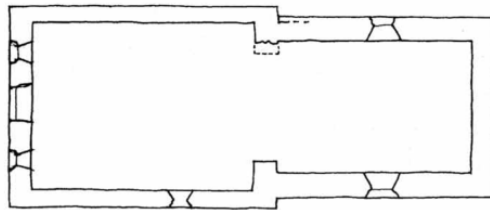
¹⁸⁰ R. MATEJČIĆ, 1978, 262.

¹⁸¹ R. MATEJČIĆ, 1978, 254-256.

¹⁸² R. MATEJČIĆ, 1978, 261.

6.18. Kotor, Sv. Trojica

Ostaci crkve sv. Trojice (slika 56) nalaze se na visoravni sjeveroistočno od naselja Kotor. U povijesnim izvorima nemamo njenog spomena. Radi se o dvoranskoj propovjedničkoj crkvi pravokutnog tlocrta sagrađenoj od malo priklesanog vapnenca i morta. Ostaci žbuke su vidljivi na dijelovima zidova, no tragovi fresaka nisu pronađeni. Kameni elementi koji bi pomogli pri datiranju nisu pronađeni, no stilske odlike dijelova bočnih špaleta prozora koji se nalaze u svetištu ukazuju na vrijeme kasne gotike ili rane renesanse. Starac je pregledom zidova utvrdio dvije faze građenja crkve od kojih starijoj pripada korpus lađe, a mlađoj svetište. Pretpostavlja se kako je originalno svetište porušeno kako bi se izgradilo novije, a tragovi starijeg zida pronađeni su uz vanjski zid sjevernoga ramena crkve. Bez arheoloških istraživanja ne može se sa sigurnošću reći kakvog je oblika bilo, no Starac pretpostavlja kako se radi o svetištu pravokutnog tlocrta koje je veličinom bilo manje od ovog nastalog kasnije. Pronađeni su fragmenti križno-rebrastoga svoda nad svetištem, a prostor lađe je najvjerojatnije bio natkriven drvenim krovom. Arhitektonske karakteristike ove crkve prisutne su na drugim lokalitetima pošto su takav način gradnje koristili propovjednički redovi poput franjevaca, koji su ovu crkvu i dali izgraditi. Moguće je kako je kao uzor graditeljima poslužila crkva sv. Jelene koja se nalazi u sklopu pavlinskog samostana u okolici Senja, dok oblik prezbiterija podsjeća na obližnju crkvu sv. Marije Snježne.¹⁸³

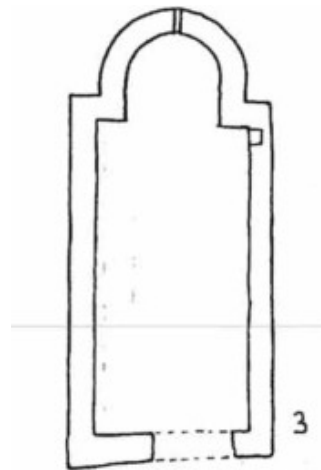

Slika 56. Kotor, tlocrt ostataka crkve sv. Trojice (STARAC 2000: 93)

¹⁸³ R. STARAC, 2000, 78-79.

6.19. Kotor, Sv. Juraj

Nekadašnja crkva sv. Jurja (slika 57, 58) je najvjerojatnije služila kao nadzorna točka pošto se nalazi na najvišem dijelu naselja Kotor. Sama građevina je jednobrodna s polukružnom apsidom što indicira kako se radi o graditeljskoj tradiciji ranog kršćanstva ili ranog srednjeg vijeka, čineći ovu crkvu jednom od najstarijih na ovom području. Još jedan dokaz u prilog toj teoriji čini i sam način gradnje, slaganje priklesanog lomljenog kamena u horizontalni red. Ostao je sačuvan samo jedan prozor u obliku uskog proreza, a uz taj prozorčić sačuvani su tragovi fresaka (slika 59). Vidljivi su motivi križa i sunca, a korištena je crvena boja na žutoj podlozi. Starac navodi analogiju s freskama kapele sv. Jurja u blizini Vrbnika koje sv. Jurja prikazuju sa stilskim karakteristikama boga Silvana.¹⁸⁴

Slika 57. Sv. Juraj (STARAC 2000: 88)

Slika 58. i 59. Ostaci crkve sv. Jurja i tragovi fresko slikarstva (snimio L. Modrić)

¹⁸⁴ R. STARAC, 2000, 78.

6.20. Kotor, Sv. Stipan (Stjepan)

Ostaci kapele sv. Stipana (slika 60, 61) nalaze se na južnom dijelu naselja Kotor. Ostao je sačuvan dio svetišta polukružnog tlocrta unatoč tome što je na prostoru kapele naknadno sagrađena štala.¹⁸⁵

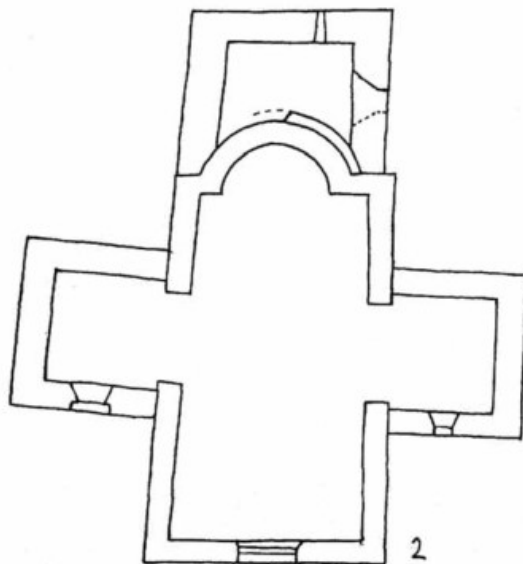
Slika 60. i 61. Ostaci kapele sv. Stipana (snimio L. Modrić)

6.21. Kotor, Sv. Šimun i Juda Tadej

Nekadašnja župna crkva naselja Kotor stradala je u požaru u 18. stoljeću te je potom napuštena, a dio groblja devastiran. Nakon nekoliko akcija čišćenja, arheoloških istraživanja i konzervacija otkriveno je kako se radi o longitudinalnoj crkvi s polukružnom apsidom (slika 62). Do obnove crkve došlo je nakon 1468. godine pošto su tada franjevci s Trsata dobili naselje Kotor na dar, a pri tim radovima građevina je dobila križni tlocrt jer su po sredini bočnih zidova dodane dvije pravokutne kapele te prezbiterij pravokutnog tlocrta. Prezbiterij je imao usku strijelnicu na začelju i veći otvor na jugoistočnom zidu. Otvore su imale i kapele, svaka je imala po dva jednostavna pravokutna na zapadnom zidu. Razlika između starijeg i novijeg dijela se vidi po kvaliteti gradnje. Starija građevina je rađena od klesanoga kamena s kvalitetnom žbukom dok su dodaci izgrađeni u kasnoj gotici napravljeni neuredno te su se koristili ulomci opeka i crijepa. Starac pretpostavlja kako je nakon druge faze crkva imala strateško-obrambeni karakter pošto je iznad prezbiterija podignuta pravokutna kula koja je nadzirala prostor (slika 63). Analogiju nalazimo u crkvi sv. Bernardina koja se nalazi u sklopu franjevačkog samostana

¹⁸⁵ R. STARAC, 2000, 78.

na otočiću Košljunu. Na zidu sjeverne kapele vidljivi su tragovi fresaka koji prikazuju lika u biskupskoj odjeći. Unutar partera su ostale neistražene grobnice i rake iz kojih bi se sigurno saznalo više o lokalitetu.¹⁸⁶

Slika 62. Tlocrt sv. Šimuna (STARAC 2000: 89)

Slika 63. Pogled na apsidu crkve sv. Šimuna i Jude Tadeja (snimio L. Modrić)

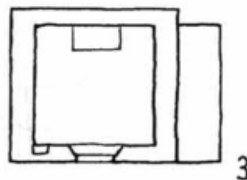
¹⁸⁶ R. STARAC, 2000, 77-78.

6.22. Crikvenica, Sv. Marija

Prvi povijesni spomen crkve sv. Marije zabilježen je krajem 14. stoljeća kada je red eremita sv. Pavla dao porušiti ruševinu starije crkve istog titulara. Ta novija srednjovjekovna crkva tijekom povijesti je bila višestruko nadograđivana i proširivana pa se tako danas najstariji sačuvani dio crkve datira u 16. stoljeće. Ističu se dva masivna stupa koja drže recentno izrađeni drveni kor, no nisu ih izradili pavlini. Možda su činili dio neke proto-ranoromaničke crkve, a moguće je kako im analogiju ili čak podrijetlo možemo naći u crkvama tog doba na kvarnerskim otocima te Ninu i Zadru. U crkvi sv. Marije nalazimo i dva stupa od mramora zelenkastosive boje i glatke površine. Luksuzna sirovina za njihovu izradu najvjerojatnije je donijeta s nekog lokaliteta na istočnom Mediteranu, jugu Italije ili sjeverne Afrike, a moguće je kako su činili dio monumentalne kasnoantičke građevine. Takvih primjera ima iz vremena nakon vlasti cara Dioklecijana, a znali su biti i ponovno upotrijebljeni pri gradnji ranokršćanskih bazilika od čega imamo primjere na otoku Krku i Istri. Pretpostavlja se kako su stupovi možda bili pronađeni na području antičkog naselja „*Ad Turres*“ ili uzeti sa nekih ranokršćanskih bazilika koje su se nalazile na obali otoka Krka.¹⁸⁷

6.23. Selce, Sv. Katarina

Kapela sv. Katarine (slika 64) je jednostavna građevina sa malim zvonikom koji je dodan u novije vrijeme te kontraforom na južnom zidu. Prema arhitekturi ju je nemoguće datirati, no u povijesnom izvoru iz 1485. godine spominje se vinograd sv. Katarine. Možda je pak izgrađena tijekom 1498. godine za posvete modruškog biskupa Kristofora. Sve ostale crkve na području Selca su novovjekovne.¹⁸⁸

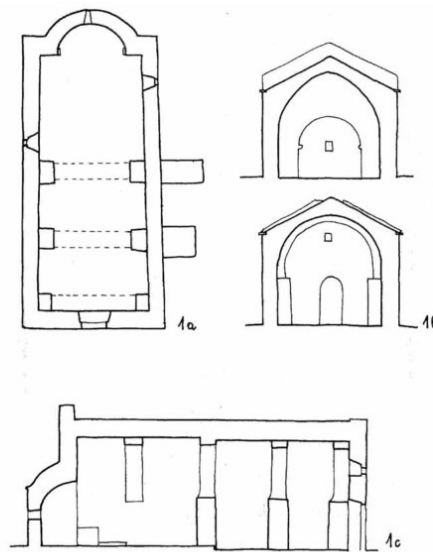
Slika 64. Tlocrt sv. Katarine (STARAC 2000: 91)

¹⁸⁷ R. STARAC, 2000, 76-77.

¹⁸⁸ R. STARAC, 2000, 76.

6.24. Sv. Juraj na Gradini

Crkva sv. Jurja (slika 65, 66) smještena je na sjevernom dijelu vrha brda sa kojega se pruža pogled na Vinodol te morski put između otoka Krka i kopna. Sama građevina nalazi se na mjestu prapovijesne gradine, njeno pročelje je okrenuto prema zapadu i gleda na more, a začelje prema istoku i gleda prema Bribiru. Tijekom istraživanja i konzervatorskih radova od 1995. do 1997. godine utvrđeno je višestruko obnavljanje crkve, jednom i u 19. stoljeću, a jake promjene u arhitekturi su se dogodile tijekom 1930-ih. Kako je korištenje cementa tada bilo popularno, crkva je dobila novu žbuku pri čemu su stariji slojevi koji su sadržavali vapnene premaze otucani. Napravljen je betonski krov, a zamijenjen je i zvonik tipa preslice koji se nalazio na pročelju, i to s betonskim križem. Tijekom Drugog svjetskog rata je oštećen topničkom paljbom, no zbog čvrste konstrukcije svoda objekt je izdržao. Onda je pak uslijedio period kada je objekt napušten i prepušten toku vremena, a poslužio je i kao zaklon i nadzorna točka tijekom Domovinskoga rata. Prema katastarskom planu napravljenom polovinom 19. stoljeća ova lokacija je pripadala Selcu, no crkva je sigurno bila dio župe Bribir.¹⁸⁹

Slika 65. Tlocrt crkve sv. Jurja na Gradini (STARAC 2000: 85)

Crkva je jednobrodna s polukružnom apsidom na začelju. Zidovi crkve nemaju temelj već leže na poravnatoj stijeni, što je dodatno izbalansirano niskom stepenicom koja dijeli crkvu na viši i malo niži dio. Apsida je građena od pravilno klesanog kamena koji je potom slegan u vodoravne redove. Svod polukalote apside bio je pokriven betonskom glazurom, no tijekom

¹⁸⁹ R. STARAC, 2004, 187-188.

konzervacije je sloj betona maknut te je otkriveno kako je prijašnji krov bio izrađen od tanko lomljenog kamena složenog u stepenaste redove i potom premazanog mortom (slika 67). Takvih primjera imamo i na začeljima sv. Jeronima kod Podgori, sv. Marije Magdalene na Duješinu, sv. Kuzme nad vreloom Ivanj te sv. Mikule u Novom i sv. Markom u Polju. Originalni kameni svod imao je šiljasto bačvasti oblik, a prekrivala ga je smjesa od morta i drobljena crijepa na koji su slagane kupe kanalice uronjene u mort. Vidljiva je razlika u kvaliteti izgradnje zida pročelja i začelja, pročelje je građeno od loše obrađenog kockastog kamena s većom količinom morta žućkaste boje. Bočni zidovi su još gori, građeni od lomljenog vapnenca koji je slagan bez reda i zidan mortom loše kvalitete. Prema tome, moguće je zaključiti kako bi zidovi pročelja i začelja mogli biti dio srednjovjekovnih obnova na objektu koji je u originalu imao pačetvorinasti tlocrt.¹⁹⁰

Slika 66. Crkva sv. Jurja (snimio L. Modrić)

Na ulaznom okviru vratnice se može prepoznati polukružan nadvoj romaničkoga tipa, a nastao je u isto vrijeme kad i pročelje. Iznad ulaza ostao je sačuvan pravokutni svjetlarnik. Nakon procesa skidanja žbuke sa zida pročelja otkriveno je nekoliko uskih pravokutnih otvora, tzv. virila za koje se pretpostavlja kako im je funkcija bila uglavljivanje skele prilikom gradnje. Isti primjer je prisutan i na pročelju crkve sv. Vida kod Bribira. Vidljivo je nekoliko recentnih otvora na zidovima. Jedini sačuvani izvorni otvor je uski prorez koji se nalazi u osi začelja crkve. Njegova je funkcija bila usmjeriti sunčevu svjetlost prema prezbiteriju na dan kada se slavio zaštitnik te crkve. Ratna oštećenja zida su otkrila fragment lučnog nadvoja prozora koji je kasnijim obnovama jednostavno prezidan. Iz kraja srednjega vijeka potječu dvije kontrafore

¹⁹⁰ R. STARAC, 2004, 188-189.

koje su učvrstile spomenuti zid, od kojih je jedna legla na okvir zazidanih vrata kojeg nije moguće vidjeti sa unutarnje strane, a svojim oblikom podsjeća na ranoromanički ulaz crkve sv. Stjepana u Ledenicama.¹⁹¹

Potpore svodnoj konstrukciji čine četiri pojasnice, jedna podupire šiljasto-bačvasti svod i leži na bočnim zidovima, a ostale tri leže na pilonima. Usporedbom morta u pilonima i zidovima se saznalo kako su piloni građeni naknadno. Same pojasnice na svodovima su uže od pilona pa se pretpostavlja kako su nastale naknadno pri obnovi svodova. Svod nad začeljom polovicom crkve ima gotičke proporcije (zašiljenost), a svod nad prednjim dijelom crkve možemo pripisati ranoromaničkom ili romaničkom stilu gradnje, možda iz 12. ili 13. stoljeća. Pretpostavlja se kako je prvotna građevina imala funkciju ranokršćanske kapele ili vojne promatračnice te da je nastala u doba Justinijanove rekonkviste oko polovice 6. stoljeća, a da su spomenuti piloni trag obnove crkve iz predromanike, negdje od 9. do 11. stoljeća. Kao razlog obnove navodi se potreba jače potpore za izgradnju bačvastog svoda, a za to imamo analogije na nekoliko ranokršćanskih građevina na ruralnom području današnje Dalmacije gdje je došlo do adaptacije nekadašnjih fortifikacijskih objekata u crkve dodajući im svod s pravokutnim pilonima.¹⁹²

Slika 67. Otkriveni krov apsida crkve sv. Jurja (snimio L. Modrić)

¹⁹¹R. STARAC, 2004, 189-190.

¹⁹² R. STARAC, 2004, 191.

Što se arheoloških istraživanja na lokalitetu tiče, sondiran je dio partera u svetištu. Pošto je staro popločenje očuvano u prednjem dijelu crkve, ono nije obuhvaćeno istraživanjem. Baza oltarne menze je kroz razvoj građevine bila proširena, a ploča oltarnog stola nije pronađena. Pretpostavlja se kako su je razbili lopovi jer se tamo morao nalaziti *loculus* s posvetom biskupa. Nakon što je skinut sloj od 10 cm otkrivena je hodna površina izrađena od vapnenoga morta bijele boje. Najvjerojatnije je riječ o tragu prve srednjovjekovne obnove. Ispod nje pronađen je sloj morta, drobljenoga kamena i zemlje u kojoj je pronađeno nekoliko ulomaka prapovijesne keramike. Nije pronađena starija podnica koja bi odgovarala periodu kasne antike ili ranog Bizanta pa se pretpostavlja kako je bila uništena tokom srednjovjekovne obnove kada je prostor prekopan i niveliran te je izlivena podnica od vapnenog morta. Nisu otkriveni nalazi crkvenog namještaja ili opreme, niti grobnice. Otkriveni su profilirani imposti ranoromaničkih odlika na kojima leži trijumfalni luk začelja. Najvjerojatnije spadaju u 12. stoljeće, a jedan slični primjer nalazimo u crkvi sv. Duha na Podbadanju. Jedan zanimljivi detalj je prikaz glave bradatog muškarca s bademastim očima, no nemoguće ga je datirati.¹⁹³

Crkvu je nemoguće precizno datirati zbog nedostatka pokretnoga inventara, liturgijske opreme ili namještaja, a svaka obnova tijekom povijesti je uništila starije premaze na zidovima. Jedini nalazi koji insinuiraju na prvu fazu ove građevine su ulomci antičkih tegula koje je moguće pronaći na širem području gradine. Moglo bi se pretpostaviti kako je crkva sv. Jurja najstarija sačuvana građevina na području Vinodola, čak se i po predaji navodi kako su je sagradili „Grci“. Pritom se misli na Bizantince koji su nekoć vladali ovim krajem. Objašnjenje zašto je građevina ostala istih dimenzija unatoč obnovama i dogradnjama leži u lokaciji, naime nalazi se na prostoru koji je pod udarom jake bure. Tragovi pravokutne prostorije pronađeni su u zapadnom kutu bedema gradine, možda se radi o smještaju straže za vrijeme kasnoga srednjeg vijeka.¹⁹⁴

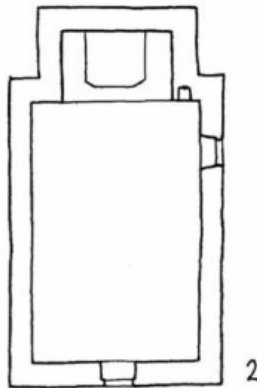
6.25. Podskoči, Sv. Martin

Naselje Podskoči nalazi se u okolici Bribira, a kapela sv. Martina (slika 68) na sjeverozapadnom dijelu naselja. Uokolo su pronađeni ulomci antičke keramike, a pri građevinskim radovima je otkriven inhumacijski ukop bez priloga koji ukazuje na mogućnost

¹⁹³ R. STARAC, 2004, 191.

¹⁹⁴ R. STARAC, 2004, 191-192.

postojanja dosad nepoznatog srednjovjekovnog groblja. Sama arhitektura crkve, unatoč recentnim obnovama, iskazuje gotičke karakteristike. Ne uklapa se oblik ulaznih vrata koji je sigurno stariji, ali na nadvratnoj gredi imamo natpis na glagoljici koji nam govori kako je meštar Tomaš izgradio ovu crkvu 1526. godine. Sve crkve sagrađene na tom prostoru i šire u tom vremenu imaju klasične renesansne odlike, a sam Tomaš već je 1527. demonstrirao svoje znanje renesansnog graditeljstva na župnoj crkvi u Vrbniku. Zbog toga se smatra kako datum na vratima označuje godinu kada je došlo do obnove crkve i kada se porušio stari prezbiterij.¹⁹⁵

Slika 68. Tlocrt sv. Martina (STARAC 2000: 91)

Ostao je sačuvan polukružni trijumfalni luk nad svetištem. Oblik luka slijedi širinu okvira vrata i pripada klasičnom obliku arhitekture rane romanike kakav se u Vinodolu javlja od 12. stoljeća. Crkva sadrži još jedan glagoljski natpis na pročelju koji spominje gradnju novoga svoda 1610. godine. Na dijelu južnoga bočnog zida s kojega je otpala žbuka vidljiv je način gradnje, klesano kamenje je poredano horizontalno i čini pravilno zidanu strukturu. U gornjim dijelovima građevine i prezbiteriju je pak prisutna lošija kvaliteta gradnje. Sačuvani su tragovi fresaka, no zbog učinka vlage i raspadanjem zida potrebna im je konzervacija. Što se tiče spomena iz povijesnih izvora, u zapisu iz 1447. godine spominje se njiva sv. Martina.¹⁹⁶

¹⁹⁵ R. STARAC, 2000, 64.

¹⁹⁶ R. STARAC, 2000, 64-65.

6.26. Bribir

Iako je od srednjovjekovnog Bribira ostalo veoma malo, činjenica da je grad uživao status arhiprvadije ili nadžupe tijekom pisanja Vinodolskoga zakona govori o njegovoj važnosti. Između ostalog, jedan od najvažnijih spomenika srednjovjekovne arhitekture je kula sagrađena početkom 14. stoljeća (slika 69). Iako i sama izgleda dojmljivo, ona je nekoć činila dio mnogo većeg kaštela koji je porušen u novije vrijeme kada je austrijska vlast odlučila kako će izgraditi zgradu općine i škole na toj poziciji.¹⁹⁷ Ta branič kula kvadratnoga oblika originalno je imala jedino ulazna vrata i strijelnice, a tek su kasnije dograđeni dodatni prozori kada je dobila funkciju zatvora tijekom 19. stoljeća. Prema starim katastarskim planovima moguće je dobiti uvid u floctr stare utvrde. Središnja utvrda zauzimala je najviši prostor, a bila je okružena zidinama s kulama polukružnoga oblika koje su bile prilagođenije obrani od vatrenog oružja. Naselje koje je nastalo oko središnje utvrde također je bilo zaštićeno istim sustavom obrane. Zbog dugotrajnoga života na prostoru Bribira, ali i Vinodola, mnoge starije građevine su jednostavno bile devastirane izvođenjem novijih urbanističkih planova pa se tako ova kula ubraja među najbolje sačuvane srednjovjekovne građevine na to prostoru.¹⁹⁸

Slika 69. Ostaci kule u Bribiru (frankopani.eu/loc/kula-u-bribiru, pristupljeno 12. 3. 2019.)

¹⁹⁷ Ž. BARTULOVIĆ et al, 2018, 169-170.

¹⁹⁸ Ž. BARTULOVIĆ et al, 2018, 171-172.

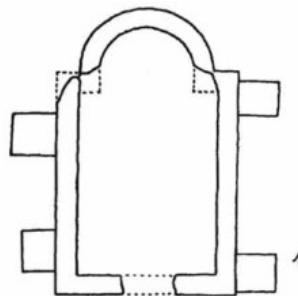
Godine 1949. starohrvatsko groblje je slučajno otkriveno tijekom građevinskih radova na lokaciji Štale u Bribiru. Pronađene su keramičke posude i ulomci naušnica grozdolikoga tipa, a u zbirci Gradskoga muzeja Sušak nalaze se nož i prsten (slika 70) pod signaturom Bribir 6. 9. 1949., pa je možda moguće kako se radi o nalazima upravo s ovoga lokaliteta.¹⁹⁹

Slika 70. Nož i prsten iz zbirke Gradskog muzeja Sušak (CETINIĆ 2011: 15)

6.27. Bribir, Sv. Vid

Istočno od naselja Sv. Vid u okolici Bribira nalazi se ruševina kapele istoimenoga titulara (slika 71). Prema sačuvanim ostacima može se prepoznati njen oblik, ima jedan brod s polukružnom apsidom, poduprt sa četiri kontrafore. Jedini tragovi koji nam govore više o dataciji građevine su dva otvora koja su služila za promatranje, a na pročelju se može prepoznati i trag špalete malog prozora. Prema načinu zidanja pri kojem se koristio uslojeni obrađeni kamen s mortom građevinu možemo smjestiti u 13. ili rano 14. stoljeće, iako se prvi put u povijesnim izvorima spominje 1497. godine.²⁰⁰

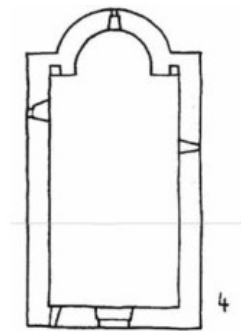
Slika 71. Tlocrt crkve sv. Vida (STARAC 2000: 86)

¹⁹⁹ Ž. CETINIĆ, 2011, 15.

²⁰⁰ R. STARAC, 2000, 65-66.

6.28. Bribir, Sv. Marija Magdalena

Na povišenom proplanku između predjela Duješina i Podklančaca u blizini Bribira nalaze se ostaci kapele sv. Marije Magdalene (slika 72). Tlocrt je jednostavan, jedna pravokutna prostorija s polukružnom apsidom na začelju, a tehnika zida odgovara periodu rane romanike – klesani kamen slagan u horizontalne redove. Kameni dijelovi ulaznoga okvira su nestali, no prema nastaloj praznini se čini kako su vrata imala polukružni nadvoj nadvratnika. Na zidu pročelja nalazi se uski otvor koji svojim oblikom podsjeća na strijelnicu, a na južnom bočnom zidu uski otvor kojem nedostaje nadvoj. Na začelju apside je sačuvan uski prozorčić, a na sjevernom zidu isti takav no malo veći. Uredno položene kamene ploče prekrivaju polukalotu začelja. S lokaliteta se može nadzirati prometovanje dijelom Vinodola, a mali otvori koji asociraju na strijelnice razlog su zašto se smatra kako je kapela imala obrambenu funkciju.²⁰¹

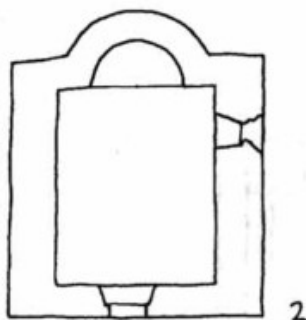
Slika 72. Tlocrt kapele sv. Magdalene (STARAC 2000: 88)

6.29. Bribir, Sv. Jeronim

Ruševine kapele sv. Jeronima (slika 73) nalaze se na uzvišenju kod naselja Podgori u okolici Bribira. Radi se o maloj kapeli pravokutna tlocrta s blago istaknutom polukružnom apsidom svetišta i tragovima šiljasto-bačvastoga svoda. Na vrhu sredine pročelja nalazi se mala preslica zvonika. Prema proporcijama građevine možemo pretpostaviti kako se radi o gotičkoj crkvi, a lokacija, debljine zidova i manjak otvora insinuiraju na obrambeni i strateški karakter. Sačuvani su tragovi fresaka bojanih svijetlim okerom, crnom i crvenom bojom. Od motiva se

²⁰¹ R. STARAC, 2000, 66.

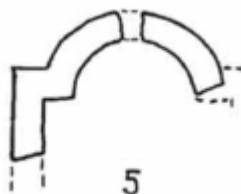
moгу prepoznati križevi. Važno je napomenuti kako su u lokalnoj predaji sačuvane priče o tzv. „grčkom“ groblju koje se nalazi sjevernije od kapele.²⁰²

Slika 73. Tlocrt crkve sv. Jeronima (STARAC 2000: 87)

6.30. Bribir, Sv. Ana

Ostaci kapele sv. Ane (slika 74) nalaze se na obronku iznad ceste Bribir–Grižane, na predjelu Kričin u blizini sela Miroši. Ostao je sačuvan luk apside s ramenom i dijelom sjevernog zida, ali samo do pola metra visine. Iako nemamo mnogo ostataka za datiranje u predaji je sačuvana priča o ovoj kapeli i navodno je riječ o najstarijoj u ovom dijelu Vinodola. Na obroncima iznad kapele nalazi se predio Grobišća, toponim koji ukazuje na moguće postojanje ranosrednjovjekovnog groblja. Prema predaji je ova kapela napuštena u 18. stoljeću te je u blizini sagrađena nova crkva sv. Ane koja je još uvijek u funkciji. Još jedna zanimljivost iz predaje je priča kako je na položaju nove crkve nekoć stajala starija crkva posvećena sv. Lovrencu.²⁰³

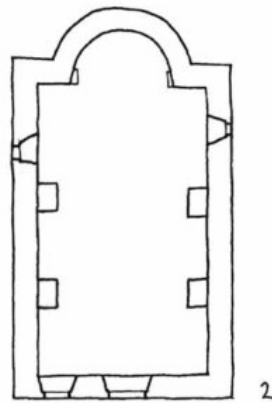
Slika 74. Tlocrt sačuvanog dijela sv. Ane (STARAC 2000: 88)

²⁰² R. STARAC, 2000, 66-67.

²⁰³ R. STARAC, 2000, 67.

6.31. Bribir, Sv. Antun opat

Kapela sv. Antuna opata (slika 75) nalazi se u gradu Bribiru. Unatoč nekoliko obnova vidljivi su dijelovi originalne srednjovjekovne građevine, jednobrodne kapele s polukružnom apsidom. Zidovi su građeni od klesanoga kamena sлагanoga u horizontalne redove. Iako je polukružan bačvasti svod recentno obnovljen, sigurno je i stariji imao isti oblik te su oba postavljena na pojasnice koje leže na masivnim pravokutnim pilonima. Svod, krovnište, vanjski krov apsida i pojasnice su obnovljene 1938. godine po starom izgledu, osim što se u obnovi koristio beton. Jedino su piloni originalni. Nadvoj trijumfalnoga luka je polukružan, a imposti na kojima leži su poluzaobljeni. Isti takav oblik imposta nalazimo na većini bokova apsida srednjovjekovnih crkvice na području Vinodola.²⁰⁴

Slika 75. Tlocrt sv. Antuna opata (STARAC 2000: 90)

Ulazni portal ima visoko zašiljen nadvoj portala, stilski pripada ranoj gotici. Na njegovom se mjestu sigurno nalazio stariji jer se oko portala vidi poremećaj u načinu gradnje u odnosu na ostatak zida. Uski otvor na začelju je također zazidan naknadno, a otvor na južnom boku je prošao nekoliko prerada. Prilikom proširenja južnog otvora iskorištena su dva elementa koja su pripadala starijem otvoru iz prijelaza romanike u gotiku, doprozornik i nadvoj. Ispod njega se nalazi zazidani prorez nastao tijekom ranije faze građevine. Podjela unutarnjeg prostora ukazuje na moguću raniju dataciju ove građevine, no neki elementi ukazuju na ranu romaniku, romaniku i gotiku uz naknadne obnove.²⁰⁵

²⁰⁴ R. STARAC, 2000, 67.

²⁰⁵ R. STARAC, 2000, 68.

6.32. Bribir, Sv. Stjepan

Crkva sv. Stjepana nalazi se u centru naselja Ugrini nedaleko Bribira, ima jednostavan pravokutan tlocrt bez istaknute apside. Na žalost, zbog raznih obnova danas nema vidljivoga elementa starijega od sto godina jer je prema predaji tijekom 19. stoljeća starija kapela u cijelosti obnovljena. Deformirani začeljni zid može biti trag starije faze, no jedini potvrđeni element iz srednjega vijeka bi bilo zvono gotičkih karakteristika koje se nalazi u preslici zvonika. Na prostoru oko crkve vidljivi su tragovi drugih građevina za koju lokalno stanovništvo misli kako se radi o nekadašnjoj župnoj kući. Povijesni izvori spominju bratovštinu Sv. Stjepan iz 1487. godine pa je moguće kako se tu nekoć nalazila crkva iz 15. stoljeća.²⁰⁶

6.33. Bribir, Sv. Petar i Pavao

Crkva sv. Petra i Pavla u Bribiru je prošla nekoliko obnova tijekom kojih su svi srednjovjekovni elementi arhitekture prekriveni ili zamijenjeni novovjekovnim. Jedine srednjovjekovne ostatke danas čine pokretni inventar iz razdoblja kasnoga srednjeg vijeka. U njenoj blizini se nalazi staro groblje i kripte čiji su ulazi u nekom trenutku zatrpani i zazidani, a u ogradnom zidu između crkve i mrtvačnice vidi se gornji dio polukružnog nadvoja koji je nekoć činio portal. Još jedna građevina kojoj nema traga je kapela sv. Marije, vidljiva na karti katastra iz 19. stoljeća, no danas se na njenoj poziciji nalazi ruševina recentne kuće.²⁰⁷

6.34. Bribir, Sv. Mikulj (Nikola)

Nad obroncima iznad naselja Jargovo i Sv. Mikulj nalaze se ostaci romaničke kapele sv. Mikulja tj. Nikole. Sačuvan je jedino dio polukružne apside koja je u bližoj prošlosti iskorištena kao dio ograde, a u predaji se spominje i groblje u blizini.²⁰⁸

²⁰⁶ R. STARAC, 2000, 69.

²⁰⁷ R. STARAC, 2000, 69.

²⁰⁸ R. STARAC, 2000, 69-70.

6.35. Bribir, nestale crkve

Krajem 19. stoljeća u sklopu uklanjanja dijelova starog kaštela u Bribiru uklonjene su kapela sv. Marije i crkva sv. Martina. Crkva sv. Martina je prema podacima u katastru imala odlike tipične romaničke crkve, jednostavnog pravokutnog tlocrta s polukružnom apsidom. Jedina preostala mogućnost je istraživanje njenih temelja pošto se još uvijek nalaze ispod malog trga između općine i škole. Po nazivu šume sjevernije od Pavlomira moguće je pretpostaviti kako se tamo negdje nalaze ostaci kapele sv. Mihovila, no najvjerojatnije se nalazila na maloju uzvisini u smjeru Bribira, sjevernije od zgrade današnje uprave Pavlomira. Tu su pronađeni ulomci antičke keramike te zid s tragovima bijele vapnene žbuke. Toponim Humac i Grobnik odaju kako se tu najvjerojatnije nalazila kasnoantička promatračnica koja je potom u srednjem vijeku pretvorena u svetište. Rekognosciranjem terena u okolnoj šumi otkriven je i dio starog rimskog puta, pokrivenog izlizanim kamenim pločama. Najvjerojatnije se radi o tragovima rimske ceste koja je vodila prema Novom Vinodolskom. Iznad raskrižja cesta koje vode prema Bribiru, Grižanima i Selcu nalazi se predjel Čokovac, tu se navodno nalazila crkvice sv. Jelene, no od nje nije ostalo traga osim udubljenja u stijenama. Iznad Bribira u selu Dragaljin vidljivi su ostaci kvalitetno klesanoga kamena i morta, no tek bi se arheološkim istraživanjem potvrdilo radi li se o nestaloj crkvi sv. Ivana.²⁰⁹

6.36. Novi Vinodolski, Kula

Prema imenu grada Novi Vinodolski ukazuje se na postojanje starijeg grada s kojega se stanovništvo preselilo na novu lokaciju. Pretpostavlja se kako je prvobitni grad zauzimao prostor utvrde Lopar, pa se tijekom razvijenoga srednjeg vijeka preselio na sadašnju poziciju. Tu novu poziciju štiti je kaštel od kojega je danas ostala samo pravokutna kula (slika 76) koja se nekoć nalazila na njegovom uglu, dio zidina i dio stambene građevine. U toj građevini izgubljenoj povijesti potpisan je Vinodolski zakon.²¹⁰ Kula koja i danas stoji na novljanskom trgu nije identična originalu pošto su krov i prozori pregrađeni u novijem dobu. Pisani izvori iz 19. i početka 20. stoljeća nam ipak pružaju informacije o nestalom dijelu kaštela. Navode kako je bio prilagođen obrani od vatrenog oružja, kako je središnja utvrda kvadratnog oblika bila

²⁰⁹ R. STARAC, 2000, 70.

²¹⁰ Ž. BARTULOVIĆ et al, 2018, 173.

okružena rondelom. Kula na jugozapadnom kutu imala je kružni oblik i služila je kao zaštita obližnjim vratima. Prema dostupnim informacijama nije moguće zaključiti je li sjeverni dio utvrde također bio ojačan kulama. Sačuvana je gotička bifora, a spominju se i prozori s klupama koji su također odlika gotičke arhitekture. Dakle, možemo zaključiti kako je riječ o kaštelu iz srednjega vijeka koji je dogradnjama ojačan u novome vijeku kako bi se suprotstavio prijetnji nove vrste oružja i načina ratovanja.²¹¹

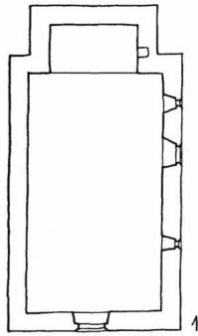
Slika 76. Ostaci kaštela u Novom Vinodolskom (<http://frankopani.eu/loc/kastel-s-kulom-kvadrac-novi-vinodolski/>, pristupljeno 12. 3. 2019.)

6.37. Novi Vinodolski, Sv. Trojstvo

U crkvi sv. Trojstva (slika 77, 78) u staroj jezgri Novoga Vinodolskog danas se nalazi sakralna muzejska zbirka. Sama crkva je dobro očuvana, pripada klasičnom gotičkom stilu građenja, jednobrodnoga je tlocrta s pravokutnom apsidom. Presvođena je šiljastim kamenim svodom, nema istaknutih rebara ili pojasnica. Građena je od klesanoga kamena slaganoga u horizontalne redove. Kameni okviri prozora i vrata te mali zvonik tipa preslice sačuvani su u originalu, a djelomično su sačuvane freske koje se mogu datirati u prvu polovicu 15. stoljeća kada je sama crkva i sagrađena.²¹²

²¹¹ Ž. BARTULOVIĆ et al, 2018, 174.

²¹² R. STARAC, 2000, 53-54.

Slika 77. Tlocrt crkve sv. Trojstva (STARAC 2000: 91)

Slika 78. Crkva sv. Trojstva (BARTULOVIĆ et al., 2018: 175)

6.38. Novi Vinodolski, Sv. Filip i Jakov

Zbog obnova i nadogradnji od srednjovjekovne crkve nije ništa vidljivo. Jedino je sačuvan pokretni inventar crkve, od kojeg jedan dio potječe s Modruša i datira se u vrijeme biskupa Kristofora. Na dijelu poligonalnoga baptisterija nalazi se uklesana godina 1520. kada je došlo do nekih građevinskih radova na crkvi.²¹³

²¹³ R. STARAC, 2000, 54.

6.39. Novi Vinodolski, Sv. Fabijan i Sebastijan

Radi se o kapeli izgrađenoj 1511. godine s obilježjima gotičkoga stila. Sama kapela je, na žalost, porušena prilikom izgradnje novoga zvonika na pročelju župne crkve.²¹⁴

6.40. Novi Vinodolski, Sv. Marija na Ospu

Pavlinka opatija u Novom Vinodolskom osnovana je 1453. godine, a crkva sv. Marije nalazila se u sklopu toga pavlinskog samostana. Na žalost, sve je porušeno pod isprikom dobivanja prostora za širenje groblja. Znamo kako se radilo o jednostavnoj pravokutnoj građevini bez apside, kako je imala kameni svod šiljasto-bačvastog oblika, pravokutne pojasnice i masivne stupove s polukapitelima naslonjenima na bočne zidove. U povijesnim izvorima piše kako je prije dolaska pavlina ovdje bila mala crkvića koju su potom porušili i sagradili novu. Između pozicije nekadašnje crkve sv. Marije i utvrde Lopar otkriveno je nekoliko antičkih i kasnoantičkih grobova, no oni nisu istraženi arheološkim metodama i zato je nemoguće izvući više informacija o njima poput kontinuiteta. Možda se moglo saznati kada su se ljudi preselili na novu lokaciju čime je i sam grad dobio titulu Novoga.²¹⁵

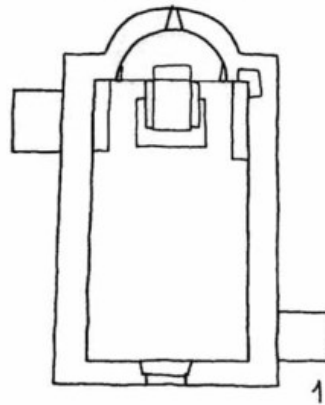
6.41. Novi Vinodolski, Sv. Kuzma

Kapela sv. Kuzme (slika 79) smještena je na strateškoj poziciji u blizini izvora Ivanj nedaleko Novoga Vinodolskog. Radi se o jednobrodnoj kapeli s polukružnom apsidom, okvir vrata i trijumfalni luk svetišta izrađeni su od kvalitetno obrađenoga kamena i imaju polukružan oblik, a jedini otvor se nalazi u apsidi. Većina arhitekture ukazuje kako se radi o romaničkoj građevini, no visoki svod je najvjerojatnije nastao u kasnijoj obnovi tijekom gotike. Krov apside izrađen je od lomljenog kamena uronjenog u mort. Nadgrobni spomenik s prikazom biskupske mitre služi kao ploča oltarne menze čija je baza u nekoj trenutku naknadno proširena. Prema analizi arhitektonskih elemenata možemo ju smjestiti u 13. ili prvu polovicu 14. stoljeća, no

²¹⁴ R. STARAC, 2000, 54.

²¹⁵ R. STARAC, 2000, 54-55.

prvi spomen u povijesnim izvorima nalazimo tek 1459. godine. U blizini lokaliteta se nalaze ulomci antičke keramike.²¹⁶

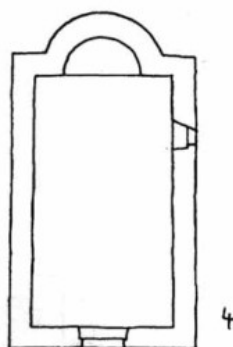
Slika 79. Tlocrt kapele sv. Kuzma kod Novog (STARAC 2000: 87)

6.42. Novi Vinodolski, Sv. Marko

Napuštena kapela sv. Marka (slika 80) nalazi se usred Novljanskoga polja. Prošla je nekoliko obnova, ali prema tlocrtu je već vidljivo kako se radi o originalno romaničkoj građevini. Ima jedan brod s polukružnom apsidom, jedini sačuvani otvor nalazi se na južnom zidu te je najvjerojatnije nastao u kasnom srednjem vijeku. Okvir ulaznih vrata iznad sebe ima polukružan nadvoj, trijumfalni luk je također polukružan. Većina kapele je rekonstruirana, ali prema razlici u tehnici zidanja i mortu može se izdvojiti stariji dio objekta od novijega. Od baze oltara ostalo je samo udubljenje na mjestu gdje se nalazio. Najstariji spomen u povijesnim izvorima potječe iz 1462. godine gdje se govori o sv. Marku u Ponikvah.²¹⁷

²¹⁶ R. STARAC, 2000, 55.

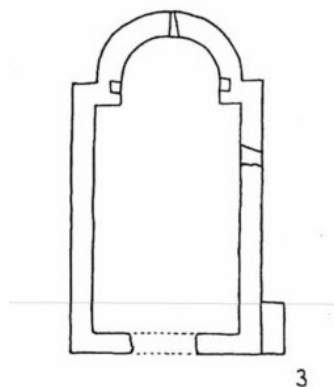
²¹⁷ R. STARAC, 2000, 56.

Slika 80. Tlocrt crkve sv. Marka (STARAC 2000: 87)

6.43. Novi Vinodolski, Sv. Martin

Ruševina kapele sv. Martina (slika 81) nalazi se na kamenoj gomili na jugoistočnom dijelu Novljanskoga polja, jednostavnoga je pravokutnoga tlocrta s polukružnom apsidom, a uokolo nje je se nalaze ulomci antičke keramike. Radi se o romaničkoj građevini koja je nekoliko puta bila obnavljana i dograđivana pa tako imamo segmente iz različitih vremena, a pošto je riječ o građevini koja potječe iz ranog srednjeg vijeka arheološka istraživanja tog područja bi nam sigurno mogla otkriti više o njoj.²¹⁸

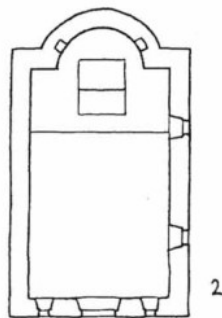

Slika 81. Tlocrt kapele sv. Martina (STARAC 2000: 86)

²¹⁸ R. STARAC, 2000, 56-57.

6.44. Novi Vinodolski, Sv. Nikola

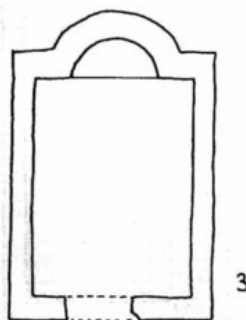
Kapela sv. Nikole (slika 82) nalazi se u blizini Novoga, u podnožju brijega Kalvarija, a sastoji se od pravokutne prostorije s polukružnom apsidom što je tipično za romaniku. Još jedan dokaz da joj se nastanak može pripisati tome dobu su spolije u okviru ulaznih vrata te jedan dio polukružnoga luka iznad nadvratnika. Na spomeniku je vidljivo kako je prošao više obnova, kako kroz srednji vijek, tako i kasnije.²¹⁹

Slika 82. Tlocrt kapele sv. Nikole (STARAC 2000: 88)

6.45. Novi Vinodolski, Sv. Mikula

Ostaci kapele sv. Mikule tj. Nikole (slika 83) nalaze se iznad ceste Novi–Ledenice, radi se o jednobrodnoj građevini s polukružnom apsidom. Prema vrsti gradnje pretpostavlja se kako je nastala između kraja 14. i kraja 15. stoljeća.²²⁰

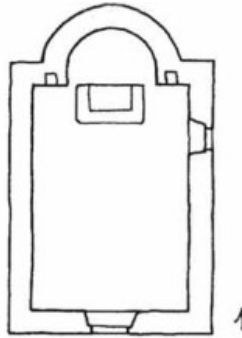
Slika 83. Tlocrt kapele sv. Mikule (STARAC 2000: 87)

²¹⁹ R. STARAC, 2000, 57.

²²⁰ R. STARAC, 2000, 57.

6.46. Novi Vinodolski, Sv. Lucija

Kapela sv. Lucije (slika 84) nalazi se u blizini ulaska u autokamp Zagori, između Selca i Novoga Vinodolskog. Ima jednostavan pravokutni tlocrt s polukružnom apsidom, dakle ima odlike romanike, a više je puta obnavljana i dograđivana. Preslica za zvono ima gotički oblik, a na njoj se nalazi i natpis na glagoljici iz 1493. godine koji datira izgradnju novoga svoda.²²¹

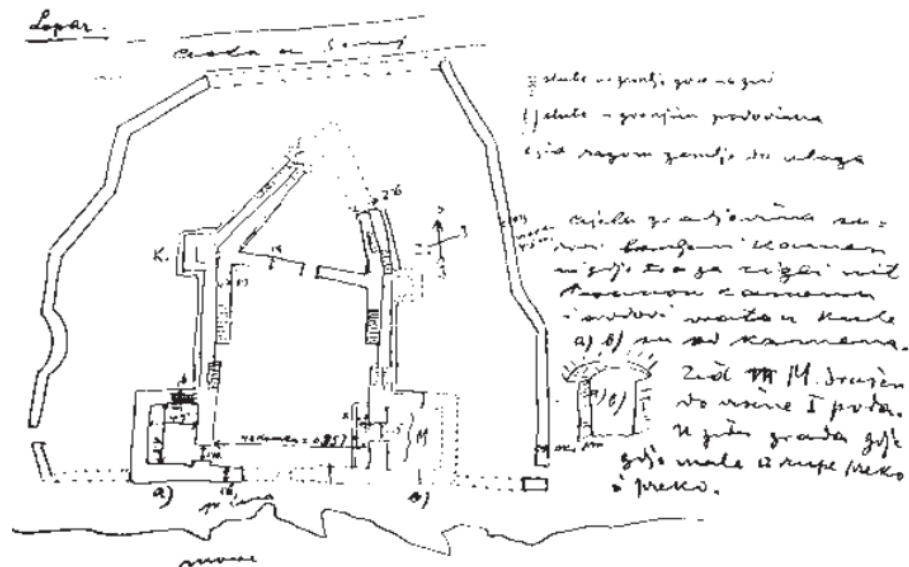
Slika 84. Tlocrt kapele sv. Lucije (STARAC 2000: 88)

6.47. Novi Vinodolski, Lopar

Srednjovjekovna utvrda Lopar (slika 85, 86) nalazi se na obali grada Novoga Vinodolskog, na današnjoj gradskoj plaži. Iako je lokalitet prestao biti u upotrebi nakon bombardiranja od strane Mlečana u 16. stoljeću, dobar dio je ostao sačuvan sve do 1936. godine kada su nerazumni mještani povodom gradnje hotela minirali većinu utvrde i digli je u zrak. Na sreću su radovi na upozorenje glavnog konzervatora Szabe zaustavljeni te je ostao sačuvan zapadni zid koji je i danas vidljiv. Opise građevine prije miniranja daju Brunšmid, Szabo i Laszowski, a najdetaljniji opis nam pruža Laszowski: utvrda je imala četiri kule od kojih su dvije veće s morske strane naslonjene na vanjsku stranu zidova, a dvije manje su pokrivalo dio iz kojeg se zid počinje zatvarati u oblik trokuta. Dvorište je poprečnim zidom podijeljeno na dva dijela, jedno je četvrtastoga, a drugo trokutastoga oblika. Na prvi kat zapadne kule (koja je bila u boljem stanju) moglo se ući sa zidina. Prema rupama za grede na zidovima kula pretpostavlja se kako su imale 3 ili 4 niska kata. U jednom trenutku poprečni zid je porušen, a

²²¹ R. STARAC, 2000, 58.

pretpostavlja se kako su tu bila ulazna vrata utvrde. Ispred istočne morske kule nalazio se manji zid, a cijela utvrda je bila opasana dodatnim krivudavim zidom. Ispod kruništa su vidljivi otvori u koje je bio nasađen obrambeni trijem. Do zidova se moglo doći i stubištem iz dvorišta koje je dodatno podupiralo zidine.²²²

Slika 85. Skica utvrde, Laszowski 1912. godine (JANEŠ 2014: 11)

Lokalitet je istraživan u tri kampanje koje su se odvijale 2011., 2012. i 2013. godine, a pošto su na sjevernom dijelu ostali najbolje sačuvani dijelovi arhitekture većina napora je usmjerena na to područje.²²³ Utvrđen je stil gradnje zidova, lomljeno kamenje bi se slagalo u horizontalne redove tako da im ravna strana gleda prema van, a neravni dijelovi prema središtu zida koje bi bilo ispunjeno velikim kamenjem i bijelim vapnenim mortom. Osim istraživanja sačuvanih zidina utvrde, otkrivena je podnica od žbuke za koju se pretpostavlja kako se radi o puteljku koji je vodio od dvorišta do vrha zidina na sjevernom dijelu utvrde. Pretpostavlja se kako se na trokutastom završetku manjeg dvorišta nalazila kula, no za to još nisu pronađeni dokazi. Nešto južnije su otkriveni tragovi građevine elipsoidnog tlocrta za koju se pretpostavlja da je služila kao ognjište ili peć. Građena je od kamena bez vezivnog sredstva, a bila je ispunjena crnom zemljom. Na prostoru većeg dvorišta otvorene su dvije sonde, jedna zapadnije, a druga istočnije, te je utvrđeno kako su od istočnog zida ostali samo tragovi morta na stijeni, ali su u obje pronađeni nalazi keramike i stakla iz antičkoga doba.²²⁴

²²² A. JANEŠ, 2014, 11-12.

²²³ A. JANEŠ, 2014, 12.

²²⁴ A. JANEŠ, 2014, 15-17.

Kako je tijekom istraživanja utvrđena stratigrafija, uz pomoć datiranja uzoraka ugljena i keramike, prepoznata su tri horizonta lokaliteta. Prvi horizont pokriva razdoblje kasne antike te je on ukratko opisan pod poglavljem koje sadrži antičke lokalitete. Sloj zemlje tamnosive boje sa umiješanim kamenjem označava drugi horizont, a u njemu su pronađeni: keramički ulomci posuda ukrašenih valovnicama, dva ulomka gravirane keramike, keramički diskovi, kosti, školjke te željezni klinovi i čavli. Uz analizu nalaza korišteno je radiokarbonsko datiranje te je ustanovljeno kako ovi slojevi pripadaju vremenu od kraja 9. do kraja 10. stoljeća. Na keramičkim nalazima vidljiva je promjena u obliku i načinu ukrašavanja u usporedbi s kasnom antikom, no očito je kako je ona ostavila svoj utjecaj. Ovaj lokalitet je morao koegzistirati u isto vrijeme kada su u funkciji bili lokaliteti Gorica–Stranče u Vinodolu i Lokvišće u Jadranovu. Unutar trećega horizonta pronađena je mješavina nalaza iz svih razdoblja, ali i nekoliko ulomaka glazirane keramike iz vremena kasnoga srednjeg vijeka. Većinu je činio sloj urušenja nastao prilikom devastacije utvrde 1936. godine.²²⁵

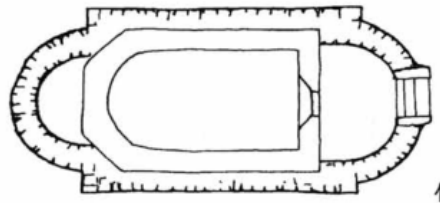

Slika 86. Ostaci zidina utvrde Lopar (snimio L. Modrić)

²²⁵ A. JANEŠ, 2014, 21-23.

6.48. Novi Vinodolski, Sv. Marina (Sv. Marin)

U uvali ispred ostataka kasnoantičke i srednjovjekovne utvrde Lopar nalazi se jedan veoma mali otočić, a na njemu kapela sv. Marine tj. Marina (slika 87) jer se radi o svetici koja je živjela kao redovnik. Pri dataciji pomaže i činjenica kako se njeno štovanje proširilo Venecijanskim utjecajem pri kraju 13. i u 14. stoljeću. Današnja kapela potječe iz baroka, no pregledom prostora oko nje vidljivi su tragovi starije crkve s polukružnom apsidom, zidane od pravilno poredanoga klesanog kamena. U zidu novije crkve nalaze se komadići sivkastoga mramora, a na području predvorja je prilikom sadnje otkrivena mramorna ploča s natpisom iz 4. stoljeća. Misteriozno je i podrijetlo predvorja, njegova konfiguracija u tlocrtu ukazuje na to da se radi o fazi građevine koja je koegzistirala sa spomenutom apsidom starije crkve.²²⁶

Slika 87. Tlocrt kapele sv. Marina (STARAC 2000: 89)

Godine 2006. je prilikom akcije čišćenja okoliša crkvice utvrđeno kako je starija crkvice imala polukružnu apsidu (slika 88), a otkriveno je mjesto gdje je nekoć stajala oltarna baza i kako je bila pravokutnoga oblika. Polukružna apsida je s vanjske strane imala tri lezene za koje se pretpostavlja kako su imale lučni završetak, a takav tip arhitektonske dekoracije je tipičan za ranobizantske i ranosrednjovjekovne crkvice od 6. do 9. stoljeća. Analogije imamo na crkvama nastalim u drugoj polovici 6. stoljeća (od kojih se neke obnavljaju u 9. stoljeću) odmah preko morskoga puta na obali otoka Krka. Podnica svetišta je građena od bijele žbuke, a istom žbukom je u nekoliko navrata pokrivena unutarnja strana zida apside. Na nekim ulomcima morta zida su vidljivi tragovi crvene boje te se pretpostavlja kako je riječ o tragovima fresaka. Pronađeni su obrađeni ulomci sedre, materijala koji se tipično koristio za izradu svodova i nadvoja iznad otvora na zidovima tijekom ranokršćanstva i ranoga srednjeg vijeka. Na prostoru predvorja novije crkve otkriveni su dijelovi ulaznoga praga i pročelja starije crkvice. Otkriveni su tragovi zidova koji su ležali na južnom bočnom zidu koji daju naslutiti kako je riječ o većoj građevini

²²⁶ R. STARAC, 2000, 58.

nego što se originalno mislilo. Starac pretpostavlja kako je riječ o sakralnom lokalitetu koje je bilo u funkciji tijekom ranobizantskoga ili ranosrednjovjekovnoga doba, a moguće je kako je nastalo adaptacijom kasnoantičke građevine.²²⁷ Od materijala kojeg je moguće datirati pronađeni su ulomci antičke i kasnoantičke keramike te ulomak glačane ploče izrađene od crvenog porfirita, materijala tipičnoga za izradu sarkofaga i dijelova namještaja sakralne funkcije tijekom prve polovice 4. stoljeća.²²⁸

Slika 88. Pogled na južni bočni zid i apsidu starije crkve na otočiću sv. Marine

(STARAC 2007: 312)

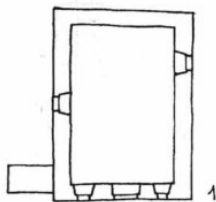
6.49. Povile, Sv. Magdalena

Crkvice sv. Magdalene (slika 89) nalazi se u naselju Povile koje je nekoć služilo kao luka grada Ledenice. Radi se o jednostavnoj građevini pravokutna tlocrta bez istaknute apside. Od elemenata koji bi nam pomogli pri dataciji možemo uzeti zvonik tipa preslice i polukružni nadvoj iznad okvira ulaza. Prema ostalim elementima arhitekture se ne može odrediti vrijeme jer nisu česti, a sam zid je građen nepravilnim slaganjem raznog kamenja na kojega je najvjerojatnije nanesen sloj žbuke kako bi izgledala bolje vizualno. Prema tim činjenicama Starac crkvu smješta u prvu polovicu 16. stoljeća te napominje kako su graditelji imali ograničena sredstva za izgradnju.²²⁹

²²⁷ R. STARAC, 2007, 311-312.

²²⁸ R. STARAC, 2012a, 23.

²²⁹ R. STARAC, 2000, 59.

Slika 89. Tlocrt crkvice sv. Magdalene (STARAC 2000: 92)

6.50. Povile, Sv. Ivan

Kapela sv. Ivana u Povilama nalazi se unutar privatnoga posjeda što je onemogućilo istraživačima da je pobliže analiziraju, no vidljivo je kako se radi o objektu iz vremena kraja srednjega vijeka koji je potom više puta obnavljan i dograđivan. Ima jednostavan pravokutni tlocrt bez istaknute apside s pravokutnim okvirom vrata.²³⁰

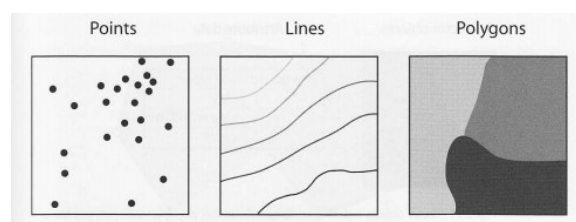
²³⁰ R. STARAC, 2000, 59.

7. POTENCIJALI GEOGRAFSKIH INFORMACIJSKIH SUSTAVA U ARHEOLOGIJI

Nekoć eksperimentalni pristup obradi podataka unutar arheologije, Geografski informacijski sustavi ili skraćeno GIS danas je najrelevantniji način za obradu geografskih podataka u arheologiji.²³¹

Kako bi razumjeli njegovu funkcionalnost bitno je znati osnovne zadatke koje izvršava, a to su: prikupljanje podataka, upravljanje prostornim podacima, upravljanje bazama podataka, vizualizacija podataka i prostorna analiza. Ukratko, mogli bi reći kako se radi o tehnologiji koja pruža skup alata koji korisnicima pomažu pri interakciji i razumijevanju prostornih podataka.²³² Najbitnije komponente koje čine GIS su softver, hardver i korisnici. Jednostavno objašnjenje bi bilo kako korisnici manipuliraju podacima i određuju uvjete pod kojima se podaci obrađuju služeći se softverom čije funkcioniranje omogućuje hardver.²³³

Veliki dio GIS-a čini vizualizacija, upravljanje i analiza prostornih podataka koji se predstavljaju u obliku digitalnih karti. Sve karte, u papirnatom ili digitalnom obliku, pojednostavljaju svijet i prikazuju apstraktni model prostornih fenomena, a dijele se na dvije osnovne vrste: topografske karte koje prikazuju osnovne informacije o zemljinoj površini (npr. ceste, rijeke, naselja, visinu) i tematske karte koje prikazuju određene podatke o određenoj osobini krajolika ili okoliša (npr. karte koje prikazuju količine padalina, razine temperature). Prednost koju GIS ima pred tradicionalnim kartiranjem je istovremeno korištenje više slojeva koji mogu biti istovremeno prikazani na jednoj karti što olakšava prostorne analize, a ti slojevi se mogu uključivati, isključivati i modificirati prema želji korisnika.²³⁴

Slika 90. Način prikaza prostornih podataka vektorskom strukturom podataka
(CONOLLY i LAKE 2006: 25)

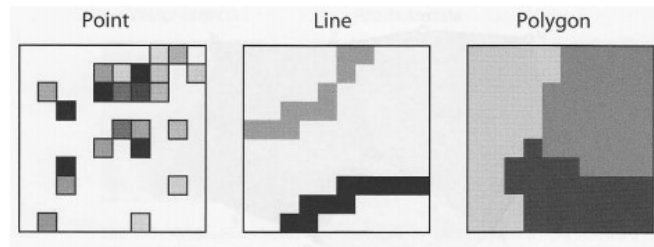
²³¹ C. RENFREW, P. BAHN, 2012, 88.

²³² J. CONOLLY, M. LAKE, 2006, 11.

²³³ J. CONOLLY, M. LAKE, 2006, 15.

²³⁴ J. CONOLLY, M. LAKE, 2006, 15-16.

Unutar GIS-a prostorni podaci predstavljaju se koristeći vektorske (slika 90) i rasterske (slika 91) strukture podataka. Oni spremaju, predstavljaju i manipuliraju prostornim podacima na više načina, ovisno o tipu podataka koje obrađuju. Vektorska struktura podataka koristi tri načina prikazivanja: točkama, linijama i poligonima.²³⁵ Rasterska koristi mrežu piksela ili ćelija jednake veličine kako bi prikazala prostorne podatke.²³⁶

Slika 91. Način prikaza prostornih podataka rasterskom strukturom podataka

(CONOLLY i LAKE 2006: 28)

U arheologiji GIS se upotrebljava za upravljanje arheološkim resursima, istraživanje, arheologiju krajolika i prostorno modeliranje prošle ljudske aktivnosti.²³⁷ Upotrebu GIS-a pri upravljanju arheološkim resursima možemo vidjeti na primjeru projekta *A vision of Britain through time* čiji je cilj prikupljanje povijesnih istraživanja na prostoru Velike Britanije kako bi se dobio uvid u promjene države i njenih lokaliteta kroz vrijeme.²³⁸ Institut za arheologiju iz Zagreba pokrenuo je sličan projekt, naime kreirana je baza podataka antičkih lokaliteta na prostoru Hrvatske.²³⁹

Tijekom arheoloških istraživanja GIS se može upotrijebiti za vizualizaciju nalaza u prostoru odmah ili ubrzo nakon prikupljanja podataka, veoma je koristan pri obradi podataka na lokalitetima koji imaju više od nekoliko stotina tlocrta i podataka.²⁴⁰ Može se koristiti za predviđanje mogućih lokacija lokaliteta. Npr. u državi Illinois u SAD-u arheolozi su istražili prostor od 12 kvadratnih km i prikupili informacije o 68 lokaliteta. Dobivene informacije unijeli su u GIS i na temelju njih izradili model vjerojatnosti pronalaska novih lokaliteta na određenom prostoru.²⁴¹ Slična metoda je tzv. *Site catchment* tj. lov na lokalitete. U njoj se ispituje odnos

²³⁵ J. CONOLLY, M. LAKE, 2006, 24-25.

²³⁶ J. CONOLLY, M. LAKE, 2006, 27.

²³⁷ J. CONOLLY, M. LAKE, 2006, 33.

²³⁸ visionofbritain.org.uk

²³⁹ [iarh.hr/hr/projekti/baza-antickih-arheoloskih-lokaliteta-republike-hrvatske-instituta-za-arheologiju-\(baza\)](http://iarh.hr/hr/projekti/baza-antickih-arheoloskih-lokaliteta-republike-hrvatske-instituta-za-arheologiju-(baza)), pristupljeno 12.3.2019.

²⁴⁰ J. CONOLLY, M. LAKE, 2006, 37.

²⁴¹ C. RENFREW, P. BAHN, 2012, 89,92.

lokaliteta i ekonomskih resursa u blizini tj. postavlja se pretpostavljena granica oko lokaliteta koja indicira područje sa kojega stanovništvo crpi resurse.²⁴²

Još jedan primjer kako se prostorne analize mogu vršiti putem GIS-a je istraživanje Vedrane Glavaš. Istraživala je pitanje značaja vidljivosti određenih prapovijesnih lokaliteta na prostoru sjevernog i srednjeg Velebita. Analiziranjem kvalitete vidljivosti s pozicije lokaliteta, mogućnosti međusobne komunikacije i nadzora prostora, utvrđeno je kako su lokaliteti činili sustav obrane od nadolazeće opasnosti. Također, utvrđeno je postojanje mnogih faktora koji su utjecali na razlog zašto je neka pozicija naseljena, a oni nužno nisu strateška prednost već dostupnost resursa poput izvora vode i postojanje komunikacija.²⁴³

GIS ne nudi savršene rezultate sa stopostotnom sigurnošću, ali pruža jedan drukčiji pristup pri razvijanju istraživanja i analizi prikupljenih podataka. Daljnji tehnološki napredak će sigurno ponuditi nove inovacije, a novi pristupi samoj analizi podataka ponudit će neke nove odgovore o nekadašnjem životu ljudi.²⁴⁴

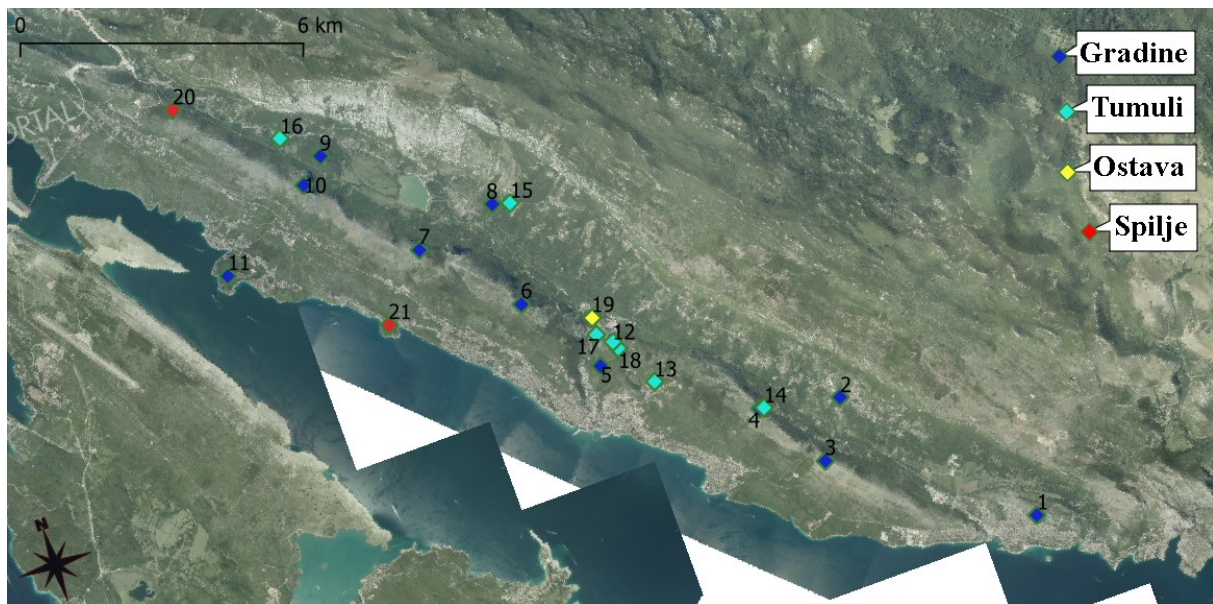
²⁴² M. MARIĆ, 2011, 56-57.

²⁴³ V. GLAVAŠ, 2014, 23-24.

²⁴⁴ C. RENFREW, P. BAHN, 2012, 93.

8. GIS I VINODOL

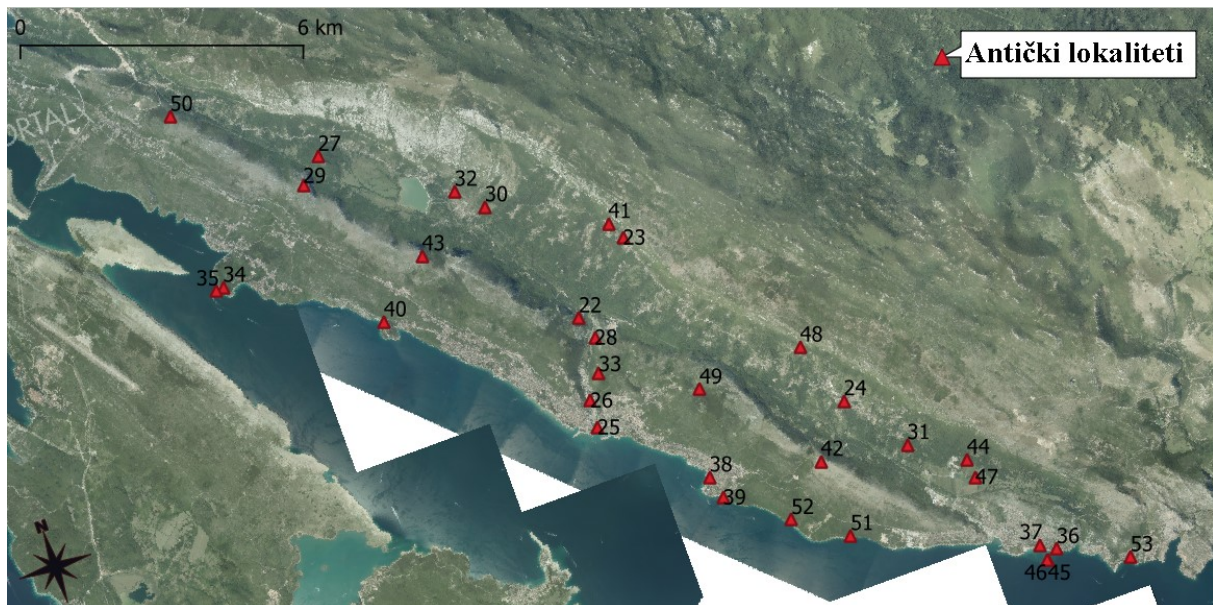
Zašto izraditi bazu podataka o Vinodolu i Crikveničko-vinodolskom priobalju koristeći GIS sustav? Kao prvo, radi se o području koje ima izuzetno bogatstvo arheoloških lokaliteta. Uz uvjet da se prikupe potrebni podaci, možda bi bilo moguće rekonstruirati barem djelić čovjekovoga utjecaja na krajolik u određenom vremenu. Što je više podataka dostupno, to će slika krajolika u određenome vremenu biti potpunija, a to će nam pružiti veće razumijevanje nekadašnjega načina života. Postoji razlog zašto se neki lokalitet smjestilo na određeno mjesto. Možda je to bila strateška pozicija sa koje je bilo lakše nadzirati okolni prostor i resurse, komunicirati s ostalim naseljima i promatračnicama, obraniti se, možda je glavni čimbenik bila blizina morskom ili kopnenom prometnom putu. Za sve postoji razlog, a ako sagledamo skup pozicija na kojima su ljudi u određenom vremenu obitavali možemo saznati kako su one komunicirale i koja je bila njihova funkcija.

Slika 92. Prapovijesni lokaliteti (napravljeno u programu QGIS 3.4.4. Madeira, preuzeto s qgis.org/en/site/. Podloga preuzeta s geoportal.dgu.hr)

Prapovijesno doba (slika 92) je najmanje istraženo. Rijetko koji lokalitet bi se moglo smjestiti u doba starije od brončanog, izuzev nekoliko nalaza keramičkih ulomaka i alatki. To ne znači nužno kako ih nema ili kako nisu sačuvana, nego jednostavno možda nisu još otkrivena. Unatoč tome, zabilježene su lokacije koje se ističu u prostoru poput gradinskih naselja (1-11) i tumula (12-18) iz brončanoga i željeznoga doba. Na temelju njihove disperzije možemo iznijeti nekoliko zaključaka. Poprilično je očito kako zauzimaju mjesta na uzvisinama

sa strateškom prednosti koje omogućuju nadziranje okolnoga terena i lakšu obranu u slučaju napada. Najviše gradina se nalazi na liniji brdovitoga terena koje razdvaja prostor Vinodolske doline od priobalnoga područja. Neke od njih su dijelile međusobnu vidljivost. Možda je to posljedica konfiguracije terena, ali moguće je i kako bi na neki način pozivale na oprez pred nadolazećom opasnosti. Nekoliko gradina smjestilo se na uzvišenjima na prostoru same Vinodolske kotline, na prostoru Drivenika (9), Triblja tj. Grižana (8) i Bribira (2), nudeći im veću blizinu obradivim površinama. Jedina otkrivena gradina koja svojom lokacijom iskače iz norme bi bila Gradina Čelo u Jadranovu (11). Nalazi se povrh prirodno zaštićene uvale, veoma blizu obale otoka Krka pa bi mogli pretpostaviti kako je ovuda išao nekadašnji put prema otoku Krku. Možemo zaključiti kako je još jedan put prema obali i otocima išao preko doline rijeke Dubračine na prostoru Crikvenice zbog povećanoga broja lokaliteta koji se tamo nalaze. U prilog tome ide pretpostavljena ostava vrhova koplja navodno otkrivena kod Podbadnja (19) koja se nalazi u privatnom vlasništvu.²⁴⁵ Otkrivene su dvije spilje (20, 21) koje su najvjerojatnije služili kao refugiji.

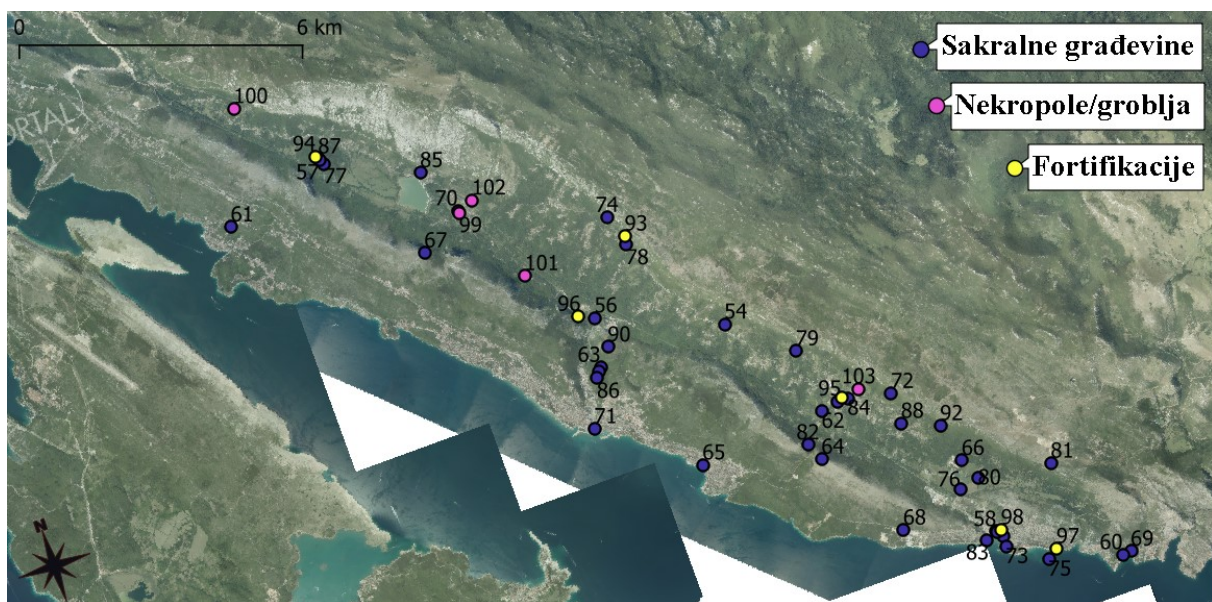
Slika 93. Antički lokaliteti (napravljeno u programu QGIS 3.4.4. Madeira, preuzeto s qgis.org/en/site/. Podloga preuzeta s geoportal.dgu.hr)

Antički lokaliteti (slika 93) na ovome prostoru nastali su postupno, počevši s uspostavljanjem kontrolne točke na prostoru Havišća u Jadranovu (34) koja se veže uz građanske ratove Cezara i Pompeja u 1. stoljeću prije Kr.²⁴⁶ Možda je to zbog veće istraženosti,

²⁴⁵ M. BLEČIĆ KAVUR, 2016, 20.

²⁴⁶ R. STARAC, 2010, 47.

ali prema lokacijama lokaliteta i nalaza moguće je zaključiti kako je povećana aktivnost u priobalnom području, a većina gradinskih naselja je ostalo napušteno. Zbog rimske talasokracije i smanjenja piratstva nastaju lokaliteti poput vila u Jadranovu (34) i Selcu (38). Ipak, keramičarska radionica otkrivena u Crikvenici (26) te nekoliko strateških lokacija u blizini na prostoru Kotora (33), utvrde Badanj (22) i kaštela u Crikvenici (25) koje imaju evidentirano prisustvo antičkih ostataka daju potporu teoriji kako se tu nekoć nalazilo rimsko naselje *Ad Turres*, zabilježeno na *Tabuli Peutingeriani*. Vinodol je najvjerojatnije bio kultiviran, a njime je prolazila i cesta *Tarsatica-Senia* uz koju su sigurno bile smještene postaje i promatračnice.²⁴⁷ Naselja zasad nisu otkrivena, najvjerojatnije zato jer se nalaze ispod recentnih građevina. Tijekom kasne antike utvrđenja i promatračnice su dobile na značaju zbog nesigurnosti uzrokovane seobom naroda, pa su tako na neke gradine poput sv. Jurja (42) smještene male posade koje su nadzirale događanja na obližnjem otoku Krku, morskom putu i unutrašnjosti. Dakle, dvije najbitnije promjene koje su se dogodile u odnosu na prošlo doba potaknute su mirnim vremenima. To su naseljavanje uz more i uspostavljanje prometnoga puta kroz Vinodol i pretpostavljeni razvoj naselja i poljoprivrede na tom prostoru.

Slika 94. Srednjovjekovni lokaliteti (napravljeno u programu QGIS 3.4.4. Madeira, preuzeto s qgis.org/en/site/. Podloga preuzeta s geoportal.dgu.hr)

O kvaliteti i načinu života tijekom srednjeg vijeka (slika 94) najviše nam govore nekropole tj. groblja (99–103). Analizom ostataka pokojnika i promjenama u ritusu pokapanja možemo pratiti postupnu kristijanizaciju starohrvatskoga stanovništva. O kršćanskoj tradiciji nam

²⁴⁷ G. LIPOVAC VRKLJAN, 2007, 83.

mnogo govore brojne crkve i kapele (54–92) smještene posvuda, unutar gradova, na izoliranim vrhovima na prostoru nekadašnjih gradina i usred polja i šuma. U funkciji je sistem utvrda (93–98) koje nadziru prostor unutar same doline Vinodola, a većinom zauzimaju prostor gdje su se nekoć nalazile antičke promatračnice.

Tablica 1. Popis lokaliteta unesenih u GIS

Broj	Prapovijest	Antika	Srednji vijek
1.	Veliki Osap		
2.	Bribir		
3.	Sv. Juraj		
4.	Drenin		
5.	Kotor		
6.	Obla		
7.	Sopalj, Sv. Kuzma		
8.	Humac		
9.	Drivenik		
10.	Gračišće		
11.	Čelo		
12.	Sv. Trojica		
13.	Vela Gromača		
14.	Drenin		
15.	Tribalj-Grižane		
16.	Vela Stražnica		
17.	Godač		
18.	Stolnič		
19.	Podbadanj		
20.	Škabac		
21.	Stari porat		
22.		Badanj	
23.		Belgrad	
24.		Bribir	
25.		Crikvenica	

26.		Crikvenica "Igralište"	
27.		Drivenik	
28.		Godač	
29.		Gračišće	
30.		Humac	
31.		Humac	
32.		Kloštar	
33.		Kotor	
34.		Lokvišće	
35.		Lokvišće	
36.		Lopar	
37.		Novi Vinodolski	
38.		Selce	
39.		Selce	
40.		Stari porat	
41.		Sv. Andrija	
42.		Sv. Juraj	
43.		Sv. Kuzma	
44.		Sv. Kuzma	
45.		Sv. Marina	
46.		Sv. Marina	
47.		Sv. Marko	
48.		Sv. Martin	
49.		Šarari	
50.		Škrbina	
51.		Uvala Duboka	
52.		Uvala Jesenova	
53.		Uvala Povile	
54.			Sv. Ana
55.			Sv. Antun Opat
56.			Sv. Duh
57.			Sv. Dujam

58.			Sv. Fabijan i Sebastijan
59.			Sv. Filip i Jakov
60.			Sv. Ivan
61.			Sv. Jakov
62.			Sv. Jeronim
63.			Sv. Juraj
64.			Sv. Juraj na Gradini
65.			Sv. Katarina
66.			Sv. Kuzma
67.			Sv. Kuzma i Damjan
68.			Sv. Lucija
69.			Sv. Magdalena
70.			Sv. Marija
71.			Sv. Marija
72.			Sv. Marija Magdalena
73.			Sv. Marija na Ospu
74.			Sv. Marija Snježna
75.			Sv. Marina (Marin)
76.			Sv. Marko
77.			Sv. Martin
78.			Sv. Martin
79.			Sv. Martin
80.			Sv. Martin
81.			Sv. Mikula
82.			Sv. Mikulj (Nikola)
83.			Sv. Nikola
84.			Sv. Petar i Pavao
85.			Sv. Rok, Fabijan i Sebastijan
86.			Sv. Stipan (Stjepan)
87.			Sv. Stjepan

88.			Sv. Stjepan
89.			Sv. Šimun i Juda Tadej
90.			Sv. Trojica
91.			Sv. Trojstvo
92.			Sv. Vid
93.			Grižane
94.			Drivenik
95.			Bribir
96.			Badanj
97.			Lopar
98.			Novi Vinodolski
99.			Sv. Marija
100.			Veli Dol
101.			Stranče-Gorica
102.			Njivice
103.			Štale

9. ZAKLJUČAK

Ovaj rad temelji se na objavljenim informacijama o arheološkim lokalitetima i nalazima na prostoru Vinodolske doline i Crikveničko-vinodolskoga priobalnog područja. Cilj je bio pomoću tih podataka kreirati osnovnu sliku arheološkoga krajolika, dakle dobiti uvid u promjene koje je čovjek unio u okoliš kako bi ga prilagodio svojim potrebama u određenom vremenu. Obuhvaćeni su lokaliteti i nalazi iz prapovijesti, antike i srednjega vijeka.

Važno je naglasiti prednosti ovoga kraja koji je bogat prirodnim resursima i nalazi se unutar umjerenoga klimatskog pojasa, što ga čini optimalnim za ljudsko naseljavanje. Velika prepreka pri arheološkim istraživanjima je urbanistički razvoj koji je onemogućio pristup određenim lokalitetima te se jedino tijekom ekstenzivnih građevinskih radova može doći do nekih saznanja. Unatoč tomu, potencijalnih i utvrđenih lokaliteta za buduća istraživanja ima mnogo.

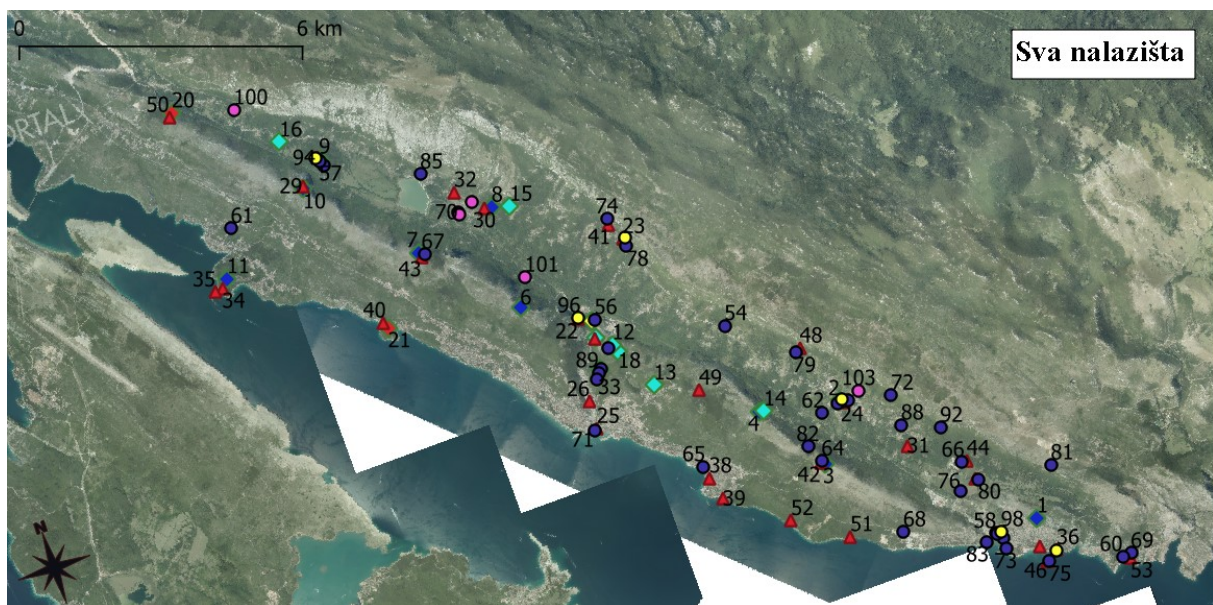
Kao što je navedeno u poglavlju koje tumači povijesti istraživanja, prvi dokumentirani nalazi potječu iz 19. stoljeća, ali najbitnija i stručna istraživanja započinju tek od druge polovice 20. stoljeća. Od tada je otkriveno mnoštvo arheološke građe.

Prapovijesnih lokaliteta otkriveno je sveukupno 21. Najviše je otkriveno gradina (11). Po brojnosti slijede tumuli (7), pripećci/spilje (2) i na kraju ostava (1?). Nalazi i ostaci arhitekture iz prapovijesti morali su pretrpiti mnogo oštećenja kroz vrijeme, što je uz manjak kvalitetnih istraživanja još jedan mogući razlog zašto je to arheološki najslabije istraženo doba Vinodola. Slučajni nalazi stariji od brončanog doba ukazuju na ljudsku prisutnost od mezolitika, ali nalazi iz tih razdoblja su nedovoljni za izvođenje većih zaključaka o arheološkom krajoliku tih perioda.

Antičkih lokaliteta ima sveukupno 32, a tu ubrajamo vile (2), keramičarsku radionicu (1), podvodna nalazišta (6), nekropole (3) te razne lokacije na kojima su zabilježeni nalazi antičke keramike ili dijelova arhitekture. Većina istraživanih antičkih nalazišta nastala je u ranocarskom dobu, pri čemu je najbitnije istaknuti dobro očuvanu keramičarsku radionicu u Crikvenici zbog svoje znanstvene vrijednosti. Prisutan je manjak nalaza iz kasne antike, ali zbog nalaza antičke keramike na nekim lokalitetima poput ranosrednjovjekovnih utvrda, crkva i kapela pretpostavlja se kako možda imaju kasnoantičko podrijetlo. Moralo je biti i ranokršćanskih zdanja, ali potrebno je još istraživanja prije konkluzivnih rezultata.

Srednjovjekovnih lokaliteta ima sveukupno 50, od kojih su najbrojnije sakralne građevine poput crkva i kapela (39), slijede ih fortifikacije (6) i nekropole/groblja (5). Što se tiče sakralnih građevina, zbog manjka databilnih arhitektonskih elemenata i čestih pregradnji tijekom novoga vijeka koje su ponekad prekrile ili porušile starija zdanja, teško je smjestiti neke lokalitete unutar određenog vremenskog perioda. Kako bi se utvrdila točna datacija većine tih lokaliteta potrebna su daljnja istraživanja. Unatoč tome, elementi koji imaju obilježlja predromanike prepoznati su na jednom lokalitetu, rane romanike na 2 lokaliteta, romanike na 10 lokaliteta, a gotike na 14 lokaliteta. Većina fortifikacija iz srednjega vijeka je porušena ili pregrađena za vrijeme nviijeka, jedino je utvrda u Grižanama i utvrda Badanj ostala netaknuta. Veliki problem je manjak konzervacije utvrde u Grižanama koja je prepuštena urušavanju, dok je Badanj istraživan i konzerviran. Postoji nekoliko lokacija na kojima su mještani zabilježili slučajne nalaze pepela i keramike, a toponimi nekih lokacija nam također ukazuju na mogućnost postojanja još starohrvatskih groblja.

Sveukupan broj otkrivenih lokaliteta iznosi 103 (slika 95).

Slika 95. Prapovijesni, antički i srednjovjekovni lokaliteti (napravljeno u programu QGIS 3.4.4. Madeira, preuzeto s qgis.org/en/site/. Podloga preuzeta s geoportal.dgu.hr)

Za izvući maksimalnu korist od dosadašnjih i budućih arheoloških istraživanja trebalo bi uzeti u obzir modernu tehnologiju koja definitivno može olakšati i pomoći pri donošenju određenih zaključaka, odnosno bolje prikazati rezultate koje samo prostorna analiza može donijeti. GIS se koristi u istraživanjima raznih disciplina po cijelom svijetu, a široko je prihvaćen i među arheolozima. U 7. poglavlju izneseno je nekoliko načina na koje se GIS može

upotrijebiti za arheološka istraživanja, a njegove funkcije bi svakako trebalo iskoristiti pri izradi kvalitetne baze podataka pošto bi ona omogućila vršenje raznih analiza te pružala bolje razumijevanje povijesti Vinodola.

Potrebna su sustavna istraživanja kako bi otkrili više o nekadašnjem arheološkom krajoliku, a korištenje svih dostupnih metoda istraživanja i dokumentiranja, razvoj novih tehnologija i njihove primjene u arheologiji sigurno će pomoći. Prostor obuhvaćen ovim radom veoma je bogat arheološkim nalazištima i taj potencijal moramo iskoristiti, ne samo radi očuvanja kulturne povijesti i identiteta ovoga područja, već i šire regije.

10. LITERATURA

BARTULOVIĆ, Ž., et al., 2018. – Željko Bartulović, Kristian Bertović, Marijan Bradanović, Danijel Ciković, Maja Ćutić Gorup, Iva Jazbec Tomaić, Mateja Jerman, Nina Kudiš, Robert Kurelić, Tomislav Galović, Borislav Grgin, Diana Grgurić, Saša Potočnjak, Petar Puhmajer, Barbara Španjol-Pandelo, Željko Radić, Ranko Starac, Diana Stolac, Ana Šitina, Damir Tulić, Josip Višnjić, Sanja Zubčić, *Putovima Frankopana, Frankopanska baština u Primorsko-goranskoj županiji*, Rijeka.

BLEČIĆ KAVUR, M., 2012. – Martina Blečić Kavur, Novovinodolski lav: specifičan subjekt stamnoidne situle makedonske toreutičke umjetnosti, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3. s., XLV, 149-172.

BLEČIĆ KAVUR, M., 2014. – Martina Blečić Kavur, *Na razmeđu svjetova za prijelaza milenija: Kasno brončano doba na Kvarneru*, Zagreb.

BLEČIĆ KAVUR, M., 2016. – Martina Blečić Kavur, Vinodol u brončano i željezno doba, 845 °C: *Ad Turres*, Crikvenica, 15-23, 81-87.

BRUNŠMID, J., 1895. – Josip Brunšmid, Arheološke bilješke iz Dalmacije i Panonije I., *Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu I*, 148-183.

BRUNŠMID, J., 1898. – Josip Brunšmid, Arheološke bilješke iz Dalmacije i Panonije II., *Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu III*, 150-205.

BRUNŠMID, J., 1901. – Josip Brunšmid, Arheološke bilješke iz Dalmacije i Panonije IV., *Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu V*, 87-168.

BRUNŠMID, J., 1902. – Josip Brunšmid, Izvještaji muzejskih povjerenika i prijatelja, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu 6*, 228-256.

BRUNŠMID, J., 1907. – Josip Brunšmid, Kameni spomenici hrvatskoga narodnoga muzeja u Zagrebu, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu IX*, 107-208.

CAMBI, N., 2002. – Nenad Cambi, *Antika*, Zagreb.

CETINIĆ, Ž., 1998. – Željka Cetinić, *Stranče – Gorica, starohrvatsko groblje*, Rijeka.

CETINIĆ, Ž., 2010. – Željka Cetinić, Starohrvatsko groblje Stranče – Gorica, Osvrt na horizont grobova s poganskim načinom pokapanja, *Archaeologica Adriatica IV*, 1-23.

CETINIĆ, Ž., 2011. – Željka Cetinić, *Stranče – Vinodol, Starohrvatsko groblje na Gorici*, Rijeka.

CETINIĆ, Ž., STARAC, R., 2008. – Željka Cetinić, Ranko Starac, Tribalj – Njivica, *Hrvatski arheološki godišnjak*, 4/2007, 364-365.

CONOLLY, J., LAKE, M., 2006. – James Conolly, Mark Lake, *Geographical Information Systems in Archaeology*, Cambridge.

GLAVAŠ, V., 2014. – Vedrana Glavaš, Analize vidljivosti u prapovijesnom krajoliku Velebita, *Archaeologia Adriatica*, Vol. 8 No. 1, 1-26.

GLOGOVIĆ, D., 1988. – Dunja Glogović, Dvodijelne zmijaste fibule iz Jugoslavije, *Diadora 10*, Zadar, 5-19.

GLOGOVIĆ, D., 1989. – Dunja Glogović, *Prilozi poznavanju željeznog doba na sjevernom Jadranu, Hrvatsko primorje i Kvarnerski otoci*, Zagreb.

JANEŠ, A., 2014. – Andrej Janeš, Nove spoznaje o utvrđi Lopar u Novom Vinodolskom, *Vinodolski zbornik 15*, 7-30.

JURIŠIĆ, M., 1988. – Mario Jurišić, Arheološki nalazi u podmorju Krka, Raba, Paga i Hrvatskoga primorja, *Arheološka istraživanja na otocima Krku, Rabu i Pagu i u Hrvatskom primorju*, *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 13*, 103-110.

KONESTRA, A., ROSIĆ, T., 2016. – Ana Konestra, Tea Rosić, Uvod, 845 °C: *Ad Turres*, Crikvenica, 11-12.

LIPOVAC VRKLJAN, G., 2005. – Goranka Lipovac Vrkljan, Crikvenica – Igralište, zaštitno probno istraživanje tijekom 2004. godine, *Annales Instituti Archaeologici I*, 73-76.

LIPOVAC VRKLJAN, G., 2007. – Goranka Lipovac Vrkljan, Otkriće lokalne rimske keramičarske radionice u Crikvenici, *Annales Instituti Archaeologici III*, 83-87.

LIPOVAC VRKLJAN, G. 2011. – Lokalna keramičarska radionica Seksta Metilija Maksima u Crikvenici – Crikvenička amfora ravnog dna, *Zbornik I. međunarodnog arheološkog kolokvija Rimske keramičarske i staklarske radionice. Proizvodnja i trgovina na jadranskom prostoru, Crikvenica, 23. – 24. listopada 2008.*, Crikvenica, 3–18.

LIPOVAC VRKLJAN, G. et al., 2014. – Goranka Lipovac Vrkljan, Irena Jurić, Tea Rosić, Ivica Novosel, Zvonimir Kuzmić, Replika rimske keramičarske peći u Crikvenici, *Zbornik II*.

međunarodnog arheološkog kolokvija Rimske keramičarske i staklarske radionice. Proizvodnja i trgovina na jadranskom prostoru, Crikvenica, 28.-29. listopada 2011., Crikvenica, 41-58.

LIPOVAC VRKLJAN, G., STARAC, R., 2014. – Antička mikrotopografija Hrvatskog primorja, Prilog poznavanju arheološkog krajolika Vinodola prema nalazima crikveničke keramike, *Zbornik II. međunarodnog arheološkog kolokvija Rimske keramičarske i staklarske radionice. Proizvodnja i trgovina na jadranskom prostoru, Crikvenica, 28.-29. listopada 2011., Crikvenica, 93-106.*

LIPOVAC VRKLJAN, G., OŽANIĆ ROGULJIĆ, I., 2013. – *Distribucija crikveničke keramike kao prilog poznavanju rimskog gospodarstva, Senjski zbornik 40, 255-270.*

MARIĆ, M., 2011. – Miroslav Marić, *Primena geografskih informacionih sistema u arheološkoj terenskoj dokumentaciji, Beograd.*

MATEJČIĆ, R., 1971. – Radmila Matejčić, Istraživanja dijela starohrvatske nekropole u Velom Dolu kod Križišća u Vinodolu, *Histria archaeologica. II/1, 5–16*

MATEJČIĆ, R., 1978. – Radmila Matejčić, Gradina Badanj kod Crikvenice, *Jadranski zbornik, 10, 237–270.*

MATEJČIĆ, R., 1988. – Radmila Matejčić, Arhitektura u Vinodolu, *Prošlost i baština Vinodola, Zagreb.*

OŽANIĆ ROGULJIĆ, I., 2012. – Ivana Ožanić Roguljić, *Klasifikacija i tipologija rimske keramike s lokaliteta Crikvenica Igralište – Proizvodi keramičarske radionice Seksta Metilija Maksima, Doktorski rad, Zagreb.*

RADIĆ ROSSI, I., 2011. – Irena Radić Rossi, Brodski tereti krovne opeke i proizvodi radionice Seksta Metilija Maksima u jadranskom podmorju, *Zbornik I. međunarodnog arheološkog kolokvija Rimske keramičarske i staklarske radionice. Proizvodnja i trgovina na jadranskom prostoru, Crikvenica, 23. – 24. listopada 2008., Crikvenica, 19-30.*

RENFREW, C., BAHN, P., 2012. – Colin Renfrew, Paul Bahn, *Archaeology, Theories, Methods, and Practice, 6th Edition, London.*

RIZNER, M., 2007. – Mia Rizner, Crikvenica (područje grada), *Hrvatski arheološki godišnjak, 3/2006, 285-286.*

ROSIĆ, T., 2012. – Tea Rosić, Izvješće zaštitnog arheološkog istraživanja kaštela Drivenik, *Vinodolski zbornik 14, 27-35.*

- STARAC, R., 2000. – Ranko Starac, Sakralna arhitektura srednjovjekovnog Vinodola, *Senjski zbornik 27*, 2000., 45-96.
- STARAC, R., 2002. – Ranko Starac, Rezultati pokusnog arheološkog istraživanja gradine u Driveniku, *Vinodolski zbornik 8*, 207-213.
- STARAC, R., 2004. – Ranko Starac, Crkvice sv. Jurja na „gradini“ između Selca i Bribira: izvještaj o rezultatima istražno-konzervatorskih radova, *Vinodolski zbornik 9*, 2004., 187-200.
- STARAC, R., 2004.a – Ranko Starac, Kulturno-povijesna baština sela Kotor, *Vinodolski zbornik 9*, 2004., 165-185.
- STARAC, R., 2006. – Ranko Starac, Antička topografija Hrvatskog primorja, *Vinodolski zbornik 11*, 73-84.
- STARAC, R., 2007. – Ranko Starac, Sv. Marin (otok), *Hrvatski arheološki godišnjak*, 3/2006, 311-312.
- STARAC, R., 2008. – Ranko Starac, Kotor – Godač, *Hrvatski arheološki godišnjak*, 4/2007, 346-348.
- STARAC, R., 2010. – Ranko Starac, Arheološka baština Jadranova – Prilog za monografiju mjesta, *Vinodolski zbornik 13*, 47-67.
- STARAC, R., 2012. – Ranko Starac, Arheološka istraživanja na lokalitetu Godač, Kotor u Crkvenici, *Vinodolski zbornik 14*, 9-19.
- STARAC, R., 2012.a – Ranko Starac, Rezultati sondažnog istraživanja na otočiću Svetog Marina kod Lopara u Novom Vinodolskom, *Vinodolski zbornik 14*, 20-26.
- ŠILJEG, B. et al, 2013. – Bartul Šiljeg, Goranka Lipovac Vrkljan, Ivana Ožanić Roguljić, Ana Konestra, Crikvenica – Ad Turres, rezultati sustavnih arheoloških istraživanja rimske keramičarske radionice na lokalitetu Igralište 2012. godine, *Annales Instituti Archaeologici IX*, 121-130.
- UJČIĆ GRUDENIĆ, J., 2015. – Jasna Ujčić Grudenić, Srednjovjekovno groblje oko crkve Pohođenja Marijina u Triblju, Zaštitno istraživanje 2015. godine, *Vinodolski zbornik 16*, 7-22.
- VINSKI, Z., 1949. – Zdenko Vinski, Starohrvatske naušnice u Arheološkom muzeju u Zagrebu, *Starohrvatska prosvjeta*, Vol. III, No. 1, Zagreb, 22-37.

VRŠALOVIĆ, D., 2011. – Dasen Vršalović, *Arheološka istraživanja u podmorju istočnog Jadrana, Prilog poznavanju trgovačkih plovnih putova i gospodarskih prilika na Jadranu u antici*, Split.

earth.google.com (12. 3. 2019.)

frankopani.eu (12. 3. 2019.)

geoportal.dgu.hr (12. 3. 2019.)

[iarh.hr/hr/projekti/baza-antickih-arheoloskih-lokaliteta-republike-hrvatske-instituta-za-arheologiju-\(baza\)](http://iarh.hr/hr/projekti/baza-antickih-arheoloskih-lokaliteta-republike-hrvatske-instituta-za-arheologiju-(baza)) (12. 3. 2019.)

peutinger.atlantides.org/map-a (12. 3. 2019)

rivieracrikvenica.com (12. 3. 2019.)

SAŽETAK

ARHEOLOŠKI KRAJOLIK VINODOLSKE DOLINE I CRIKVENIČKO-VINODOLSKOGA PRIOBALNOG PODRUČJA

U ovom radu obrađeni su prapovijesni, antički i srednjovjekovni lokaliteti i nalazi na prostoru Vinodolske doline i Crikveničko-vinodolskoga priobalnog područja. Arheološka istraživanja ovoga područja započela su još u 19. stoljeću, ali tek su tijekom 60-ih započela stručno vođena i učestalija istraživanja. Prostor obuhvaćen ovim radom iznimno je bogat arheološkim lokalitetima, no evidentan je manjak nalazišta starijih od brončanoga doba. Također, prapovijest je najslabije istraženo doba Vinodola. Iz tog vremena otkrivene su gradine, tumuli, pripećak/spilja i ostava. Iz antike imamo rimsku keramičarsku radionicu, vile, podvodna nalazišta poput brodoloma, dijelove rimske ceste, utvrđenja i razne slučajne nalaze. Iz srednjega vijeka potječe mnogo sakralnih građevina poput crkvi i kapela, fortifikacija i nekropola/groblja. Jedan dio ovoga rada posvećen je upotrebi i potencijalu GIS-a pri istraživanjima arheološkog krajolika. Specifičnost Vinodola je što na ovom prostoru možemo pratiti ljudski život unazad više od 4000 godina, ali potrebna su kvalitetna i sustavna arheološka istraživanja kako bi se produbila spoznaja o povijesti ovoga kraja.

Ključne riječi: Vinodol, arheologija, prapovijest, antika, srednji vijek, GIS, gradine, tumuli, pripećak/spilja, ostava, Havišće, *Ad Turres*, rimska keramičarska radionica, vile, nekropole, cesta *Aquileia–Tarsatica–Senia*, ranokršćanski lokaliteti, Lopar, Badanj, srednjovjekovne fortifikacije, starohrvatske nekropole/groblja, crkve, kapele, Sv. Juraj na Gradini.

SUMMARY

ARCHAEOLOGICAL LANDSCAPE OF VINODOL VALLEY AND THE CRIKVENICA-VINODOL COASTAL AREA

The subject of this paper are various sites and finds from Prehistory, Antiquity and Middle Ages located in the Vinodol valley and the adjacent coastal area around Crikvenica and Vinodol. In this area archeological research began during the 19th century, but expert-led and more common research started during the 60s. The area specified in this paper is extremely rich in archaeological sites, however few sites are older than the Bronze Age. Also, Prehistory is the least explored age of Vinodol. From Prehistory there are remains of settlements, burial mounds, semi-cave/cave sites and a hoard. From Antiquity we have remains of a roman pottery workshop, villas, underwater sites like shipwrecks, parts of a roman road, fortifications and various accidental finds. From the Middle Ages there are a lot of sacral structures like churches and chapels, fortifications and necropoli/cemeteries. One part of this paper is dedicated to the use and potential of GIS in researching archaeological landscape. Vinodol is special because we can track human presence in these parts for more than 4000 years, but quality and systematic research are needed to find out more about the history of this region.

Keywords: Vinodol, archaeology, Prehistory, Antiquity, Middle Ages, GIS, settlements, burial mounds, semi-cave/cave, hoard, Havišće, Ad Turres, roman pottery workshop, villa, necropoli, Aquileia-Tarsatica-Senia road, early christian sites, Lopar, Badanj, medieval fortifications, old Croatian cemeteries, churches, chapels, St. George on the Fort.